

časopis pre výskum slovenského jazyka

Z OBSAHU

A. Mitrová – J. Sabol. – D. Slančová – J. Zimmermann, Realizácia suprasegmentálnych javov v reči orientovanej na dieťa ■ P. Žigo, Slovenská dialektológia v II. polovici 20. storočia

DISKUSIE A ROZHĽADY

J. Dolník, Ľudovít Štúr a slovenská identita

SPRÁVY A RECENZIE

XV. kolokvium mladých jazykovedcov. K. Pekariková – M. Olšiak ■ Konferencia o kazateľskej tvorbe v 19. storočí. A. Osadská ■ KLEIN, Bohuš: Významné mestá Slovenska na tajných mapách 18. storočia. M. Majtán ■ Neologizmy v dnešnej češtině. J. Horecký ■ Jazykové kategórie v teórii a praxi. M. Franková ■ O metodike spracúvania slovenskej hydronymie. J. Hladký ■ Frekvenční slovník češtiny. P. Mitter

KRONIKA

Na osemdesiatku docenta Ferdinanda Buffu. L. Bartko ■ Súpis prác doc. Ferdinanda Buffu za roky 1995 – 2004. Zostavil L. Bartko

ROZLIČNOSTI

SLOVENSKÁ REČ

časopis
pre výskum
slovenského jazyka

orgán
Jazykovedného ústavu
Ludovíta Štúra
Slovenskej akadémie
vied

HLAVNÝ REDAKTOR
Slavomír Ondrejovič

VÝKONNÁ REDAKTORKA
Katarína Kálmánová

REDAKČNÁ RADA
Ján Bosák, Klára Buzássyová, Juraj Dolník, Mi-
roslav Dudok, Ján Findra, Katarína Kálmánová,
Rudolf Krajčovič, Milan Majtán, Jozef Mlacek,
Slavomír Ondrejovič, Matej Považaj, Ján Sabol,
Daniela Slančová, Pavol Žigo

REDAKCIA
813 64 Bratislava, Panská 26

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

A. Mitrová – J. Sabol. – D. Slančová – J. Zimmermann,
Realizácia suprasegmentálnych javov v reči orientovanej
na dieťa 3
P. Žigo, Slovenská dialektológia v II. polovici 20. storočia 18

DISKUSIE A ROZHLADY

J. Dolník, Ludovít Štúr a slovenská identita 25

SPRÁVY A RECENZIE

XV. kolokvium mladých jazykovedcov. K. Pekariková
– M. Oľšiak 35
Konferencia o kazateľskej tvorbe v 19. storočí. A. Osadská 41
KLEIN, Bohuš: Významné mestá Slovenska na tajných mapách
18. storočia. M. Majtán 45
Neologizmy v dnešnej češtině. J. Horecký 47
Jazykové kategórie v teórii a praxi. M. Franková 49
O metodike spracúvania slovenskej hydronymie. J. Hladký 51
Frekvenční slovník češtiny. P. Mitter 53

KRONIKA

Na osemdesiatku docenta Ferdinanda Buffu. L. Bartko 57
Súpis prác doc. Ferdinanda Buffu za roky 1995 – 2004.
Zostavil L. Bartko 60

ROZLIČNOSTI

Bryndza. P. Kopecký 63

SLOVENSKÁ REČ, časopis pre výskum slovenského jazyka. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied. Ročník 71, 2006. Adresa redakcie: 813 64 Bratislava, Panská 26. Hlavný redaktor: Slavomír Ondrejovič. Výkonná redaktorka: Katarína Kálmánová. Technický redaktor: Vladimír Radik.

Vychádza šesť ráz za rok. Objednávky a predplatné prijíma Slovak Academic Press, spol. s r. o., P. O. Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava. E-mail: sap@sapress.sk, www.sapress.sk.

Registračné číslo 7089.

Distributed by SAP – SLOVAK ACADEMIC PRESS Ltd., P. O. Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava, Slovakia.

Objednávky do zahraničia prijíma a vybavuje SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4, P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia.

Telephone: +421-2-63839472, fax: +421-2-63839485, e-mail: info@slovart-gtg.sk.

Distribution rights held by KUBON and SAGNER, P. O. B. 34 01 08, D-8000 München, Germany.

© Slovak Academic Press, spol. s r. o., 2006

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK
71 – 2006

časopis pre výskum slovenského jazyka

ORGÁN JAZYKOVEDNÉHO ÚSTAVU
LUDOVÍTA ŠTÚRA
SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

SAP
SAP

SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o., Bratislava

INFORMÁCIE AUTOROM

Redakcia prijíma príspevky spracované na počítači – textový editor Word pod operačným systémom Windows. Pri spracúvaní príspevkov prosíme dodržiavať tieto zásady:

1. V celom texte používať jednotné riadkovanie 2.
2. V texte za každým interpunkčným znamienkom urobiť medzeru (napr. s. 312 a pod.).
3. Slová na konci riadka nerozdeľovať a tvrdý koniec riadka používať iba na konci odsekov. Odseky začínať so zarážkou.
4. Pri rozlišovaní typov písma pridržať sa naďalej úzu časopisu, používať kurzívu, riedenie, horný/dolný index. Nič nepodčiarkovať, nepoužívať široký a vysoký typ písma a pod.
5. Rozlišovať dlhú čiarku (pomlčku), napr. G. Altmann – V. Krupa, a krátku čiarku (spojovník), napr. T. Slama-Cazacu; vedecko-metodologický a pod.
6. Poznámky pod čiaru v texte označiť horným indexom (napr. vzniká tým synergetický efekt,¹ ktorý...), poznámky uviesť na konci príspevku v tvare horný index, medzera, obsah poznámky (napr. ¹ Synergia znamená spolupôsobenie...).
7. Grafy a schémy pripojiť na osobitnom liste maximálne vo veľkosti šírky a výšky strany časopisu (podľa požadovanej veľkosti).
8. Do redakcie poslať jeden vytlačený exemplár príspevku spolu s disketou. Príspevok možno poslať aj elektronickou poštou ako prílohu na adresu *katarina.kalmanova@juls.savba.sk*. Po posúdení a redakčnom spracovaní ho redakcia vráti autorovi. Tento exemplár autor pošle späť redakcii spolu so skorigovanou disketou a opraveným vytlačeným príspevkom.

9. Literatúru uvádzať takto:

a) knižná publikácia:

FURDÍK, Juraj: Slovo tvorná motivácia a jej jazykové funkcie. Levoča: Modrý Peter 1993. 199 s.

Synonymický slovník slovenčiny. Red. M. Pisárčiková. 2. vyd. Bratislava: Veda 2000. 998 s.

b) štúdia v zborníku:

DOLNÍK, Juraj: Spisovná slovenčina a čeština. In: *Studia Academica Slovaca*. 28. Red. J. Mlacek. Bratislava: Stimul 1999, s. 39 – 52.

c) článok v časopise:

HORECKÝ, Ján: Sémantické a derivačné pole slovíes ísť a chodiť. In: *Slovenská reč*, 1999, roč. 64, č. 4, s. 202 – 208.

Prosíme autorov, aby s príspevkami posielali aj údaje potrebné na vyplatenie honoráru: rodné číslo, adresu trvalého bydliska, resp. aj číslo bankového účtu.

Súčasťou každej štúdie Slovenskej reči je záväzne abstrakt v anglickom jazyku (vrátane preloženého titulu). Abstrakt by mal mať max. 100 slov a obsahovať tzv. kľúčové slová na identifikáciu príspevku v rámci vedeckovýskumnej oblasti.

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK 71 – 2006
ČÍSLO 1

Adela Mitrová – Ján Sabol – Daniela Slančová – Július Zimmermann

REALIZÁCIA SUPRASEGMENTÁLNYCH JAVOV V REČI ORIENTOVAanej NA DIEŤA

MITROVÁ, A. – SABOL, J. – SLANČOVÁ, D. – ZIMMERMANN, J.: Realization of suprasegmental phenomena in child directed speech. *Slovenská reč*, 71, 2006, No. 1, pp. 3 – 17. (Bratislava)

The study deals with the analysis of suprasegmental qualities in Slovak child directed speech (CDS). Based on the audio-records of two mothers (M1 and M2) in verbal interaction with their 11 months old children (M1 with her daughter, M2 with her son) and separately with their adult relatives (AS), the four basic hypotheses – (a) the voice pitch is higher in CDS than in AS; (b) melody in CDS is more variable and expressive and also with greater tone intervals than in AS; (c) the average speech tempo is slower in CDS than in AS; (d) pauses in CDS are in average longer than in AS – are verified and proved by the experimental and statistical methods.

Všeobecný empirický poznatok, že dospelí sa s deťmi rozprávajú iným spôsobom než medzi sebou, hneď na úvod ponúka z hľadiska lingvistiky aspoň dve otázky: (1) akými jazykovými kvalitami sa tento spôsob komunikácie vyznačuje a (2) nakoľko sú tieto kvality dôležité pre rečovú a jazykovú ontogenézu dieťaťa. Odpoveď na prvú otázku je skôr deskriptívna, no zároveň nevyhnutná pri hľadaní odpovede na druhú otázku. Vo svetovej lingvistike existuje rozsiahla literatúra, v ktorej sa prvá otázka v podstate zodpovedala,¹ no čoraz viac pozornosti sa venuje hľadaniu odpovede či skôr odpovedí na druhú z otázok. A hoci sú známe mnohé štúdie z rozličných jazykov vychádzajúce z pozorovaní v prirodzenom prostredí dieťaťa aj z experimentálnych podmienok, jednoznačné riešenia vzťahu medzi rečovým okolím

¹ Systematický výskum komunikačného registra reči orientovanej na dieťa (RD) sa začal v podstate v druhej polovici 20. storočia, čo však neznamená, že vedomie o odlišnosti RD nebolo v lingvistických prácach prítomné aj predtým. Prvé zmienky o ňom smerujú dokonca až do 1. storočia pred n. l. k rímskemu gramatikovi Varrovi. Silným impulzom na rozvinutie výskumu RD bola reakcia na nativistický prístup k osvojovaniu si jazyka, reprezentovaný hlavne prácami N. Chomského, najmä na jeho tvrdenia o nedokonalosti rečového okolia dieťaťa. Poznanie jazykovej podoby RD, resp. detskej reči v angličtine, ale postupne aj v ďalších jazykoch (porov. Ferguson, 1964, 1977, 1978; Haynesová – Cooper, 1986; Rondalová, 1985) viedlo k postulovaniu základných fonetických, fonologických, lexikálnych, syntaktických a pragmatických vlastností tohto registra.

dieťa a jeho rečovým vývinom zatiaľ k dispozícii nie sú (porov. podrobný anotovaný prehľad literatúry v najnovších vysokoškolských učebniciach rečového vývinu dieťaťa, napr. Berko-Gleason, 1997; Owens, 2001). Slovenská lingvistika sa v tejto súvislosti sústreďuje na prvý krok – opis reči orientovanej na dieťa ako špecifického komunikačného registra.² Komunikačný register charakterizujeme ako situačne podmienený spôsob jazykového prejavu a spôsob jeho konštruovania a fungovania spätý s konkrétnym druhom spoločnej činnosti ľudí (o pojme register, resp. komunikačný register porov. Slančová, 1999, 2004; resp. Horecký, 2000), v ktorom možno teoreticky vydeliť jeho intrajazykovú zložku (zvukové, gramatické, lexikálne, slovo-tvorné, pragmatické charakteristiky), parajazykovú (zvukové a vizuálne charakteristiky) a interakčnú zložku (napr. komunikačné stratégie). Terminologické pomenovanie označujúce spôsob verbálnej komunikácie s dieťaťom prešlo istým vývinom. V angloamerickej literatúre je, resp. bol všeobecne rozšírený termín baby talk, ktorým sa označuje reč detí, reč malých detí, resp. reč s malými deťmi, hlavne novorodencami, dojčatami a batoliatami. Za slovenský ekvivalent tohto termínu by sme mohli pokladať termín detská reč. Termín baby talk sa zvolil jednak preto, že implikuje reč adresovanú dieťaťu, jednak obsahuje isté prvky, ktoré akoby imitovali rečový prejav malých detí. Pretože však z termínu nie je celkom jasné, či označuje reč dospelých v styku s dieťaťom alebo rečovú produkciu detí, a pretože sa čoraz častejšie začal používať práve v druhom význame, zaviedol sa ďalší termín motherese (materská reč). Tento termín však implikoval len účasť matky na tvorbe registra, čo však nie je celkom pravda, keďže dokonca už aj menšie deti (asi okolo 4. roku) dokážu vo svojom rečovom prejave uplatniť prvky špeciálneho spôsobu komunikácie, a to vtedy, keď sa rozprávajú s bábätkami alebo s bábikami. Okrem toho, špeciálny register majú zväčša osvojený aj iní dospelí pri verbálnom styku s dieťaťom. Tak sa potom možno stretnúť s termínom parental speech alebo parentese (rodičovská reč), prípadne fatherese (otcovská reč), pričom materská a otcovská reč sa pojmovne ne-

² V slovenskej a českej lingvistickej literatúre sa môžeme sporadicky stretnúť so zmienkami o prispôbovaní sa reči dospelých v styku s dieťaťom aj o niektorých vlastnostiach takejto komunikácie (porov. Oberpfalcer, Ohnesorg, Pačesová, Hoffmannová; Mítrík, Miko), systematický výskum však donedávna chýbal. Prácou, ktorá sa zatiaľ najdôkladnejšie zaoberá problematikou reči orientovanej na dieťa, je monografia *Reč autority a lásky. Reč učiteľky materskej školy orientovaná na dieťa – opis registra* (Slančová, 1999), ktorá, ako jej názov napovedá, sa zaoberá viac špecifickou podobou pedagogickej komunikácie. Na reč orientovanú na dieťa v najprirodzenejšom – rodinnom – prostredí, sa v podstate zameriavali len diplomové a rigorózne práce, ktoré vznikli na Katedre slovenského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity a ktorých výsledky boli len čiastočne publikované (porov. Slančová, 2002). Celkovo, ontogenéza jazyka nepatrí v slovenskej jazykovede medzi populárne oblasti výskumu (porov. napríklad chýbajúce heslá o ontogenéze reči a jazyka v Encyklopédii jazykovedy); v doteraz publikovaných prácach ide skôr o sondy do tejto problematiky (porov. napr. Sedláková, 1995a, b; Stejskalová, 1999 a, b), hoci aj tu sa začínajú objavovať prvé systematickejšie koncipované výsledky (porov. Kesselová, 2001, 2002; Fečková-Kapalková, 2002; Slančová, 2003, Kapalková et al., 2004; Bónová et al., 2005).

prekrývajú. Používa sa aj termín *nursery language* (pestúnsky jazyk), *caretaker talk*, resp. *speech* (opatrovateľská reč). V posledných rokoch sa čoraz častejšie používa termín *child directed speech* – reč orientovaná na dieťa, ktorý sa ukazuje ako najneutrálnejší termín.

Termín reč orientovaná na dieťa, ktorý je v podstate kalkom z angličtiny, sme si zvolili ako termín na označenie registra, ktorý je otvoreným registrom s vnútornou dynamikou a variabilitou v tom zmysle, že jeho štruktúra, jeho prvky i vzťahy medzi nimi sa menia v závislosti od čiastočne alebo úplne nejazykových podmienok. Vnútorná dynamika a variabilita RD je odvodená od veku dieťaťa a jeho vývinového stupňa, od typu komunikačnej udalosti, v ktorej sa RD uplatňuje, a od sociálnej roly komunikačného partnera dieťaťa (otec, matka, starí rodičia, súrodenci, učiteľ/ka, lekár/ka, iní dospelí alebo staršie deti). V rámci registra reči orientovanej na dieťa možno potom uvažovať o subregistroch, ktorých terminologické pomenovanie vychádza zo základného termínu, ktorý možno ľahko rozšíriť o potrebné diferenciacné atribúty, napr. reč matky orientovaná na dieťa, reč otca orientovaná na dieťa, reč učiteľky orientovaná na dieťa atď.

Na základe citovanej literatúry možno o reči orientovanej na dieťa uvažovať ako o zjednodušenom (štruktúrne značne redukovanom, porov. Garnicaová, 1977) registri s vysokou mierou redundancie, ktorý sa vyznačuje súborom nasledujúcich vybraných vlastností:

Fonetické a fonologické vlastnosti sú určované vyšším hlasovým registrom a väčšími tónovými intervalmi, zvýraznením hraníc jazykových jednotiek, pomalším tempom reči s výrazným pauzovaním výpovedí a častí výpovedí, ďalej redukciou spoluhláskových skupín, nahrádzaním likvid, vnútroslvnou reduplikáciou slabík, zvláštnymi zvukmi, ktoré sa vo fonologickom systéme príslušného jazyka ináč nevyskytujú, a výbornou zrozumiteľnosťou. Lexikálne sa RD vyznačuje rozvinutou deminutívnosťou, osobitnými lexémami na pomenovanie príbuzenských vzťahov, osobitnými osobnými menami, prezývkami, osobitnými pomenovaniami častí tela a telesných funkcií, jedál, osobitnou slovnou zásobou na pomenovanie zvierat, osobitnou kvalitatívnou lexikou, pomenovaniami detských hier a činností, hlavne hier s najmenšími deťmi, prípadne niektorými ďalšími slovami; nižšou mierou lexikálnej variability, preferenciou slov z jadra slovnej zásoby s konkrétnymi denotátmi, obmedzeným používaním slov, ktoré patria do kognitívne a sémanticky zložitejších tried, vyššou mierou parafrázovania.³ Gramaticky je RD charakteristická korektnosťou a plynulosťou, jednoduchšou syntaxou, nižšou priemernou dĺžkou výpovede, transformáciou slovesnej a zámennej osoby. Pragmaticky sú pre RD príznačné nasledujúce vlastnosti: prevažujúca komunikačná funkcia potreby informácie, resp.

³ O lexikálnych prostriedkoch RD porov. Hlavatá, 1999 a, b; Slančová, 2002.

predstieranej potreby informácie, priame výzvy na konanie, menej nepriamych výziev, opakovanie vlastných výpovedí, vyjadrenie potvrdenia výpovedí detí alebo nesúhlasu s výpoveďami detí; expanzie, explicitné opravy a doplnenia detských výpovedí.

RD sa uvedomuje na pozadí vzájomnej verbálnej komunikácie dospelých a vlastnosti tohto registra, ako to možno vybadať už z ich formulácie, naznačujú, že sú istým spôsobom z bežnej reči dospelých odvodené; možno si preto položiť otázku o príčinách takéhoto posunu. Ch. Ferguson vidí tri hlavné príčiny, spočívajúce v zámere zjednodušiť, sprehľadniť reč dospelých a posilniť jej expresívnu zložku. Hovorí sa aj o dvoch základných dimenziách reči orientovanej na dieťa: komunikačno-klarifikačnej a expresívno-afektívnej (porov. Brown, 1977, resp. Slančová, 1999).⁴

Predkladaná štúdia je prvým pokusom o exaktne podloženú charakteristiku vybraných suprasegmentálnych javov v reči orientovanej na dieťa v slovenčine (o týchto javoch porov. napr. Sabol, 1975, 1977), pričom vychádza zo subregistra RD, a to reči matky orientovanej na dieťa (ďalej RMD), ktorú z psycholingvistického i sociolingvistického hľadiska pokladáme za centrálny subregister RD.⁵ Vychádzame v nej z nasledujúcich hypotéz:

⁴ Tu možno upozorniť na kultúrne rozdiely v spôsobe vzájomnej dialogickej komunikácie dospelých a malých detí. Okrem spôsobu bežného v našej kultúre možno nájsť kultúry, v ktorých sa dospelí nerozprávajú s dieťaťom takmer vôbec alebo len veľmi málo dovtedy, kým dieťa samo nezačne rozprávať. Je však zaujímavé, že práve v týchto kultúrach sú deti neustále prítomné v sociálnom priestore starších – na chrbte matky, na rukách iných dospelých alebo iných detí, čo zrejme pri osvojení jazyka má svoj vplyv. Príčiny, pre ktoré sa členovia niektorých kultúr a subkultúr nerozprávajú s deťmi, ktoré samy ešte nerozprávajú, sú rôzne. Niekde sa deti pokladajú za veľmi zraniteľné stvorenia, preto sa s nimi musí zaobchádzať pokojne a v tichu, niekde sa osoby s nižším sociálnym statusom v reči závažne prispôbujú osobám s vyšším sociálnym statusom, a tak v spoločnosti, v ktorej sa uprednostňujú starší členovia society, a teda aj rodičia, pred deťmi, je nemysliteľné, aby sa opatrovatelia v reči prispôbovali dieťaťu, ktoré má nižší sociálny status (porov. Lievenová, 1994).

Aj spôsob používania registra reči dospelých v styku s dieťaťom ako zjednodušeného registra súvisí so spôsobom socializácie. Podľa E. Ochsovej a B. Schieffelinovej (1995) existujú dva základné typy socializácie: v prvom prípade je východiskom socializácie dieťa, v druhom situácia. Expanzívnejšie používanie zjednodušeného registra je výrazom prvého typu socializácie, teda sústredenia sa na dieťa a úsilia vyjsť dieťaťu v ústrety aj jazykom, ktorý sa s ním vo verbálnom styku využíva; menej výrazné používanie zjednodušeného registra zasa odráža druhý typ socializácie.

Na druhej strane sa v podstate bez výhrad pripúšťa istá miera všeobecnej adaptácie komunikačného správania vo vzťahu k deťom. Dokonca sa uvažuje o tom, že toto prispôbovanie je univerzálnou vlastnosťou ľudí a im príbuzných živočíšnych druhov. Podľa slov odborníkov, ktorí sa pokúšajú učiť znakový jazyk opice, ak sa staršie šimpanzy obracajú na mladších druhov, spomaľujú rytmus svojich gest (citované podľa Hagege, 1998, s. 31).

Prírodzene, stretneme sa s prípadmi, že dospelí používajú v styku s deťmi len také výrazové prostriedky, ktoré sa uplatňujú bežne v styku s inými dospelými, a to dokonca aj vo verbálnom styku s veľmi malými deťmi. Ide však o príznakový typ komunikácie, používaný zrejme viac na miernu ironizáciu, vyjadrenie odstupe či na pobavenie ostatných prítomných ako na skutočnú komunikáciu s dieťaťom (porov. Grimshaw, 1977).

⁵ Vôbec prvou prácou, orientovanou na suprasegmentálne javy v RD v slovenčine, je diplomová práca A. Mitrovej (2001), ktorej materiál tvorí jadro tejto štúdie.

(1) celkové nasadenie hlasového registra je v RMD vyššie ako v reči medzi dospelými (RDo); (2) melódia v RMD je variabilnejšia a expresívnejšia ako v RDo, čo sa prejavuje výskytom väčších tónových intervalov; (3) priemerné tempo v RMD je v porovnaní s priemerným tempom v RDo pomalšie; (4) pre RMD sú charakteristické v priemere dlhšie pauzy ako v RDo.

Hypotézy sme overovali na autentickom materiáli, v ktorom boli zahrnuté nahrávky dvoch matiek (M1 a M2) v spontánnej komunikácii s ich deťmi a v komunikácii s dospelými členmi rodiny v prirodzenom prostredí. Nahrávky sa uskutočňovali pomocou digitálneho magnetofónu s mikroportom upevneným na šatstve matky. Záznam rečového prejavu M1 a jej dcéry bol vykonávaný longitudinálne v dlhšom časovom období, na potreby výskumu suprasegmentálnych javov sa z neho vybrala vzorka v trvaní jednej hodiny. Záznam spontánnej komunikácie M2 a jej syna predstavovala jednorazová nahrávka v trvaní 1 hodiny. Obe nahrávky zachytávali bežné komunikačné situácie – hru, jedlo, prebúdzanie sa po spánku. Na porovnanie sa použili nahrávky komunikácie v trvaní 1 hodiny s dospelými rodinnými príslušníkmi. V prípade M1 išlo o asymetrický dialóg s jednou osobou, a to s väčšou komunikačnou aktivitou M1 než jej komunikačnej partnerky; v prípade M2 o symetrickejší dialóg postupne s tromi rodinnými príslušníkmi. Nahrávky s deťmi zachytávali len komunikačné dyády matka – dieťa. M1 aj M2 sú slovenskej národnosti, žijú v najväčších mestách na východnom Slovensku, majú vysokoškolské vzdelanie. M1 je učiteľkou, M2 bola v čase nahrávania študentkou končiaceho ročníka vysokej školy pedagogického zamerania. Matky sa vyznačujú kultivovaným rečovým prejavom. Obe deti mali v čase nahrávania 11 mesiacov a nachádzali sa v štádiu tvorby prvých jednoslovných výpovedí. Kým dcéra M1 je pokojné, menej pohyblivé dieťa, syn M2 je dynamickejší a v čase nahrávky bol väčšmi pohyblivý.

Zo získaných nahrávok sa vybrala vzorka. Pri analýze hlasového registra, melódie a tempa sme pracovali so zvukovým signálom segmentovaným na výpovedné jednotky – obsahovo-pragmatické jednotky (OPJ).⁶ Do úvahy sme brali 50 OPJ v RMD aj v RDo. Pauzy sme určovali posluchovou metódou na 30 minútach nahrávky, osobitne v konfigurácii s dôrazom a emfázou. Takto vydelenú vzorku sme vo fonetickom laboratóriu Katedry slovenského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity podrobili počítačovej analýze na personálnom počítači vybavenom programom Multi-Speech. Analýza hlasového registra a melódie prebiehala meraním základného tónu hlasu. Segmentované výpovede sme ukladali do pevnej pamäte počítača, editovali signál v jeho oscilografickej forme na obrazovke a pomocou metódy centrálného tvarovania (bližšie o tejto metóde porov. napr. Sabol – Zimmermann, 1994, s. 35 – 37) sme vykonali analýzu základného tónu, ktorá

⁶ O charakteristike a vymedzovaní OPJ porov. napr. Müllerová, 1994.

umožnila odmerať výšku základného tónu jednotlivých sonantických jadier. Odmeriavali sme najvyššie ($F_0 \text{ max}$) a najnižšie ($F_0 \text{ min}$) hodnoty základného tónu v rámci jednej OPJ. Z týchto hodnôt sme zisťovali jednak hlasové nasadenie, jednak tónové intervaly. Analýza tempa reči sa vykonávala tak, že na segmente zobrazenom v podobe oscilografickej krivky sme merali čas trvania OPJ v sekundách; nameraná hodnota sa delila počtom slabík, ktoré skúmaná osoba v segmentovanom časovom rozpätí vyslovila. Priemerné tempo sa teda zisťovalo ako počet vyslovených slabík za sekundu v rámci jednej OPJ. Pri identifikovaní páuz v súvislom prejave sme ich trvanie zisťovali segmentovaním signálu a zobrazovaním oscilografickej krivky. Pauzy sme zisťovali v rozpätí od tých, ktoré sme boli schopní sluchom rozlíšiť, až po tie, ktorých dĺžka neprekračovala hodnotu 3 sekúnd (dlhšie pauzy sa pociťujú už ako komunikačne rušivé, deformujúce text – porov. Sabol – Zimmermann, 1984). Všetky získané a roztriedené dáta sme štatisticky analyzovali pomocou programu STATISTICA a určovali sme aritmetický priemer štatistických premenných (AVG), mieru variability – rozptyl (StD – štandardná odchýlka) a variačné rozpätie (R), ktoré udáva rozdiel medzi najväčšou a najmenšou hodnotou pozorovaného znaku. Čím sú tieto hodnoty vyššie, tým väčšia je variabilita súboru, tým väčšie sú odchýlky jednotlivých hodnôt od priemeru. Okrem týchto ukazovateľov uvádzame ďalej maximálnu hodnotu (Max), minimálnu hodnotu (Min) a modus (najčastejšie sa vyskytujúca hodnota) základného tónu F_0 .

Tabuľka 1: $F_0 \text{ min}$ v reči M1 a M2

$F_0 \text{ min}$	Matka 1		Matka 2	
	RMD	RDo	RMD	RDo
AVG	207,22	168,7	229,26	210,6
StD	24,12238	18,3239	40,92293	10,9805
Max	262	200	380	245
Min	153	90	150	190
R	109	110	230	55
Modus	186	162	216	212

Priemerná hodnota $F_0 \text{ min}$ M1 je v komunikácii s dieťaťom vyššia ako v komunikácii s dospelým (priemerná hodnota $F_0 \text{ min}$ v RMD je 207,22 Hz, v RDo 168,7 Hz.). Svedčia o tom i maximálne a minimálne hodnoty, ktoré sú v RMD vyššie. $F_0 \text{ min}$ v RMD dosiahol najvyššiu hodnotu 262 Hz a najnižšiu 153 Hz, kým v RDo mal $F_0 \text{ min}$ rozpätie hodnôt 90 – 200 Hz. Pri porovnaní štandardných odchýlok môžeme usúdiť, že hodnoty $F_0 \text{ min}$ sú vzhľadom na vyššiu hodnotu štandardnej odchýlky v konkrétnom rečovom prejave M1 nielen vyššie, ale aj variabilnejšie v RMD než v RDo. Aj $F_0 \text{ min}$ M2 je v priemere vyššie v RMD než RDo. Rozdiel priemerných hodnôt (približne

18 Hz) nie je natoľko výrazný ako u M1, predsa sa však ukazuje ako komunikačne relevantný. Priemerne sa F_{0min} v skúmanom prejave pohybuje v RMD okolo 229,26 Hz a v RDo 210,6 Hz. Hodnoty štandardnej odchýlky naznačujú, podobne ako u M1, že aj u M2 sú hodnoty F_{0min} variabilnejšie v RMD, kým RDo je vzhľadom na rozptyl konštantnejšia. Ak porovnáваме maximálne a minimálne hodnoty, vidíme, že F_{0min} dosahuje vysokú hodnotu (380 Hz) v RMD, kým v RDo sa dostal na hranicu iba 245 Hz. Minimálna hodnota F_{0min} v RMD klesla na úroveň 150 Hz, kým v RDo na 190 Hz. Z toho vyplýva, že F_{0min} , a teda aj melódia reči je v RMD rozkolísanejšia (variabilnejšia), kým v RDo nedosahovala pri F_{0min} výrazné extrémny. Poukazuje na to porovnanie variačného rozpätia F_{0min} v RMD – 230 Hz a F_{0min} v RDo, ktoré je iba 55 Hz.

Tabuľka 2: F_{0max} v reči M1 a M2

F_{0max}	Matka 1		Matka 2	
	RMD	RDo	RMD	RDo
AVG	333,92	247,46	351,54	284,42
StD	56,3679	41,98601	46,93991	39,34
Max	393	380	424	393
Min	208	193	256	212
R	185	187	168	181
Modus	380	204	380	268

Hodnoty F_{0max} M1 sú v RMD vyššie ako v RDo. Priemerná hodnota F_{0max} je v RMD 333,92 Hz a v RDo 247,46 Hz. Aj maximálne a minimálne hodnoty sú vyššie v RMD než v RDo. Posun v RMD oproti RDo je približne 87 Hz. Najčastejšie opakovaná hodnota je v RMD 380 Hz, kým v RDo 204 Hz. Aj u M2 dosahuje F_{0max} vyššie hodnoty v RMD než v RDo. Priemerná hodnota F_{0max} v RMD je 351,54 Hz, v RDo 284,42 Hz. F_{0max} dosahoval v RMD najvyššiu hodnotu 424 Hz, v RDo 393 Hz. Najčastejšie sa aj u M2 opakovala hodnota 380 Hz.

Z uvedených hodnôt vyplýva, že u oboch matiek je nasadenie hlasového registra v RMD vyššie ako v RDo, pričom posun v RMD od RDo sa u M1 pohybuje v intervale 39 Hz – 87 Hz a u M2 18 Hz – 67 Hz. Zistené výsledky poukazujú aj na individuálne hlasové nasadenie oboch matiek. Exaktný výskum potvrdil empirickú skúsenosť, že M2 má vyšší hlas než M1. Relevantná je však skutočnosť, že v prejavoch oboch matiek nastal posun v nasadení hlasového registra v RMD, ktorý sa tak prispôbil hlasovému registru a melódii reči dieťaťa.

Zmenu hlasového registra možno pozorovať aj v mikrotexte. Niektoré časti prejavu sa realizovali v inej hlasovej výške ako ostatné. V súčinnosti s intenzitou a tempom uvádzame príklad na vysoké nasadenie hlasového registra vo výpovedi *Jéé kde je loptá?*, ktorú M2 vyslovila počas hry, rýchlym tempom. Okrem druhu vykonávanej

činnosti, ktorý mal vplyv na tempo výpovede, vyššie nasadenie registra bolo ovplyvnené emfázou na začiatku výpovede. Najnižšia hodnota tejto výpovede neklesla pod hranicu 300 Hz ($F_{0\text{ min}}$ 306 Hz, $F_{0\text{ max}}$ 393 Hz). Nižším hlasom bola u M2 realizovaná výpoveď *Nechce Tomáško (d)neska rozprávať*. Táto výpoveď je v porovnaní s predchádzajúcou menej expresívna, vypovedaná pokojne, ba až rezignovane, čo sa prejavilo pomalším tempom, nižšou intenzitou a nižším hlasovým registrom.

Tabuľka 3: Tónové intervaly v reči M1 a M2

Tónové intervaly	Matka 1		Matka 2	
	RMD	RDo	RMD	RDo
AVG	126,7	78,76	122,28	73,82
StD	55,82745	44,52266	50,98941	38,05993
Max	237	213	240	193
Min	18	20	38	18
R	219	193	202	175
Modus	52	70	66	70

Vzhľadom na to, že naša štúdia je prvou sondou do výskumu suprasegmentálnych javov RMD, rozhodli sme sa melódiu RMD sledovať jednoduchšou metódou pomocou tónových intervalov (porov. vyššie). Z uvedených výsledkov vyplýva, že v RMD sa u M1 realizujú väčšie tónové intervaly ako v RDo. V RMD je priemerné rozpätie 126,7 Hz, kým v RDo 78,76 Hz. V RMD sa vyskytovali intervaly od maximálnej hodnoty 237 Hz po minimálnu hodnotu 18 Hz. V RDo nadobúdali tónové intervaly hodnoty 213 Hz – 20 Hz. I tento rozdiel spolu s rozdielnymi priemernými hodnotami a väčšou štandardnou odchýlkou poukazuje na to, že melódia v RMD u M1 je variabilnejšia a expresívnejšia. U M2 je priemerná veľkosť intervalov v RMD 122,28 Hz a v RDo 73,82 Hz; v porovnaní s M1 ide o takmer rovnaké rozdiely. Na variabilnejší rečový prejav v RMD u M2 takisto poukazuje veľkosť štandardnej odchýlky, ako aj väčšie tónové intervaly v RMD (hodnoty Max 240 Hz v RMD, 193 Hz v RDo a hodnoty Min 38 Hz v RMD a 18 Hz v RDo) než v RDo.

Zdá sa, že výskyt zväčšených tónových intervalov má v RMD tak expresívnu, ako aj klarifikačnú funkciu. Znamená to, že zväčšené tónové intervaly vyjadrujú jednak emocionálne zaujatie matky v komunikácii s dieťaťom a zároveň majú za úlohu zvýrazňovať intonačné kontúry jednotlivých typov kadencií. Jednoducho povedané, ak matka použila melódiu antikadencie na vyjadrenie zisťovacej otázky, realizovala ju tak výrazne, aby bolo dieťaťu jasné, že ide o otázku. Zrozumiteľnosť a výraznosť kadencií posilnila výraznejším kontúrovaním dôležitých melodických zlomov. To znamená, že ak sa stúpavá antikadencia končí najvyšším tónom, v RMD bol posledný tón ešte vyšší ako zvyčajne.

Rozdielnosť realizácie melódie v RMD a RDo doložíme niekoľkými príkladmi, ktoré možno chápať aj ako tendencie melodickéj podoby RMD.

(a) Realizácia veľkých tónových intervalov pri antikadencii. Tento typ melodémy má za úlohu zvýrazniť sémantiku i pragmatiku výpovede. M1 realizovala dvojslabičnú OPJ *Áno?* s veľkým tónovým skokom od nízkeho k vysokému (interval medzi slabikami bol 200 Hz). M2 realizovala príznakovú kadenciu pri viacslabičných slovách. Nepríznačková podoba trojslabičného koncového úseku má stúpavo-klesavý priebeh. M2 takéto úseky realizovala stúpavým melodickým pohybom. Napríklad v koncovom slove v OPJ *Je len tvoja kačička?* bola posledná slabika najvyššia, prvé dve nízke, približne v rovnakej výške.

(b) Realizácia veľkých tónových intervalov pri konkluzívnej kadencii. V dopĺňajúcej otázke spôsobuje veľký tónový interval výrazné zvýšenie tónu na opytovacom zámene. Vo výpovedi M1 *Kto je taký peknučký?* sa realizovala maximálna hodnota F_0 na opytovacom zámene. Veľkosť tónových intervalov závisí aj od spolupráce silovo modulovaných suprasegmentov – dôrazu a emfázy. Zväčšením intenzity sa zväčšuje i výška tónu, a teda i tónový interval. V OPJ u M1 *No a to do NOČNÍČKA máš piškať.* je najvyšší tón na zdôraznenom slove. V RMD sa realizuje mnoho emfáz, ktorých prítomnosť vyvoláva väčšie tónové intervaly. V citovo zafarbených výpovediach *Tááka veľká!*, *Móója kačička!*, *Tóóľko ľudí je tam v knižke!* sme namerali najvyššie hodnoty základného tónu z celej vzorky. Tónové intervaly mali hodnotu 118 Hz – 185 Hz.

(c) Realizácia zväčšených tónových intervalov pri semikadencii. V skúmanom materiáli sme pozorovali stúpavú realizáciu semikadencie. V OPJ u M1 *A druhý nosáneček...* stúpa melódia tak, že v prvej slabike je tón najnižší a v poslednej najvyšší. Najväčší tónový interval je teda medzi prvou a poslednou slabikou OPJ.

(d) Častá realizácia kĺzavých tónov, v ktorej je veľký tónový výškový rozdiel. Kĺzavé tóny sa realizujú v krátkych slovách (napr. častica *nó*) a v slabikách, na ktorých je emfáza: *Táák!* ↘ *Tóóľko.* ↘

(e) Prudké tónové zdvihy a poklesy. V rámci jednej výpovede sa vo viacerých po sebe idúcich slabikách striedali vysoké a nízke tóny. Ako príklad uvádzame výpoveď M1, ktorá pri čítaní dieťaťa z knižky realizovala verš *Čo tie očká vidia?* takto: ↘ ↗ → ↘ ↗.

(f) Vznik rytmického a melodického echa. V reči oboch matiek sme pozorovali opakovanie rytmických i melodických štruktúr, čo viedlo na niektorých miestach až k spevavej intonácii. U M1 sa to prejavilo napríklad pri opakovaní slov *áno* a *no*. Opakovanie rovnakých slov s odlišnou melódiou vytváralo spevavú intonáciu.

(g) Predlžovanie posledných slabík výpovedí takisto pôsobí ako spievanie. Napr. M1: *Ešte mi porozpravkáj.*; *Krásne dievčatkó.*; M2: *No čo ty si dneska robil?*

Tabuľka 4: Tempo v reči M1 a M2

Tempo	Matka 1		Matka 2	
	RMD	RDo	RMD	RDo
AVG	4,3594	6,2252	4,9964	6,2734
StD	1,294045	1,024827	1,059148	0,854643
Max	7,86	8,32	7,42	7,97
Min	2,03	3,93	2,64	4,36
R	5,83	4,39	4,78	3,61
Modus	3,09	6,6	4,85	6,58

Priemerné tempo M1 v RMD je pomalšie ako tempo v RDo. Väčšia hodnota štandardnej odchýlky nameraných hodnôt tempa v RMD dokazuje, že v RMD sa vyskytlo viac extrémnych hodnôt, teda že tempo bolo variabilnejšie (kontrastné). M1 v RMD častejšie menila rýchlosť reči z veľmi pomalej na veľmi rýchlu. Maximálne hodnoty tempa zároveň potvrdzujú, že M1 tempo v RMD spomalila. V RMD bolo v najpomalšom úseku vyslovených iba 2,03 slabík za sekundu (ďalej sl/s), pričom v RDo 3,93 sl/s, a v najrýchlejšom 7,86 sl/s (v RDo 8,32 sl/s). Aj tempo reči M2 je v RMD pomalšie (priemerne 4,99 sl/s) než v RDo (6,27 sl/s). Ďalšie štatistické charakteristiky túto skutočnosť potvrdzujú. Maximálne tempo v RMD je 7,42 sl/s, kým v RDo 7,97 sl/s. V RMD je väčšia hodnota štandardnej odchýlky, ktorá poukazuje na väčšiu variabilitu nameraných hodnôt v RMD u M2.

Hodnoty tempa reči v RMD sú (prirodzene, okrem individuálneho tempa reči skúmaných osôb) závislé hlavne od slabičnej dĺžky výpovedí a od komunikačnej situácie, prípadne od typu komunikačného aktu. S rastom slabičnosti OPJ sa zrýchľuje tempo reči: v RMD sú v priemere kratšie OPJ (približne 9 slabík) než v RDo (13 – 15 slabík) s frekventovanými jednoslabičnými slovami, ktoré sa vyslovujú pomalším tempom ako viacslabičné slová. Čo sa týka typov komunikačných aktov a komunikačnej situácie, pomalým tempom boli vyslovené napríklad tieto výpovede: M1: *Krásne dievčatkó.* (2,03 slabík za sekundu), *A kto sa nám zobudkál?* (2,93), *Ešte mi porozpravkáj.* (2,14); M2: *Ahoj Tominkó.* (3,83), *Ja som veľký Tvitý.* (3,06), *Móój Tvity, móój.* (2,64). Ide o expresívne výpovede vyjadrujúce kladné city. Obe matky ich vyslovili pri zobúdzaní a nežnej hre. Okrem toho vo všetkých výpovediach sa realizovala emfáza s predĺženým vokálom a na pomalé tempo mal vplyv aj výskyt krátkych 1-slabičných a 2-slabičných slov. Naopak, rýchlym tempom boli realizované výpovede s väčšou slabikovou dĺžkou, s menšou mierou kladnej emociionality; operatívne komunikačné akty, niektoré (pri karhaní) vyslovené aj väčšou intenzitou hlasu. Porov.: M1: *Áno malú knižôčku si prečítame ešte raz.* (5,75 slabík za sekundu), *Ideme na nočníček a budeme aj kakat’.* (7,68), *Nebúchaj takto po nôžke lebo ti zoberiem.* (6,18); M2: *Počkaj nech ti mamka utrie slinky.* (6,09), *Nechci mi*

povedať že taká malá kačička ťa zbila. (6,45), Ideme sa pozrieť koľko je hodín kedy príde babka. (7,42).

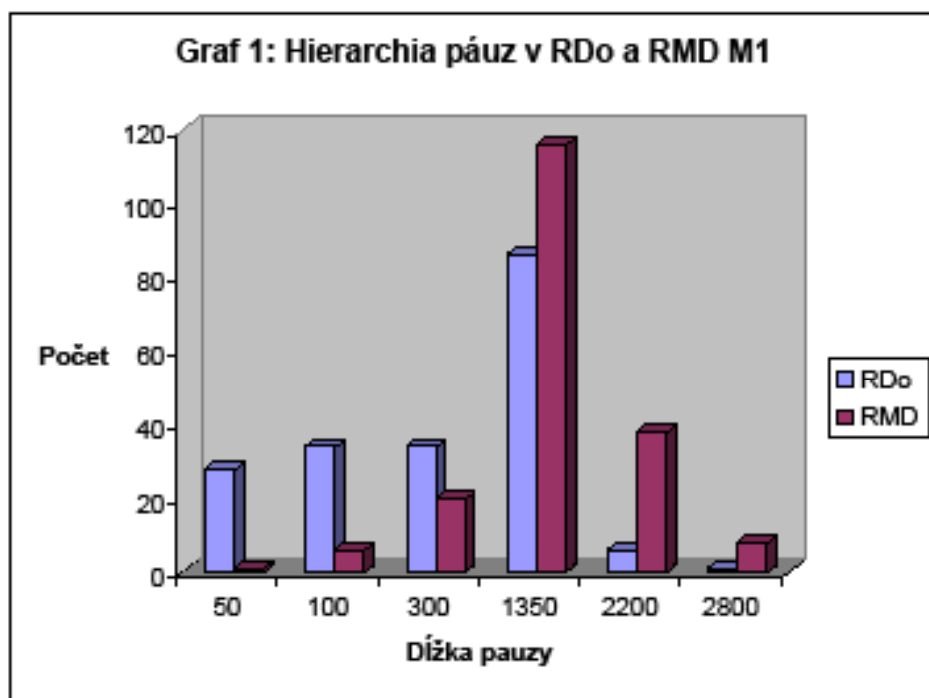
Tabuľka 5: Pauza v reči M1 a M2

Pauza	Matka 1		Matka 2	
	RMD	RDo	RMD	RDo
AVG	950,2581	446,4481	747,8524	588,9791
StD	590,4347	426,2042	479,2921	477,1076
Max	2731	2263	2466	2372
Min	50	19	24	27
R	2681	224	2442	2345
Modus	1170	66	430	510
Počet	186	183	271	191

Hodnoty uvedené v tabuľke jednoznačne ukazujú, že v RMD u M1 sú v priemere dlhšie pauzy ako v RDo. Priemerné trvanie pauzy v RMD je 950,26 milisekúnd (ms), v RDo 446,45 ms. Hodnoty štandardných odchýlok ukazujú na väčšiu variabilitu dĺžky páuz. Maximálna hodnota pauzy (2731 ms) i minimálna hodnota pauzy (50 ms) v RMD sú takisto väčšie než v RDo. (Max – 2263 ms, Min – 19 ms). Najčastejšie sa vyskytujúca hodnota pauzy v RMD má trvanie 1170 ms (v RDo 66 ms), čo znova ukazuje na priemerne dlhšiu pauzu v RMD. V rečovom prejave M2 sa v RMD takisto realizujú v priemere dlhšie pauzy než v RDo. Takmer totožné hodnoty štandardnej odchýlky poukazujú na to, že medzi skúmanými premennými nie sú výrazné rozdiely vo variabilite. V porovnaní s M1 ide o menší posun v RMD oproti RDo. U M1 nastal väčší posun v RMD oproti bežnej komunikácii s dospelým partnerom ako u M2. Poukazuje na to i fakt, že rečový prejav M1 mal v priemere kratšie pauzy v RDo ako rečový prejav M2, kým v RMD to bolo naopak: u M1 boli v porovnaní s M2 realizované v RMD dlhšie pauzy. Túto situáciu mohlo spôsobiť aj to, že v RDo M1 sa striedali dlhšie monologické úseky s dialogickými, a teda v ňom bolo viac súvetí a viac kratších vnútrovýpovedných páuz, kým v RDo M2 išlo o symetrický dialóg.

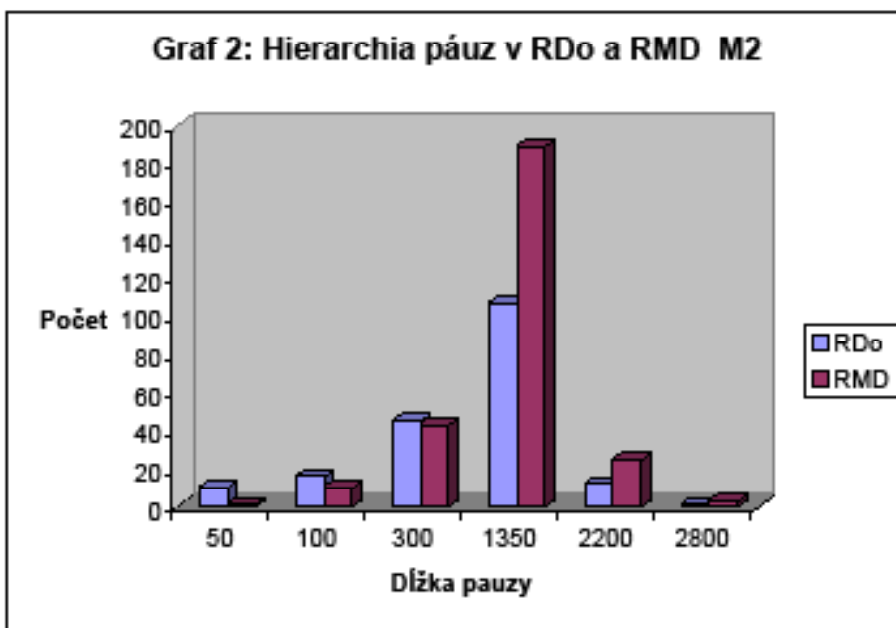
Zistené výsledky podporila aj sonda do hierarchie páuz v skúmaných vzorkách. Vychádzali sme z hierarchie páuz v siedmich skupinách podľa dĺžky, tak, ako ju stanovili Sabol – Zimmermann (1984): nulová (menšia ako 50 ms); príliš krátka (50 – 100 ms); krátka (100 – 300 ms); normálna (300 – 1350 ms); dlhá (1350 – 2200 ms); príliš dlhá (2200 – 2800 ms); deformujúca text (nad 2800 ms). Pauzy sme triedili pomocou tabuľkového kalkulátora EXCEL 97. Z každej premennej sme získali histogram početnosti páuz v jednotlivých triedach. Podľa týchto zistení sa v reči M1 aj M2 najviac páuz vyskytlo v triede normálnych páuz, a to tak v RMD, ako aj v RDo. Rozdiely v oboch registroch sa však ukázali v početnosti ostatných tried.

Kým v RDo bol väčší počet kratších páuz (nulová, príliš krátka, krátka pauza), v RMD to bolo naopak – menej krátkych páuz a viac dlhších (dlhá a príliš dlhá) – porov. graf 1 a graf 2. V RDo má oveľa väčšie zastúpenie tzv. nulová pauza (menej ako 50 ms). Najčastejšie ide o vnútrovýpovednú pauzu, ktorá je kratšia ako medzi-výpovedná. To, že v RMD pauzy patriace do tejto triedy takmer neboli zastúpené, dokazuje, že i časti výpovede sú v RMD výraznejšie pauzované než v RDo, ako aj to, že výpovede v RMD sú v priemere kratšie. Naopak, v RMD sa vyskytla pauza v spojení s emfázou, ktorá v RDo v našich vzorkách vôbec nebola zastúpená. V RMD mala u M1 priemernú hodnotu 1245 ms, u M2 861 ms. Navyše, emfáza, často sa vyskytujúca v súvislosti s citoslovcami na začiatku výpovede, si vyžaduje zvýšené artikulačné úsilie. Dlhšou pauzou sa naň expedient pripravuje.

Záver: Výsledky výskumnej sondy potvrdili východiskové hypotézy: napriek tomu, že sa ukázali prirodzené individuálne rozdiely v RMD u M1 a M2, u oboch nastal v RMD v porovnaní s RDo v realizácii všetkých skúmaných suprasegmentov posun. Aj v slovenčine sa teda RMD vyznačuje nasledujúcimi vlastnosťami supra-segmentálneho usporiadania: vyššie nasadenie hlasového registra; väčšie tónové intervaly, väčšia variabilita a expresivita melódie, výskyt príznakových typov kadencií; pomalšie tempo; dlhšie pauzy a výrazné pauzovanie výpovedí a častí výpovedí; prí-

tomnosť emfázy a jej súčinnosť s realizovaním vyššieho hlasového registra, väčších tónových intervalov, pomalšieho tempa a dlhších páuz. A hoci nateraz nepoznáme vzťah medzi vlastnosťami RMD, resp. RD a ontogenézou jazyka a reči dieťaťa, predsa môžeme predpokladať, že špecifický register RD so svojimi modifikáciami oproti RDo – aj tými, na ktoré poukázala naša štúdia – môže (ako uvádza Owens, 2001) pomôcť pri osvojovaní jazyka, môže pomôcť dospelým „naladiť sa na vlnovú dĺžku“ dieťaťa, môže zvýšiť šance dospelých získať od detí potrebnú reakciu a napokon, keďže uvedené (aj suprasegmentálne) modifikácie sú podobné v mnohých kultúrach, prinajmenšom nejakým spôsobom umožňuje bezporuchovú komunikáciu medzi dospelým a dieťaťom. Realizácia špecifického registra nepochybne zohráva vo vzťahu dospelého a dieťaťa dôležitú psychologickú a sociálnu úlohu.

Literatúra

- BERKO-GLEASON, Jean.: The development of language. 4th ed. Allyn and Bacon 1997. 504 s.
- BÓNOVÁ, Iveta – SLANČOVÁ, Daniela – MIKULAJOVÁ, Marina – KAPALKOVÁ, Svetlana: Vývin detskej reči v slovenčine (od tušenia k deskripcii). In: Jazyk a komunikácia v súvislostiach. Red. J. Dolník. Bratislava: Univerzita Komenského 2005, s. 59 – 70.
- BRESTOVIČOVÁ-ŠÁNDOROVÁ, Alexandra: Ontogenéza verbálnej interakcie v ranom období vývinu dieťaťa. Rigorózna práca. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2003. 237 s.
- BROWN, Roger: Introduction. In: Talking to Children: language input and acquisition. Red. C. Snow a Ch. Ferguson. Cambridge: Cambridge University Press 1977, s. 1 – 23.

- ČERNICKÁ, Katarína: Komunikácia dospelého s dojčat'om v doječenskom ústave. Diplomová práca. Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta 2003. 87 s.
- CHOVANCOVÁ, Katarína: Lexika v reči dospelých v komunikácii s batofaťom. Diplomová práca. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 1998.
- Encyklopédia jazykovedy. Bratislava: Obzor 1993. 513 s.
- FEČKOVÁ-KAPALKOVÁ, Svetlana: Vytvorenie modelu vývinu jazykových schopností po slovensky hovoriacich detí na základe Laheyovej teórie. Dizertačná práca. Bratislava: Pedagogická fakulta Univerzity Komenského 2002. 130 s.
- FERGUSON, Charles: Baby talk in six languages. *American Anthropologist* 1964, roč. 66, s.103 – 114.
- FERGUSON, Charles: Baby talk as a simplified register. In: *Talking to Children: language input and acquisition*. Red. C. Snow a Ch. Ferguson. Cambridge: Cambridge University Press 1977, s. 237 – 253.
- FERGUSON, Charles: Talking to Children: a search for universals. In: *Universals of Human Language*. Vol. 1. Red. J. Greenberg, C. Ferguson, E. Moravcsik. Stanford, CA: Stanford University Press 1978, s. 203 – 204.
- GARNICA, Olga: Some prosodic and paralinguistic features of speech to young children. In: *Talking to Children: language input and acquisition*. Red. C. Snow a Ch. Ferguson. Cambridge: Cambridge University Press 1977, s. 63 n.
- GECEJOVÁ, Silvia: Jazykové a mimojazykové prostriedky v komunikácii detí predškolského veku. Diplomová práca. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta 2002. 70 s.
- GRIMSHAW, Allen D.: A sociologist's point of view. In: *Talking to Children: language input and acquisition*. Red. C. Snow a Ch. Ferguson. Cambridge: Cambridge University Press 1977, s. 319 – 333.
- HAGÈGE, Claude: Člověk a řeč. *Lingvistický příspěvek k humanitním vědám*. Praha: Karolinum 1998. 311 s.
- HAYNES, Lilith – COOPER, Robert: A note on Ferguson's proposed baby-talk universals. In: *The Fergusonian Impact*. Red. J. Fishman. Berlin: Mouton de Gruyter 1986, s. 127 – 133.
- HLAVATÁ, Zuzana: Štatút detského slova v slovenčine. Rigorózná práca. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 1999 a. 154 s.
- HLAVATÁ, Zuzana: Štatút detského slova v slovenčine. In: *Varia*. VIII. Zost. M. Nábělková a L. Králik. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV 1999b, s. 13 – 23.
- HOFFMANNOVÁ, Jana: Styl současných teenagerů (na pozadí úvahy o „stylech věkových“). *Stylistika* 2000, roč. 9, s. 247 – 262.
- HORECKÝ, Ján: SLANČOVÁ, D.: Reč autority a lásky (Reč učiteľky materskej školy orientovaná na dieťa - opis registra). Prešov, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 1999. 224 + 51 s. *Jazykovedný časopis* 2000, roč. 51, s. 44 – 46.
- KAPALKOVÁ, Svetlana – BÓNOVÁ, Iveta – MIKULAJOVÁ, Marina – SLANČOVÁ, Daniela: Priemerná dĺžka výpovede ako ukazovateľ ontogenézy reči. In: *Slovenčina na začiatku 21. storočia*. Na počesť profesora Ivora Ripku. Ed. M. Imrichová. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Fakulta humanitných a prírodných vied 2004, s. 67 – 77.
- KESSELOVÁ, Jana: Lingvistické štúdie o komunikácii detí. Prešov: Náuka 2001. 136 s.
- KESSELOVÁ, Jana: Morfológia v komunikácii detí. Prešov: Vydavateľstvo Anna Nagyová 2002. 136 s.
- KESSELOVÁ, Jana: K princípu prirodzenosti v ontogenéze morfológie. In: *Jazyk a komunikácia v súvislostiach*. Red. J. Dolník. Bratislava: Univerzita Komenského 2005, s. 49 – 58.
- LAZÁKOVÁ, Deana: Reč dieťaťa predškolského veku (slovnodruhovú charakteristika). Diplomová práca. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta 2004. 131 s.
- LIEVEN, Elena: Crosslinguistic and crosscultural aspects of language addressed to children. In: *Input and Interaction in Language Acquisition*. Red. C. Gallaway a B. Richards. London: Cambridge University Press 1994, s. 56 – 73.
- MAČUGOVÁ, Sylvia: Komunikácia medzi rodičmi a deťmi predškolského veku. Diplomová práca. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 1996. 54 + 29 s.
- MIKO, František – POPOVIČ, Anton: Tvorba a recepcia. Bratislava: Tatran 1978. 386 s.
- MISTRÍK, Jozef: *Stylistika*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1985. 584 s.
- MITROVÁ, Adela: Realizácia suprasegmentálnych javov v reči orientovanej na dieťa. Diplomová práca. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2001. 96 s.

- MÜLLEROVÁ, Olga: Mluvený text a jeho syntaktická výstavba. Praha: Academia 1994. 145 s.
- OBERPFALZER, F.: Jazykospyt. Praha 1932, s. 32 – 37.
- OCHS, Elinor – SCHIEFFELIN, Bambi: The impact of language socialization on grammatical development. In: *The Handbook of Child Language*. Red. P. Fletcher a B. MacWhinney. Oxford, Cambridge: Blackwell Publishers 1995, s. 73 – 94.
- OHNESORG, Karel: Naše dítě se učí mluvit. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1959.
- OWENS, Robert E.: *Language development. An Introduction*. 5th ed. Allyn and Bacon 2001. 559 s.
- PAČESOVÁ, Jarmila: K vývoji gramatických kategorií v dětské řeči. In: *Sborník prací Filosofické fakulty Brněnské university. Řada jazykovědná. A 20*. Red. A. Lamprecht. Brno: Universita J. E. Purkyně 1972, s. 9 – 19.
- PASULKOVÁ, Slávka: Kontaktné prostriedky v komunikácii dospelého s dieťaťom. Diplomová práca. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2001. 76 s.
- RONDAL, Jean: *Adult-Child Interaction and the Process of Language Acquisition*. New York: Praeger Publishers 1985.
- SABOL, Ján: Sústava suprasegmentálnych javov spisovnej slovenčiny. In: *Studia Academica Slovaca. 4. Prednášky XI. letného seminára slovenského jazyka a kultúry*. Red. J. Mistrík. Bratislava: Alfa 1975, s. 373 – 393.
- SABOL, Ján: Prozodická sústava slovenčiny. 1. vyd. Bratislava: Metodicko-výskumný kabinet Československého rozhlasu 1977. 100 s.
- SABOL, Ján – ZIMMERMANN, Július: Komunikačná hodnota pauzy. In: *Úloha řeči a hudby v životním prostředí. XXIII. akustická konference. 23rd Acoustic conference on physiological and psychological acoustics, acoustics of speech and music*. České Budějovice: Československá vědeckotechnická společnost 1984, s. 225 – 228.
- SABOL, Ján – ZIMMERMANN, Július: Komunikačný štatút prízvuku v spisovnej slovenčine. *Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae. Spoločenskovedný zosvit. 10 (AFPh UŠ 56.)* 1994. 1. vyd. Prešov: Filozofická fakulta Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach 1994. 96 s.
- SEDLÁKOVÁ, Marianna: K ranému štádiu vývinu detskej reči. In: *Varia. IV. Materiály zo IV. kolokvia mladých jazykovedcov. Bratislava – Banská Bystrica: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV – Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela 1995a*, s. 55 – 60.
- SEDLÁKOVÁ, Marianna: Poznámky ku gramaticko-sémantickej rovine v ranom štádiu vývinu detskej reči. In: *Studia Philologica. III. Zborník Pedagogickej fakulty Univerzity P. J. Šafárika*. Prešov: Pedagogická fakulta UPJŠ 1995b, s. 179 – 184.
- SLANČOVÁ, Daniela: Reč authority a lásky. Reč učiteľky materskej školy orientovaná na dieťa – opis registra. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 1999. 278 s.
- SLANČOVÁ, Daniela: Reč orientovaná na dieťa (o niektorých aspektoch a výsledkoch jej výskumu). In: *Logopaedia IV. Zborník Slovenskej asociácie logopédov. Zost. V. Lechta*. Bratislava: Vydavateľstvo Liečreh Rúth 2002, s. 91 – 102.
- SLANČOVÁ, Daniela: Jazyk a komunikácia v dialógoch dospelých a detí. In: *Slovo o slove. Zborník Katedry slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity. Roč. 9*. Red. E. Sičáková. Prešov: Katedra slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity 2003, s. 42 – 56.
- SLANČOVÁ, Daniela: Vývinová socioštylistika – terra (takmer) incognita. In: *Súčasná jazyková komunikácia v interdisciplinárnych súvislostiach*. Ed. V. Patráš. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied, Pedagogická fakulta 2004, s. 74 – 85.
- SNOW, Catherine: Issues in the study of input: finetuning, universality, individual and developmental differences, and necessary causes. In: *The Handbook of Child Language*. Red. P. Fletcher a B. MacWhinney. Oxford, Cambridge: Blackwell Publishers 1995, s. 180 – 193.
- STEJSKALOVÁ, Mariana: Otázky kódovania v detskej reči. In: *Jazyk v komunikácii vybraných spoločenských prostredí*. Ed. P. Odaloš. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela 1999a, s. 95 – 99.
- STEJSKALOVÁ, Mariana: Jazyková kompetencia a detská slovotvorba. In: *Jazyk v komunikácii vybraných spoločenských prostredí*. Ed. P. Odaloš. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela 1999b, s. 100 – 107.
- SYROVIČOVÁ, Jana: Pragmatická analýza dialógu rodiča a dieťaťa predškolského veku. Diplomová práca. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 1998. 81 s.

Pavol Žigo

SLOVENSKÁ DIALEKTOLÓGIA V II. POLOVICI 20. STOROČIA¹

ŽIGO, P.: Slovak dialectology in the 2nd half of the 20th century. *Slovenská reč*, 71, 2006, No. 1, pp. 18 – 24. (Bratislava)

Description of the national projects of Slovak dialectology in the 2nd half of the 20th century (Atlas of the Slovak Language I – IV., Dictionary of the Slovak dialects, Slavic Linguistic atlas, Allcarpathian dialect atlas, dialect monographs).

Výskum v oblasti slovenskej dialektológie v druhej polovici 20. storočia nadväzoval na tradície z medzivojnového obdobia. K významným prácam, ktoré sa stali hodnotným vzorom vedeckého bádania z predvojnového obdobia, patria práce V. Vážneho (1934), E. Paulinyho (1935, 1936, 1939), J. Orlovského (1937, 1940, 1942), najmä však prvá slovenská dialektologická monografia od J. Stanislava *Liptovské nárečia* (1932). V povojnovom období sa systematický výskum slovenských nárečí inštitucionalizoval v Jazykovednom ústave Slovenskej akadémie vied a umení (1942), v rokoch 1952 – 1967 pod názvom Ústav slovenského jazyka (od r. 1953 ako súčasť novozaloženej Slovenskej akadémie vied), od r. 1967 pod názvom Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied. Od začiatku inštitucionalizovania vedeckého výskumu slovenských nárečí bolo v rámci ústavu vyčlenené samostatné pracovisko – dialektologické oddelenie, v ktorom sa sústreďoval nárečový materiál (vedúci oddelenia: 1943 – 1945 J. Orlovský; 1946 – 1948, 1953 – 1962 J. Štolc; 1948 – 1953 G. Horák; 1962 – 1970 F. Buffa; od r. 1970 I. Ripka).

Komplexné a systémové spracovanie slovenských nárečí nadobudlo reálny charakter po príprave dotazníka pre výskum slovenských nárečí, ktorý v r. 1947 zostavil E. Pauliny a J. Štolc (okolo 1800 slov, resp. 750 javov, porov. J. Štolc, 1957). Podľa tohto dotazníka systematicky vybraných javov z tvaroslovia a hláskoslovia sa uskutočnil výskum v 328 (+7) výskumných lokalitách. V tom čase, r. 1947, vydal E. Pauliny monografiu *Nárečie troch zátopových osád na hornej Orave*. Ide v nej o výsledok záchranného nárečového výskumu v lokalitách, z ktorých bolo v dôsledku výstavby vodného diela Oravská priehrada pôvodné obyvateľstvo presídlené. Konceptiu nárečového výskumu v ďalšom období prerokovala Slovenská dialektologická komisia, ktorá vznikla po IV. Medzinárodnom zjazde slavistov v Moskve (1958). Dôležitou náplňou práce komisie sa stala koncepcia *Atlasu slovenského ja-*

¹ Text vznikol v rámci riešenia grantovej úlohy VEGA 1/3738/06 *Konvergenie, divergencie a tradície vo vývine slovanských jazykov* ako vyžiadaný referát podľa metodiky 4. medzinárodného sympózia v Maribore (Slovinsko) *National dialectology in the 2nd half of the 20th century*. Preto sa v príspevku uvádzajú len základné monografické diela sledovaného obdobia.

zyka (informoval o tom J. Štolc, 1961). Na výskum tvorenia slov a nárečovú lexiku bol v tom čase zostavený osobitný dotazník (autori F. Buffa a A. Habovštiak, 1964; 592 otázok z oblasti tvorenia slov, 1259 otázok zameraných na nárečovú lexiku). Výsledkom vyhodnotenia materiálu získaného pomocou všetkých nárečových dotazníkov a ich kartografického spracovania v podobe jazykových, analytických a aj syntetických máp a samostatných zväzkov komentárov bolo vydanie štyroch zväzkov *Atlasu slovenského jazyka* (1968, 1978, 1981, 1984). Začiatkom druhej polovice 20. storočia sa výskum slovenských dialektológov orientoval aj na opis slovenských nárečí na území iných štátov. Výsledky sú publikované v tituloch J. Štolca *Nárečie troch slovenských ostrovov v Maďarsku* (1949), *Reč Slovákov v Juhoslávii* (1968), P. Ondrusa *Stredoslovenské nárečie v Maďarskej ľudovej republike* (1956), K. Palkoviča *Z vecného slovníka Slovákov v Maďarsku* (1957), M. Žilákovej *Nárečie troch slovenských obcí v Bakonyi s osobitným zreteľom na pozostatky aoristu* (1988). Monografiu *Nárečie Pivnice v Báčke* (1972) o tamojšom slovenskom nárečí napísal D. Dudok, slovenské nárečia na území Rumunska skúmal G. Benedek v monografii *Slovenské nárečia v stoliciach Salaj a Bohor v Rumunsku* (1983), J. Rohárik napísal prácu *Terminológia remeselníckej výroby v Nadlaku* (1988), výsledky výskumu reči (nárečí) amerických Slovákov vydal v r. 1994 s názvom *Speech of American Slovacs* v spoluautorstve s L. Hammerovou I. Ripka. Lingvistickokartografický opis ukrajinských nárečí z územia Slovenska od V. P. Lattu vyšiel z jeho pozostalosti ako *Atlas ukrajinských nárečí východného Slovenska* (1991), J. Dudášová monograficky spracovala fonologický vývin goralských nárečí v práci *Goralské nárečia* (1993), významnou súčasťou lingvistickej geografie orientovanej na výskum slovenských nárečí je *Atlas slovenských nárečí v Maďarsku* od P. Király (1993) a účasť slovenskej dialektológie na príprave a vydávaní rozsiahleho projektu *Celokarpatský dialektologický atlas (Obščekarpatskij dialektologičeskij atlas; člen medzinárodnej komisie a redakčnej rady I. Ripka, spolupracovali G. Múcsková, M. Smatana; pozri Literatúra)*.

Okrem kartografickej interpretácie slovenských nárečí sa ich systematický výskum v druhej polovici 20. storočia zameriaval spočiatku na spracovanie jednotlivých nárečových areálov a na nárečovú lexikografiu. Čiastkové poznatky o lexike slovenských nárečí prezentovali monografie F. Buffu *Nárečie Dlhej Lúky v Bardejovskom okrese* (1953), *Šarišské nárečia* (zv. 1 – 4, 1972 – 1974, monograficky aj v súhrnnom vydaní r. 1995, a neskôr vydaný *Slovník šarišských nárečí*, 2004), A. Habovštiakove *Oravské nárečia* (1965), J. Matejčíkova *Lexika Novohradu* (1975), I. Ripkove *Dolnotrenčianske nárečia* (1975), *Vecný slovník dolnotrenčianskych nárečí* (1981), J. Orlovského *Stredogemerské nárečia* (1975) a *Gemerský nárečový slovník* (1982). Priekopníckou prácou v oblasti nárečovej syntaxe sa stala monografia A. Ferenčíkovej *Časové podrad'ovacie súvetie v slovenských nárečiach* (1986).

Diachronický prístup pri opise vývinu fonologických štruktúr a deklinačných paradigiem v slovenských nárečiach uplatnil E. Pauliny v monografiách *Fonologický vývin slovenčiny* (1963) a *Vývin slovenskej deklinácie* (1990). Ľ. Novák sa vo svojej historickojazykovednej práci *K najstarším dejinám slovenského jazyka* (1980) zameril na zmeny vo fonologickej štruktúre slovenčiny s ohľadom na základné nárečové makroareály. Prehľadnú vysokoškolskú učebnicu vydal R. Krajčovič pod názvom *Vývin slovenského jazyka a dialektológia* (1988), s využitím materiálov *Atlasu slovenského jazyka* vyšla posmrtno práca J. Štolca *Slovenská dialektológia* (1995) a I. Ripka vydal monografiu *Aspekty slovenskej dialektológie* (2002).

Lexikografické práce tretej štvrtiny 20. storočia sa stali východiskom syntetizujúceho spracovania lexiky slovenských nárečí v podobe celonárodného *Slovníka slovenských nárečí*. V r. 1980 vyšiel ukážkový zväzok, ktorý mal byť prostriedkom na pripomienky ku koncepcii celého projektu. V r. 1994 začal vychádzať *Slovník slovenských nárečí* (1. zv. 1994, 2. zv. 2005). Paralelne s lexikografickými prácami – prípravou *Slovníka slovenských nárečí* – sa v nárečovom oddelení Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV uskutočňoval aj výskum v rámci dvoch rozsiahlych medzinárodných projektov – *Slovanský jazykový atlas* a *Celokarpatský dialektologický atlas*. Od konca päťdesiatych rokov sa tak slovenská dialektológia zapojila do realizácie myšlienky komplexného spracovania jednotlivých jazykových rovín nárečí všetkých slovanských jazykov, ktorú prezentovali v r. 1929 na prvom slavistickom zjazde v Prahe jazykovedci A. Meillet a L. Tesnière. Komplexné spracovanie nárečí jednotlivých slovanských jazykov nadobudlo konkrétnu realizáciu až po vzniku Medzinárodného komitétu slavistov, ktoré bolo výsledkom stretnutia jazykovedcov v Belehrade v r. 1956, resp. až na IV. slavistickom zjazde v Moskve v r. 1958. V 29 lokalitách z územia slovenských nárečí vyplnili explorátori dotazník (*Вопросник Общеславянского лингвистического атласа*, 1965) – 3454 skúmaných javov z hláskoslovia, tvaroslovia, lexiky, tvorenia slov, sémantiky, prozódie a syntaxe. Pri vyplňaní dotazníka sa uplatnili zásady fonetickej transkripcie, ktorá bola prijatá po viacerých oponentúrach a vyšla ako metodický materiál v zborníku *Общеславянский лингвистический атлас* (1964). Slovenskú dialektológiu v prvej fáze riešenia projektu zastupovali E. Pauliny (v rokoch 1958 – 1977, resp. s ohľadom na členstvo až do r. 1983) a Anton Habovštiak (v rokoch 1958 – 1989). Namiesto E. Paulinyho bol po jeho smrti do Medzinárodnej komisie OLA v r. 1988 zvolený P. Žigo, A. Habovštiaka nahradila v lexikálno-slovotvornej sekcii v r. 1989 A. Ferenčíková, do morfonologickej sekcii bol zvolený Ľ. Králik. Na príprave základných materiálov OLA a na organizovaní medzinárodných zasadnutí OLA na Slovensku sa v nárečovom oddelení Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV okrem súčasných členov medzinárodnej komisie – A. Ferenčíkovej, Ľ. Králika a P. Žiga – zúčastňovali aj A. Habovštiak, F. Buffa, I. Ripka, Ľ. Dvornická, G. Múcsková a M. Smatana. Členovia Medzinárod-

nej komisie pre Slovánský jazykový atlas pri Medzinárodnom komitete slavistov E. Pauliny (1912 – 1983), A. Habovštiak (1924 – 2004), A. Ferenčíková, Ľ. Králik, P. Žigo, a M. Smatana pripravovali materiály do publikovaných zväzkov Slovánskeho jazykového atlasu (zoznam publikovaných zväzkov pozri v zozname literatúry; na rozličnom stupni rozpracovania majú jednotlivé národné komisie tieto zväzky lexikálno-slovtvornej série: Zv. 4. *Pol'nohospodárstvo* – slovenská komisia; Zv. 5. *Doprava a komunikácia. Ľudová technika. Staviteľstvo* – ukrajinská komisia; Zv. 6. *Domácnosť a príprava stravy* – ruská komisia; Zv. 7. *Odev a obuv. Hygiena a liečiteľstvo* – lužickosrbská komisia; pripravujú sa materiály z tematickeho okruhu *Človek* do 9. zväzku, ktorého prípravou ešte nie je poverená konkrétna národná komisia). Materiály OLA sa v doterajšej fáze riešenia pripravovali na vydanie klasickou metódou. Podkladové materiály a rukopisy sa pripravovali v strojopisnej podobe, mapy sa maľovali ručne pomocou šablónky a po niekoľkonásobných revíziách a korekciách sa rukopis odovzdával na spracovanie do vydavateľstva. Rýchle napredovanie elektroniky motivovalo mladých záujemcov o dialektológiu sústrediť pozornosť na možnosti počítačovej podpory spracovania materiálov OLA do takej miery, že na zasadnutí Mezinárodnej komisie OLA v slovinskom Strunjane v r. 2000 vznikla samostatná počítačová sekcia OLA.

Prvým krokom na realizáciu projektu sa stalo využitie existujúcich východiskových počítačových softvérov, dostupných pre všetky zúčastnené národné kolektívy. Pozitívnu rolu zohrali v tejto fáze prípravy skúsenosti slovánskych jazykovedcov v oblasti tvorby fontov fonetickej transkripcie a prípravy digitálnej matrice mapy OLA. Slovenská národná komisia informovala v r. 2003 plénum OLA o možnostiach vytvorenia počítačovej podpory spracovania atlasu. Išlo o prípravu programu, na základe ktorého by každá národná komisia do nachystanej šablóny pripravila vo fonetickej transkripcii materiály zo sledovaného územia a z tejto šablóny program po nastavení požadovaných parametrov rozmiestnenia znakov na mape vyhotoví na digitálnom podklade nárečovú mapu sledovaného javu (podrobnejšie pozri P. Žigo, 2005, s. 3 – 15).

Na začiatku tretieho tisícročia je ťažiskovým projektom slovenskej dialektológie vydávanie *Slovníka slovánskych nárečí* a vydanie štvrtého zväzku lexikálnej série *Slovánskeho jazykového atlasu*. Dialektologické oddelenie Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV pripravuje na vydanie reprezentatívne súbory textov troch základných areálov slovánskych nárečí (stredoslovenské, západoslovenské, východoslovenské nárečia). Množstvo poznatkov z dialektologických výskumov druhej polovice 20. storočia bolo prednesených na vrcholných vedeckých podujatiach, ako sú: konferencia o úlohách a problémoch slovenskej dialektológie (Bratislava 1960), 1. slovánska dialektologická konferencia (Prešov 1975), 2. slovánska dialektologická konferencia (Zemplínska Šírava 1981), 3. slovánska dialektologická konferencia

(Zemplínska Šírava 1988) či konferencia *Nárečia a národný jazyk* (Budmerice 1997), a publikovaných v zborníkoch z týchto konferencií. Vytvoril sa tak dobrý predpoklad na dokončenie syntetických diel slovenskej dialektológie, ktoré sa stanú významným zdrojom poznatkov celej slovanskej synchronickej aj diachronickej porovnávacej jazykovedy.

Literatúra

- BENEDEK, G.: Slovenské nárečia v stoliciah Salaj a Bohor v Rumunsku. Martin: Matica slovenská 1983, 216 s.
- BENEDEK, G.: Slovenské nárečia v Rumunsku. In: *Studia Academica Slovaca*. 12. Red. J. Mistrík. Bratislava: Alfa 1983, s. 37 – 56.
- BUFFA, Ferdinand: Nárečie Dlhej Lúky v Bardejovskom okrese. 1. vyd. Bratislava: Slovenská akadémia vied 1953. 246 s.
- BUFFA, Ferdinand: Dotazník pre výskum slovenských nárečí. 2. 1. vyd. Bratislava: Slovenská akadémia vied 1964. 131 + 68 s.
- BUFFA, Ferdinand: Šarišské nárečia. I. Úvod. Hlásokoslovie. In: *Šarišské múzeum v Bardejove*. 3. Red. A. Kukuľa. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo 1972, s. 87 – 244.
- BUFFA, Ferdinand: Šarišské nárečia. II. Tvorenie slov. In: *Nové obzory. Spoločenskovedný zborník východného Slovenska*. 14. Red. M. Chmelárová. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo 1972, s. 169 – 289.
- BUFFA, Ferdinand: Šarišské nárečia. III. Tvaroslovie. In: *Nové obzory. Spoločenskovedný zborník východného Slovenska*. 15. Red. M. Chmelárová. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo 1973, s. 313 – 391.
- BUFFA, Ferdinand: Šarišské nárečia. IV. Charakteristika a rozdelenie šarišských nárečí (s ilustračnými textami). In: *Nové obzory. Spoločenskovedný zborník východného Slovenska*. 16. Red. M. Chmelárová. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo 1974, s. 355 – 407.
- BUFFA, Ferdinand: Atlas slovenského jazyka. 3. zv. Tvorenie slov. Časť prvá. Mapy. Bratislava: Veda 1981. 424 s. Časť druhá. Úvod – Komentáre – Dotazník. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1978. 246 s.
- BUFFA, Ferdinand: Šarišské nárečia. Bratislava: Veda 1995. 400 s.
- BUFFA, Ferdinand: Slovník šarišských nárečí. Prešov: Náuka 2004. 350 s.
- Ciele a možnosti celonárodného nárečového slovníka. Dialektologický zborník. II. Materiály z II. slovenskej dialektologickej konferencie. Zemplínska Šírava 30.9. – 3.10.1981. Red. L. Bartko. Prešov: Filozofická fakulta UPJŠ 1986. s.
- Dialektologický zborník. I. Materiály z I. slovenskej dialektologickej konferencie konanej v Prešove 17. – 19. apríla 1975. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae. Jazykovedný zborník 5. 1979. Red. L. Bartko et al. Bratislava: SPN 1980. s.
- DUDÁŠOVÁ, Júlia: Goralské nárečia. Bratislava: Veda 1993. 176 s.
- DUDOK, Daniel: Nárečie Pivnice v Báčke. Martin: Matica slovenská 1972. 290 s.
- FERENČIKOVÁ, Adriana: Časové podradňovacie súvetie v slovenských nárečiach. Bratislava: Veda 1986. 136 s.
- GREGOR, F.: Der slowakische Dialekt von Pilisszántó. Budapest: Akadémiai Kiadó 1975. s.
- HABOVŠTIAK, Anton: Dotazník pre výskum slovenských nárečí. 2. 1. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo SAV. 131 + 68 s.
- HABOVŠTIAK, Anton: Oravské nárečia. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1965. 543 s.
- HABOVŠTIAK, Anton: Atlas slovenského jazyka. 4. zv. Tvorenie slov. Časť prvá. Mapy. Časť druhá. Úvod – Komentáre – Dotazník – Indexy. Bratislava: Veda 1984. 464 + 368 s.
- KIRÁLY, Péter: Atlas slovenských nárečí v Maďarsku. Atlas der slowakischen Mundarten in Ungarn. Slovensko-nemecké dvojazyčné vydanie. Budapešť: Akadémiai Kiadó 1993. 223 s. + 243 máp.
- KRAJČOVIČ, Rudolf: Vývin slovenského jazyka a dialektológia. Bratislava: SPN 1988. 344 s.

- LATTA, Vasil': Atlas ukrajinských hovoriv Schidnoji Slovaččyny. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1996. 566 s.
- MATEJČÍK, Ján: Lexika Novohradu. Vecný slovník. Martin: Osveta 1975. 308 s.
- Nárečia a národný jazyk. Materiály z medzinárodnej vedeckej konferencie (Budmerice 24. – 26. septembra 1997). Ed. A. Ferenciková. Bratislava, Veda 1999. 332 s.
- NOVÁK, Ludovít: K najstarším dejinám slovenského jazyka. Bratislava: Veda 1980. 352 s.
- Obščekarpatskij dialektologičeskij atlas. Vstupitel'nyj vypusk. Skopje: Makedonska akademija na naukite i umetnostite 1987. 186 s.
- Obščekarpatskij dialektologičeskij atlas. Zv. 2. Red. S. B. Bernštejn, G. P. Klepikova. Moskva: Izdatel'stvo Nauka 1988. 242 s.
- Obščekarpatskij dialektologičeskij atlas. Zv. 1. Red. J. Udler. Kišínov: Štiinca 1989. 196 s.
- Obščekarpatskij dialektologičeskij atlas. Zv. 3. Red. J. Rieger. Varšava: Komitet jazykoznawstwa PAN 1991. 184 s.
- Obščekarpatskij dialektologičeskij atlas. Zv. 4. Red. Ja. Zakrevska. Lviv: Instytut ukrajinoznavstva AN Ukrainy 1993. 186 s.
- Obščekarpatskij dialektologičeskij atlas. Zv. 5. Red. I. Ripka. Bratislava: Veda 1997. 228 s.
- Obščekarpatskij dialektologičeskij atlas. Zv. 6. Red. L. Balog, J. Banczerowski, I. Fogaš. Budapešť: Tinta 2001. 216 s.
- ONDRUS, Pavel: Stredoslovenské nárečia v Maďarskej ľudovej republike. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1956. 318 s.
- ORLOVSKÝ, Jozef: Kobeliarovské nárečie. In: Sborník Matice slovenskej, 15, 1937, s. 97 – 103.
- ORLOVSKÝ, Jozef: Nárečové texty z Gemera. In: Sborník Matice slovenskej, 18, 1940, s. 138 – 143.
- ORLOVSKÝ, Jozef: Nárečové texty z gemerského Horehronia. In: Linguistica Slovaca, 1 – 2, 1939 – 1940, s. 353 – 356.
- ORLOVSKÝ, Jozef: Z kmeňoslovia gemerských nárečí Muránskej doliny. In: Linguistica Slovaca, 3, 1941, s. 110 – 119.
- ORLOVSKÝ, Jozef: Vznik, delenie a vývin slovenských nárečí. In: Sborník Spolku záhorských akademikov so sídlom v Malackách. Zv. 2. Trnava 1942, s. 104 – 108.
- ORLOVSKÝ, Jozef: Stredogemerské nárečia. Martin: Osveta 1975. 266 s.
- ORLOVSKÝ, Jozef: Gemerský nárečový slovník. Martin: Osveta 1982. 424 s.
- PALKOVIČ, Konštatín: Z vecného slovníka Slovákov v Maďarsku. In: Jazykovedné štúdie 2. Dialektológia. Red. J. Štolc. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1957, s. 279 – 285.
- PAULINY, Eugen: Príspevok k určeniui niektorých významných izoglos týkajúcich sa nárečia detvianskeho. In: Zborník Bratislava, 9, 1935, s. 389 – 397.
- PAULINY, Eugen: Skloňovanie substantív v nárečí detvianskom. Sborník Matice slovenskej, 14, 1936, s. 141 – 153.
- PAULINY, Eugen: Niekoľko izoglos z Tekova. (K jazykovej hranici medzi tekovským Pohroním a Požitavím.) In: Carpatica, 1. zv. 2, rad A, 1937, s. 303 – 308.
- PAULINY, Eugen, ŠTOLC, Jozef.: Dotazník pre výskum slovenských nárečí. (Atlas slovenského jazyka.) 1. vyd. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení 1947. 100 s.
- PAULINY, Eugen: Nárečie zátopových osád na hornej Orave. Martin: Matica slovenská 1947. 127 s.
- PAULINY, Eugen: Fonologický vývin slovenčiny. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1963. 360 s.
- PAULINY, Eugen: Vývin slovenskej deklinácie. Bratislava: Veda 1990. 270 s.
- RIPKA, Ivor: Dolnotrenčianske nárečia. Bratislava: Veda 1975. 276 s.
- RIPKA, Ivor: Vecný slovník dolnotrenčianskych nárečí. Bratislava: Veda 1981. 340 s.
- RIPKA, Ivor: Aspekty slovenskej dialektológie. Prešov: Fakulta humanitných a prírodných vied 2002. 114 s.
- RIPKA, Ivor, HAMMEROVÁ, Louise B.: Speech of American Slovacs. Bratislava: Veda 1994. 164 s.
- ROHÁRIK, Pavel: Terminológia remeselníckej výroby v Nadlaku. 1. časť. (Remeslá zamerané na potreby poľnohospodárskej výroby). Martin: Matica slovenská 1988. 480 s.
- Slovník slovenských nárečí. Ukázkový zväzok. Red. I. Ripka. Bratislava: Veda 1980. 288 s.
- Slovník slovenských nárečí. Zv. 1. Red. I. Ripka. Bratislava: Veda 1994. 936 s.

- ŠTOLC, Jozef: Ku koncepcii atlasu slovenského jazyka. Jazykovedný časopis, 12, 1961, s. 159 – 175.
- ŠTOLC, Jozef: O súčasnej slovenskej dialektológii. Jazykovedné štúdie 2. Dialektológia. Red. J. Štolc. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1957, s. 7 – 18.
- ŠTOLC, Jozef: Atlas slovenského jazyka. 1. zv. Vokalizmus a konsonantizmus. Časť prvá. Mapy. Časť druhá. Úvod – Komentáre – Materiály. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1968. 314 + 200 s.
- ŠTOLC, Jozef: Reč Slovákov v Južoslávií. 1. Zvuková a gramatická stavba. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1968. 36 s.
- ŠTOLC, Jozef: Atlas slovenského jazyka. 2. zv. Flexia. Časť prvá. Mapy. Bratislava: Veda 1981. 316 s. Časť druhá. Úvod – Komentáre. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1978. 192 s.
- VÁŽNÝ, Václav: Nářečí slovenská. In: Československá vlastivěda. Zv. III: Praha 1934.
- ŽIGO, Pavol: Účasť slovenskej dialektológie na Slovanskom jazykovom atlase. – Perspektívy počítačovej podpory projektu. In: Slovenská reč, 2005, roč. 70, č. 1 – 2, s. 3 – 15.
- ŽILÁKOVÁ, Mária: Nářečie troch slovenských obcí v Bakonyi s osobitným zreteľom na pozostatky aoristu. Budapešť: Tankönyvkiadó 1988. 88 s.
- Вопросник Общеславянского лингвистического атласа. Москва: Наука 1965. 272 s.
- Общеславянский лингвистический атлас. Материалы и исследования. Вступительный выпуск. Общие принципы. Справочные материалы. 1. vydanie. Москва: Наука 1978. 182 s. (2. vyd. 1994).
- Общеславянский лингвистический атлас. Фонетическая транскрипция. Москва, Наука 1964. 17 s.
- Общеславянский лингвистический атлас. Материалы и исследования. Вступительный выпуск. Москва 1971. 108 s.
- Общеславянский лингвистический атлас. Серия фонетико-грамматическая. Zv. 1. Reflexy *ě. Red. B. Vidoeski a P. Ivić. Belehrad 1988. 164 s.
- Общеславянский лингвистический атлас. Серия фонетико-грамматическая. Zv. 2a. Рефлексы *ę. Red. V. V. Ivanov. Москва 1990. 178 s.
- Общеславянский лингвистический атлас. Серия фонетико-грамматическая. Zv. 2b. Рефлексы *ǫ. Red. J. Basara. Vroclav 1990. 124 s.
- Общеславянский лингвистический атлас. Серия фонетико-грамматическая. Zv. 3. Рефлексы *ьr, ьl, rь, lь*. Red. J. Basara. Varšava 1994. 164 s.
- Общеславянский лингвистический атлас. Серия фонетико-грамматическая. Zv. 5. Red. B. Vidoeski, P. Ivić, Topolińska. Рефлексы *ъ, ь*. Skorje 2003.
- Общеславянский лингвистический атлас. Серия лексико-словообразовательная. Zv. 1. Животный мир. Red. R. I. Avanesov. Москва 1988. 192 s.
- Общеславянский лингвистический атлас. Серия лексико-словообразовательная. Zv. 2. *Chov domácich zvierat*. Red. B. Falińska. Varšava 2000. 192 s.
- Общеславянский лингвистический атлас. Серия лексико-словообразовательная. Zv. 3. Растительный мир. Red. A. I. Padlužny. Minsk 2000. 168 s.
- Общеславянский лингвистический атлас. Серия лексико-словообразовательная. Zv. 8. *Povolania a spoločenský život*. Red. J. Basara a J. Siatkowski. Varšava 2003. 192 s.

Juraj Dolník

ĽUDOVÍT ŠTÚR A SLOVENSKÁ IDENTITA

DOLNÍK, J.: Eudovít Štúr and Slovak Identity. Slovenská reč, 71, 2006, No. 1, pp. 25 – 34. (Bratislava)

The goal of this paper includes (1) interpretation of that part of Štúr's intellectual world, which is related to justification of the necessity of a literary Slovak language and, (2) related interpretation of today awareness of Slovak identity. Štúr strengthened this awareness at the level of system rationality and decisively contributed to the fact that the self-identification instinct of Slovaks gained a solid rational support and the Slovak identity was cultivated on a convincing intellectual basis. Nowadays, the Slovak identity has already been reproducing naturally. The naturally reproduced awareness of identity as well as the self-identification instinct of Slovaks as the origin of this awareness has been stimulated by an intensive intercultural interaction especially within the European Union, which is compatible with its cultural strategy aimed at preservation of EU cultural diversity.

Úvod. Obsahom tohto príspevku je (1) interpretácia výseku zo Štúrovho ideového sveta, ktorý sa dotýka zdôvodňovania potreby spisovnej slovenčiny, a (2) nadväzujúca interpretácia súčasného vedomia slovenskej identity. Štúr a súčasnosť sa dávajú do súvislosti s myšlienkovou líniou naznačenou ako fixácia vedomia slovenskej identity (Štúr) a jej prirodzená reprodukcia (súčasnosť). Interpretácia (1) zahŕňa tieto kľúčové pojmy: *metafyzická nevyhnutnosť používania a rozvíjania slovenčiny, autentické životné formy, jednota obsahu a formy, sebaidentifikačný inštinkt, systémová racionalita*. Pri interpretácii (2) sa uplatňujú ťažiskové pojmy *kultúrna nevyhnutnosť používania a rozvíjania slovenčiny, jazyková a kultúrna pamäť, generačná analógia, kontinúálna identita, akomodačno-asimilačný proces (akomodačno-asimilačná pružnosť)*.

Poznámka: Citácie diel E. Štúra, ktoré sa uvádzajú v texte, pochádzajú z vydania jeho prác udaného v bibliografii. Citáty sa dotýkajú jeho dvoch fundamentálnych prác – Nárečie slovenské alebo potreba písania v tomto nárečí a Náuka reči slovenskej – a ich zdroje sa označujú ako Nárečie a Nauka.

Fixácia a reprodukcia vedomia identity. Nepragmatický význam kodifikačného zásahu E. Štúra do jazykového života Slovákov spočíva v tom, že ním výrazne prispel k fixovaniu vedomia slovenskej identity. Tento text je zameraný na rekonštrukciu ideového pôdorysu fixovania tohto vedomia, ktorý posluží ako stimulačná báza teoretickej reflexie reprodukcie slovenskej identity v súčasnosti. Kým v Štúrovom období bolo aktuálne „zapečatenie listiny“, v ktorej história zachytila postupné formovanie vedomia slovenskej identity, v súčasnosti, keď odraz Štúrovej pečate je

takpovediac dedičným prvkom mentálnej výbavy potomkov štúrovskej éry, aktuálna je otázka jej zachovávanía. Štúrovi pripadla dejinná úloha zafixovať vedomie slovenskej identity, v súčasnosti ide o jej reprodukciu. Túto samozrejmu postupnosť – od fixácie k reprodukcii – treba zdôrazňovať preto, lebo pri zdôvodňovaní zasahovania do spisovnej slovenčiny sa stretávame s tým, že sa rozvíjajú úvahy, ktoré sú kompatibilné s vývinovým stavom fixácie. Často sa argumentuje tak, akoby sa vývoj vedomia slovenskej identity ešte stále nachádzal vo fixačnom stave, čiže tak, akoby toto vedomie ešte nebolo dostatočne pevne zakotvené, takže si stále vyžaduje fixačný prístup. Štúrovská generácia urobila rozhodujúci fixačný krok, nasledujúce generácie pokračovali v upevňovaní toho vedomia, ale vývoj postupoval tak, že sa prekročila hranica fixačnej fázy a Slováci sa ocitli vo vývojovom štádiu, keď sa už „len“ reprodukuje zafixované vedomie identity. Pre názornú orientáciu si vývojovú postupnosť možno predstaviť tak, že na počiatku je fáza fixovania vedomia identity, tá prechádza do obdobia fixačnej reprodukcie, t. j. do úseku vývoja, keď ďalšie generácie reproduktujú toto vedomie ešte stále pod tlakom potreby jeho kolektívneho upevnenia, v reprodukcii sa postupne deaktualizuje fixačnosť, a tak sa vývoj dostáva do štádia reprodukcie už zafixovaného vedomia. Kým Štúr riešil úlohy spojené s fixáciou, v súčasnosti sa vynárajú úlohy späté s reprodukciiou zafixovaného.

Štúrov ideový pôdorys. Pri zdôvodňovaní potreby kodifikačne zasiahnuť do jazykového života Slovákov Štúr vychádza z tézy, ktorá sa dá rekonštručne formulovať takto: používanie slovenčiny Slováckmi je metafyzická nevyhnutnosť. Nie vecná ani logická nevyhnutnosť, lež nevyhnutnosť vyplývajúca zo slovanskej substancie, ktorá sa manifestuje v slovanských kmeňoch (ako je známe, po dichotómii *substantia – manifestácia* siahali filozofi vtedy, keď sa akceptovala logická nemožnosť). Touto substanciou je slovanský duch. Rozvíjanie slovenčiny je rozvíjaním potencie slovanského ducha. Pripomeňme si, v čom videl Štúr hlavnú príčinu vzniku nárečí v rámci istého národa (*nárečie a národ* v zmysle Štúrovej terminológie): „Príčina hlavná... je bohatosť, veľiká obdarenosť, vzpružnosť a život ducha národa, ktorý sa s prvotnou rečou neuspokojuje, ale ju vždy ďalej tvorí a pri každej zadanej príležitosti vyplňuje a obohacuje...“ (Nauka, s. 162). Rozvíjanie slovenčiny je metafyzická nevyhnutnosť, lebo Slováci sú jedným z kmeňov slovanského národa a jeho substantia sa môže naplno manifestovať len v týchto kmeňoch, jeho duch sa môže stelesniť len v ich jazykoch (nárečiach). Rozvíjanie slovenského jazyka – ako aj ostatných slovanských nárečí – je vynucované pôsobením duchovnej sily slovanského národa. Kmeňovitosť národa je prejavom tejto sily: „Kmeňovitosť teda národa je pekný, znamenitý úkaz pri samom národe, svedectvo vydávajúci o vyššej jeho duchovnosti a duchovnej národa živosti, preto musí sa ona, kde sa nachádza, jako sa len najlepšie môže, zachovávať, ochraňovať a opatrne rozvíjať“ (Nárečie, s. 34). Čiže metafyzická nevyhnutnosť je daná tlakom duchovnej sily národa.

Krátkou poznámkou si pripomeňme, že Štúrova argumentácia s metafyzickým základom – duch národa ako substancia je metafyzická entita – evidentne súvisí s jeho znalosťou nemeckej filozofie. Odráža sa v nej herderovská koncepcia národného ducha, čiže podstaty národa, ktorá je v základe jeho kultúry. Národný duch je objektívna, od človeka nezávislá substancia, čiže nemateriálne jestvujúca, priamo neuchopiteľná entita. Uchopiteľné sú len jej manifestácie, t. j. jej prejavy. Štúrove výklady zodpovedajú Herderovmu opisu kultúry v zmysle národnej podstaty, ktorá sa prejavuje v životných formách národa (kultúru môžeme vnímať ako životné formy národa). Na základe rekonštrukcie Štúrovho filozofického prístupu k zdôvodneniu potreby spisovnej slovenčiny zistíme, že Štúr ponúka idey na budovanie kulturologickej teórie (spisovného) jazyka (jazyk vníma ako jednu z podstatných foriem života národa, čiže ako kultúrny jav). Spoznanie metafyzickej nevyhnutnosti rozvíjania slovenčiny sa premieta do uvedomovania si vlastnej identity, takže sa nevyhnutnosť akceptuje ako pozadie národnej a kmeňovej identity. Spoznanie tejto nevyhnutnosti sa pretavuje do vôle konať v jej zmysle, pretože sa ním posilňuje tlak identity. Tlak národnej identity naznačuje Štúr napríklad pri zdôrazňovaní potreby poznania ducha národa, ktoré „musí byť poznanie obsahu života národa nášho a podstatných jeho foriem, v ktorých on žije a *žiť môže ako národ tento* (zvýraznil J. D.)“ (Nárečie, s. 42). Tlak kmeňovej identity spoznáваме v jeho výzve: „Píšte, kmene slovanské, ktoré máte nárečia ešte čisté, nezakvasené, k vyjadreniu svojich myšlienok spôsobené, píšte v nárečiach svojich, to je požadovanie *opravdivého života nášho*“ (Náuka, s. 166). Opravdivý život je autentický život, t. j. taký, ktorým sa manifestuje vlastná identita. Vlastnú identitu si uvedomujeme poznaním ducha národa, toho, ako sa tento duch manifestuje v spoločenských formách života. „Keď toto poznáme, poznáme samých seba a povedieme život taký aký – ak *žiť máme* – viesť musíme“ (Nárečie, s. 43).

Keď si to zhrnieme, vychádza nám, že Štúr sa opiera o tento východiskový myšlienkový konštrukt: Slovenská identita je metafyzická nevyhnutnosť. Je nevyhnutným prejavom slovanskej substancie, ku ktorému sa dospelo v rámci realizácieencie slovanského ducha. Poznávaním tohto ducha, čo je, pravda, možné len prostredníctvom poznávania jeho manifestácií, poznávame vlastnú podstatu a uvedomujeme si vlastnú identitu. V základe autentického života Slovákov je táto podstata a uvedomovanie si vlastnej identity ich upriamuje na zachovanie a rozvíjanie autentických životných foriem. Ak chceme *žiť opravdivý* (skutočný, vlastný, autentický) život, musíme sa pohybovať v rámci našej identity. Takýto život zodpovedá objektívnej vnútornej potrebe Slovákov.

Podľa druhej fundamentálnej tézy Ľ. Štúra obsah ducha istého národa a kmeňa vyžaduje vlastnú formu. Nárečie je osobitná duchovná forma. Vo forme sa zračí obsah a obsah sa môže vyjadriť len touto formou. Uveďme si aspoň jeden výrok

vzťahujúci sa na túto otázku: „Život náš my len úplne vystavíme a vystaviť môžeme v nárečí našom vlastnom, bo ono je nám najbližšie, ono je nám rečou najzrozumiteľnejšou, ono má k srdcu i myslí našej prístup najsnadnejší a v ňom sú i myseľ i srdce naše najotvorenejšie, preto treba nám k tomuto nášmu nárečiu, keď život náš počíname, sa privinúť a v ňom sa duchovno rozvíjať“ (Nárečie, s. 30). S touto predstavou o jednote obsahu (ducha) a formy pristupoval k riešeniu otázky vzťahu slovenčiny k češtine, ako aj k zdôvodňovaniu voľby stredoslovenského dialektu ako základu spisovnej slovenčiny. Češtinu nemôžu Slováci akceptovať ako svoj jazyk, lebo v nej „sa duch slovenský úplne, tak ako by treba bolo, nevyslovuje a nevyráža...“, a aby „obsah teda a forma sa docela vyrovnali, treba myšlienky naše aj v ich vlastnej forme, v tej, v ktorej ony u nás povstávajú, do ktorej sa v duchu našom obliekajú, predstaviť...“ (Nárečie, s. 55). Práve so zreteľom na „vlastnú formu“ sa Štúr rozhodol pre strednú slovenčinu: v nej „je duch a život náš najviac vyrazený“ (Nauka, s. 169). Pri otázke prijímania strednej slovenčiny všetkými Slovákmi je závažné Štúrovo tvrdenie, že „každý sa okrem toho k svojmu aj *nevedomky* (zvýraznil J. D.) tiahne“ (tamže). V pozadí výroku je zrejme nejaká predstava sebaidentifikačného inštinktu, ktorého aktiváciu vyvolal príklon nositeľov západoslovenského a východoslovenského dialektu k strednej slovenčine. To značí, že nositelia týchto nárečí sa nesprávali len na základe rácia, totiž pochopenia toho, že stredná slovenčina je najčistejší slovenský jazykový útvar, a teda práve v ňom sa odráža „najslovenskejší“ duch a život, ale aj na základe akéhosi inštinktívneho vycítienia vlastnej podstaty, vlastnej identity v tej forme, akú vnímali v strednej slovenčine. Štúrov východiskový myšlienkový konštrukt sa teda kompletizuje takto: (A₁) slovenská identita je reprezentovaná jednotou obsahu ducha a formy jeho vyjadrenia, ktorá je založená na vzťahu idiosynkratickej vzájomnej nevyhnutnosti (obsah sa rodí v jedinečnej jazykovej forme, a preto len táto forma môže úplne vyjadriť obsah ducha). Z toho vyplýva, že v tomto vzťahu nemôže vystupovať ani blízkopríbuzný jazyk (čeština) a že optimálnym formovým korelátom obsahu je najčistejší jazyk (stredná slovenčina). Nositelia jazyka disponujú niečím, ako je sebaidentifikačný inštinkt, ktorý podporuje akceptačný postoj k najautentickejšiemu jazykovému útvaru.

Na podklade tohto myšlienkového konštruktú Štúr podnikol kroky vedúce k fixovaniu vedomia slovenskej identity.

Fixácia vedomia slovenskej identity. Štúr vypracoval svoj myšlienkový konštrukt tak, aby z východiskových téz – z tézy o metafyzickej nevyhnutnosti používania slovenčiny ako spisovného jazyka a z tézy o jednote obsahu a formy – vyplynulo, že Slováci *musia* mať *vlastný* spisovný jazyk a že ním *musí* byť najčistejšia existenčná forma slovenčiny. Deduktívnu argumentáciu podoprel indukciou – zovšeobecnenie empirických údajov o poslovenčovaní českých textov písania

ných Slovákmí, o rozdieloch medzi slovenčinou a češtinou, o vnímaní češtiny Slovákmí a pod. vyúsťovalo do toho istého záveru. Idea nevyhnutnosti spisovnej slovenčiny a idea privilegovanosti strednej slovenčiny ako najautentickejšieho slovenského jazykového útvaru boli základnou oporou fixácie vedomia slovenskej identity. Vedomie identity sa fixovalo tým, že slovenská svojskosť sa transponovala zo sféry prežívania, ktorá sa stransparentňovala nesústavnu racionalizáciu, do sféry systémovej racionality. Uchopenie slovenskej osobitosti na úrovni systémovej racionality malo pre vedomie slovenskej identity zakladajúci význam. Táto transpozícia sa mohla uskutočniť na základe štúrovského myšlienkového konštrukt, ktorý je kostrou myšlienkového systému zobrazujúceho rovnoprávnu slovenskú idiosyntaktickosť.

Výrokom, že slovenská svojskosť sa začala vnímať na úrovni systémovej racionality, sa vyjadruje, že (1) tento jav bol podrobený teoretickej reflexii na úrovni súdobého poznania a (2) táto reflexia vyúsťila do systému pojmov a výrokov, ktorými sa tento jav zobrazil a zdôvodnil, z čoho vyplynuli pragmatické závery, čiže imperatívy konania (čo majú robiť Slováci a ako majú konať v súvislosti s fixovaním a rozvíjaním vedomia vlastnej identity). Výraz *systémová racionalita* implikuje odstupňovanú racionalitu vnímania sveta. Vo vzťahu k fylogenéze Slováka: vývin sebavnímania smeroval od pocitu, tušenia a cítenia slovenskosti cez uvedomovanie si odlišnosti od iných (najmä od českého etnika) k pochopeniu vlastnej identity. Postupovanie k vyššiemu stupňu racionality sebavnímania prebiehalo spolu so zdôvodňovaním oprávnenosti etnickej, resp. národnej sebaidentifikácie. Štúrovo posunutie sebavnímania Slovákov na úroveň systémovej racionality znamenalo, že sa fixovalo vedomie identity s oporou o rozvinutú znalosť jej determinantov. Na základe jeho teoretickej reflexie Slováci mali dokonca chápať svoju identitu ako (metafyzickú) nevyhnutnosť (Slováci nevyhnutne „vyplynuli“ z kmeňovitosti slovanského národa, čoho podkladom je tvorivá sila ducha tohto národa).

Štúrov myšlienkový konštrukt zodpovedá dobovému diskurzu vzťahujúcemu sa na koncepty národ a jazyk, ale je poznačený aj tendenciou k istej regulácii poznávania, ktorou sa strážiła jednota jeho výsledkov a potrieb, želaní, záujmov protagonistov národnobuditeľského hnutia. Napríklad zistenie, že „germánsky národ nie je ten národ živý, čerstvý, k svetu obrátený, ako je národ náš slovanský, a preto sa živosť tá vo kmeňoch ani ukázať nemohla“ (Nárečie, s. 60), alebo že „ako národ slovanský je nad iné národy kmeňovitý, tak aj reč slovanská je hlavne nárečná a môže sa bezpečne pre svoju nekonečnú bohatosť, pre svoju rozvitosť a rozmanitosť nazvať rečou rečí. Čo sa v iných rečiach len rozhodene nachodí, to je všetko schopné v reči rečí, v jazyku slovanskom“ (Nauka, s. 163), je evidentne výsledkom regulácie posúvajúcej poznanie k želanému stavu, čím sa mala posilniť motivácia vedomého stotožnenia sa so slovanským národom a slovenským kmeňom.

Alebo aj hodnotenie istých prejavov češtiny sa podriaďujú takej regulácii; porov. napríklad: „Srdečne ľutujeme my Slováci, že bratia naši svoje nárečie nemčinou, a to dosť zhusta, napúšťajú“ (Nárečie, s. 87); alebo: „V poézii českej ešte máločo je podareného a čo sa hlavne podarilo, cudzím duchom páchne“ (op. cit., s. 98). Ide tu o podriadenosť predstave o čistote jazyka, ktorú Štúr potreboval so zreteľom na tézu o jednote obsahu a formy a v súvislosti s argumentáciou v prospech strednej slovenčiny. Istá tendenčnosť v interpretácii poznávaného a v hodnotení istých javov mala silnú pragmatickú motiváciu: ponúknuť ideovú oporu na fixovanie vedomia slovenskej identity. Výsledky poznávania a hodnotenia javov sa prezentovali z persuzívnej perspektívy s touto motiváciou, takže tento postup sa ukázal ako adekvátny vzhľadom na túto motiváciu.

Poznámka k Štúrovej predstave čistoty jazyka. Kto nadväzuje na Štúra len reprodukčne, ocitáva sa v doméne klasického purizmu. Bude si stále pripomínať, že Štúr sa rozhodol pre strednú slovenčinu ako najšlovenskejšiu, najpravdivejšiu, najpôvodnejšiu, najkrajšiu, najčistejšiu jazykový útvar, a teda konanie v zmysle Štúrovho odkazu má byť puristické (pravda, v súčasnosti sa k purizmu nikto nehľási, ale pri intervenciách do spisovného jazyka puristická tendencia je badateľná). Interpretatívny prístup so zámerom pochopiť Štúrove výklady a čerpať z nich pri rozvíjaní teórie spisovného jazyka však k purizmu nevedie. So zreteľom na to, že otázka čistoty jazyka u Štúra nie je v intencnom poli tohto príspevku, dávame len do pozornosti, že osobitnú analýzu si vyžaduje Štúrova téza o jednote obsahu a formy, na ktorú sa odvoláva pri predstave o čistote jazyka, a to najmä otázka dynamiky tejto jednoty. Inšpiratívne a epistemologicky aj metodologicky provokačné sú jeho úvahy o tom, v akej miere sa mohol prejavovať slovenský duch napríklad v dielach Kollára alebo Šafárika, keď jazykom ich tvorby bola čeština, alebo jeho interpretácia poslovenčovania českých textov slovenskými autormi (slovakizácia češtiny ako prejav „tlaku“ slovenského ducha). Otázka je, v akom zmysle sa aktivizovali slovenské jazykové prvky pri reflexii sveta prostredníctvom češtiny. Je to zaujímavý aspekt skúmania jednoty obsahu a formy.

Reprodukcia vedomia slovenskej identity. Po viac ako poldruhastoročnom odstupe od Štúrovej kodifikácie aj Slováci sú vo vývojovom štádiu prirodzenej reprodukcie vedomia vlastnej identity. Názočne vyjadrené, kým Štúr musel deklarovať, že „S konečnou platnosťou vyhlasujeme, že sme Slováci. Dobré si to uvedomme!“, a túto deklaráciu kodifikačným aktom a presadzovaním spisovnej slovenčiny vecne naplňať, v súčasnosti aktualizácia zodpovedajúceho stimulu vyvoláva reakciu „Je samozrejmé, že sme Slováci“, ktorá sa vníma ako prirodzená. Pri teoretickej reflexii súčasného stavu Štúrovi tézu o metafyzickej nevyhnutnosti používania slovenčiny nahrádzame tézou o kultúrnej nevyhnutnosti používania slovenského jazyka. Pristavíme sa pri pojme *kultúrna nevyhnutnosť*.

Ide o nevyhnutnosť, ktorá je daná prirodzeným generačným preberaním a odovzdávaním „životných foriem“ vypestovaných v kolektíve, ktorý sa stabilizoval ako slovenský národ. Obsahom „životných foriem“ sú štandardizované správanie, konania, myslenia, prežívania a komunikácie, ktoré zahŕňajú štandardizované prostriedky, a to mimojazykové aj jazykové. (Nemateriálnu) kultúru tvorí komplex týchto štandardizácií. Čiže generačne sa preberajú a odovzdávajú tieto štandardizácie. Odovzdávanie štandardizácií prebieha v rámci prirodzenej interakcie (prirodzená komunikácia prebieha vo vlastnom jazyku, staršia generácia prirodzene odovzdáva návyky a konvencionalizácie) a prejavuje sa ako bežná interakčná prax. Ale príslušníci generácie prežívajú (resp. epizodicky alebo aj systematicky si uvedomujú) odovzdávanie ako potrebu zachovania štandardizácií (v základe je pravdepodobne potreba jednotlivca vyrovnat' sa s časovou obmedzenosťou svojej existencie). Sledovaná nevyhnutnosť sa dotýka tejto potreby (čiže opäť nejde o vecnú ani logickú nevyhnutnosť). Keďže štandardizácie tvoria obsah kultúry, hovoríme o kultúrnej nevyhnutnosti. Generačné odovzdávanie slovenského jazyka je súčasťou prežívania tejto potreby, z čoho vyplýva, že prežívanie slovenského jazyka je kultúrna nevyhnutnosť.

Prijímajúca generácia prežíva preberanie štandardizácií ako kultúrne dedičstvo. Pretože obsahom štandardizácií je všetko to, čo kolektív vytvoril a prežil, kultúrnym dedičstvom sa udržiava jeho kultúrna pamäť. Kultúrna pamäť je kohézny činiteľ, na základe ktorého sa jednotlivci identifikujú ako národ. Vedomie slovenskej identity je založené na slovenskej kultúrnej pamäti. Nosnou zložkou tejto pamäti sú jazykové štandardizácie, a teda slovenský jazyk je centrálnym komponentom tohto vedomia. Téma, že používanie slovenského jazyka je kultúrna nevyhnutnosť (čiže vyplýva z potreby odovzdávania štandardizácií, čo prijímajúca generácia prežíva ako kultúrne dedičstvo), že ono je prejavom udržiavania kultúrnej pamäti, a teda manifestáciou národnej identity, je vyššie spomínaná Štúrova prvá téza transponovaná do súčasnej situácie a súčasného poznania. Súčasný stav poznania (v tomto príspevku odkazujeme na kulturologickú literatúru; napr. Hansen, 2000) už umožňuje obísť metafyzický pojem *substantia, duch* (slovanského) *národa*, s ktorým pracoval Štúr, a uchýliť sa k nemu nás nenúti ani súčasné existenčné okolnosti spisovnej slovenčiny. Existenčnou motiváciou slovenskej identity je slovenská kultúrna pamäť. Reprodukcia identity spočíva v udržiavaní tejto pamäti. Všimnime si povahu tohto procesu v súčasných podmienkach fungovania spisovnej slovenčiny.

Zrejme je to, že nejde o jednoduchú, mechanickú reprodukciu, lebo veď preberajúce generácie neopakujú prosto štandardizácie odovzdávajúcich generácií. Ide o rozšírenú reprodukciu podloženú interpretáciou. Reprodukcia jazyka ako jeden z prejavov reprodukcie identity je pod akomodačným tlakom. Jazyk sa prispôsobuje meniacemu sa kognitívnemu, emocionálnemu a vôľovému svetu jeho nositeľov (prírastky v jazyku vysoko prevyšujú úbytky – očividný prejav rozšírenosti reproduk-

cie), ale aj tomu, že používatelia opakujú, napodobňujú vnímané jazykové výrazy a štruktúry na základe (spravidla nevedomovanej) interpretácie, čo vedie k posunom, inováciám, a teda ku kvalitatívnej dynamike jazyka. V podstate máme do činenia s analogickým správaním. Preberajúce generácie sa aj jazykovo správajú v tom duchu, v tom zmysle (čiže analogicky) ako odovzdávajúce generácie, a teda jazyk zostáva ten istý, hoci sa mení. Zachováva sa taká identita jazyka, ktorú určuje generačná analógia. Reprodukcia jazykovej identity je založená na generačnej analógii.

Podčiarknime si: Jazyková pamäť národa ako súčasť jeho kultúrnej pamäti sa udržiava reprodukciou jazykových štandardizácií, ktorá je založená na generačnej analógii, t. j. na analogickom jazykovom správaní preberajúcich generácií. Analogický základ reprodukcie zabezpečuje kontinuálnu identitu jazyka.

Aj vo vzťahu k spisovnej slovenčine platí, že jej reprodukciou sa zabezpečuje jej kontinuálna identita. Termínom *kontinuálna identita* sa vyjadruje, že ide o historickú nadväznosť stavov totožnosti, ktorej povaha (nadväznosť) je určená generačnou analógiou. Použijúc známy termín Mathesia môžeme povedať, že stavy totožnosti sú prejavom jej pružnej stability. Stabilné je to, na základe čoho sa daný jazyk stále vníma ako osobitná kvalita v jazykovom svete. Historicky aktuálni nositelia spisovnej slovenčiny vždy vnímali aktuálny stav jej totožnosti tak, že ju prežívali, resp. si ju uvedomovali ako „svoj jazyk“, ktorým sa odlišujú od iných (najmä od Čechov). Pružnosť stability bola vždy „pod kontrolou“ toho, čo sa vyššie – nadväzujúc na Štúrov výklad – označilo ako sebaidentifikačný inštinkt. Akomodácia spisovného jazyka bola vždy v silovom poli tohto inštinktu.

Téza o kontinuálnej identite spisovnej slovenčiny platí, prirodzene, aj v súčasnosti. Nadalej pôsobí sebaidentifikačný inštinkt, ktorého štandardizovaným sprievodným príznakom je vedomie slovenskej identity manifestovanej (aj) spisovným jazykom. Toto vedomie sa reprodukuje (aj) reprodukciou tohto jazyka. Európsko-integračné okolnosti fungujú ako stimulatory inštinktu aj vedomia. Sústavný masívny bezprostredný kontakt Slovákov s inakosťou permanentne dráždi sebaidentifikačný inštinkt a kultúrna stratégia Európskej únie, ktorá spočíva v úsilí o zachovanie kultúrnej – a teda aj jazykovej – rozmanitosti, žičí prirodzenej reprodukcii vedomia slovenskej identity. To, že ide o normálny jav, potvrdzuje historická skúsenosť Slovákov. Ved' v minulosti boli vystavení permanentnej stimulácii tohto inštinktu najmä v sústavnom masívnom bezprostrednom kontakte s českou kultúrou a stimulácia inštinktu bola aj stimuláciou pestovania vedomia slovenskej identity.

Otázka je, či zistenie, že integračné (a globalizačné) okolnosti vlastne podporujú prirodzenú reprodukciu slovenskej identity, nie je jednostranné, a teda poskytujúce deformovaný pohľad na realitu. Ved' prežívame predsa nepretržité prenikanie cudzích štandardizácií a jazykových prvkov („zlopestné“ anglicizmy) do slovenského duchovného sveta. Nie je to útok na kontinuálnu identitu spisovnej slovenčiny

a na vedomie slovenskej identity? Pri tejto príležitosti sa vrátíme k Štúrovej téze o jednote obsahu (ducha) a formy, ktorú sme vyššie pertraktovali ako jeho druhú fundamentálnu východiskovú ideu. Pripomeňme si ešte raz, že podľa neho Slováci sa musia chytiť „toho, v čom je duch a život náš nanajviac vyrazený, čo je najslovenskejšie“ (Nauka, s. 169). Stalo sa. Slováci „sa chytili“ strednej slovenčiny. Ako každý jazyk aj ona sa sústavne akomodovala, ale cudzie prvky, ktoré do nej prenikli v akomodačnom procese, sa aj asimilovali. Akomodáciou sa slovenský „duch a život“ obohacoval, pod tlakom jednoty obsahu a formy jazykové výrazy vyjadrujúce obohacujúce obsahové prvky sa asimilovali a stali sa súčasťou „slovenskej formy“. Reprodukcia spisovnej slovenčiny zahŕňa aj akomodačno-asimilačný proces a stavy, ktoré reprezentujú jej kontinuálnu identitu, sú poznačené vyústeniami tohto procesu. Okolnosti, ktoré akomodačne pomkynali spisovný jazyk, sú súčasťou slovenskej kultúrnej pamäti, a teda aj vedomia národnej identity. Súčasný „útok“ na kontinuálnu identitu spisovnej slovenčiny je vtiahnutý do akomodačno-asimilačného mechanizmu, ktorý spoľahlivo funguje už od obdobia jej fixačnej reprodukcie. S istým pátosom vyjadrené, kontinuálnym pestovaním reprodukčného mechanizmu s akomodačno-asimilačným komponentom sa slovenské spoločstvo dobre vyzbrojilo aj proti súčasnému „ataku“ cudzieho. Normálna reprodukcia identity spisovnej slovenčiny a vedomia slovenskej identity funguje ďalej. Pravda, sprievodným javom reprodukcie boli a sú reakcie nositeľov jazyka v rozpätí od opatrnej obavy až po rúzne obranárstvo. Štandardizované reakcie typu „vyhýbať sa nefunkčnému preberaniu“, „nepripustiť ohrozenie vlastného jazyka“, „treba posilniť jazykové a národné povedomie“ sú súčasťou slovenskej kultúrnej pamäti (nie je to, pravda, len osobitosť našej kultúrnej pamäti). Aká je miera vplyvu týchto reakcií na reprodukciu v istom vývinovom období, je osobitná výskumná otázka. Sledovanie tohto javu v súčasnom období ukazuje, že sa reprodukuje už pevne zafixovaný spisovný jazyk, t. j. taký, ktorý má už status „prirodzeného“ jazyka (prirodzený v súvislosti s nazeraním na spisovný jazyk ako na „umelý“ útvar; porov. Dolník, 2000, s. 78 – 109), a normálne zafixované vedomie národnej identity, takže reprodukcia je od tohto sprievodného javu celkom nezávislá. Tým, že súčasná spisovná slovenčina má už jasný status „prirodzeného“ jazyka, je splnená rozhodujúca podmienka na jej prirodzenú reprodukciu, čiže reprodukciu bez ochranných intervencií. Ochranné intervenčné aktivity z hľadiska tejto analýzy sa javia ako pokusy vnieť implantáty do prirodzene fungujúceho zdravého ľudského organizmu, ktorý práve vďaka tomuto stavu v interakcii s prostredím udržiava prirodzenú akomodačno-asimilačnú rovnováhu, s odôvodnením, že ho treba ochraňovať. Také hyperochranárstvo len destabilizuje prirodzený stav organizmu. Vo vnímaní spomínaných štandardizovaných metajazykových reakcií nie je skrytý bojový postoj voči nim, ale podnet na hlbšie pochopenie ich motivácie. Prienik do tejto motivácie je aktuálna sociolingvistická výzva.

Zhrnutie. Štúrova kodifikácia slovenského jazyka mala zásadný význam pre zafixovanie vedomia slovenskej identity. Štúr upevnil toto vedomie na úrovni systémovej racionality. Základným pilierom systému jeho ideí je téza o metafyzickej nevyhnutnosti používania a rozvíjania slovenčiny, s čím súvisí nevyhnutnosť uvedomovania si vlastnej identity, a téza o jednote obsahu ducha a formy jeho vyjadrenia. Z týchto téz vyplýva, že uvedomenie si vlastnej identity je objektívna vnútorná potreba Slovákov, a teda aj predpoklad kontroly autentickejši ich životných foriem („opravdivého života“). Svedectvom toho, že Slováci túto vnútornú potrebu pocítovali, je slovakizovaná čeština a spontánne akceptovanie stredoslovenského kultúrneho jazyka nositeľmi západoslovenských a východoslovenských dialektov. Sú to prejavy sebaidentifikačného inštinktu Slovákov. Štúr rozhodujúcim spôsobom prispel k tomu, že tento inštinkt nadobudol pevnú racionálnu oporu a slovenská identita sa fixovala na presvedčivejši ideovej báze.

Vo vzťahu k súčasnosti, keď sa už vedomie slovenskej identity prirodzene reprodukuje, je primerané nahradiť Štúrovu tézu o metafyzickej nevyhnutnosti používania slovenčiny tézou o jeho kultúrnej nevyhnutnosti. Táto nevyhnutnosť vyplýva z potreby generačného odovzdávania štandardizácií (obsah kultúry), čím sa zabezpečuje kontinuálna identita jazyka a národa, t. j. historická nadväznosť stavov slovenskej identity. Aj identita sa vyznačuje pružnou stabilitou, ktorá je daná tým, že generačné preberanie štandardizácií prebieha na základe analogického správania nových generácií (generačná analógia), že niet totožného správania, je iba napodobňovanie na základe interpretácie. Reprodukciou štandardizácií sa udržiava kultúrna pamäť národa ako jeho kohézny a sebaidentifikačný faktor. Prirodzene reprodukovateľné vedomie slovenskej identity, ako aj sebaidentifikačný inštinkt Slovákov ako zárodok tohto vedomia sú stimulované intenzívnou interkultúrnou interakciou v rámci Európskej únie, čo je kompatibilné s jej kultúrnou stratégiou zameranou na zachovanie kultúrnej rozmanitosti EÚ. Vo vzťahu k cudzím vplyvom spisovná slovenčina a slovenské vedomie preukazujú normálnu (primeranú) akomodačno-asimilačnú pružnosť, takže niet potreby ochranných intervenčných aktivít.

Literatúra

DOLNÍK, Juraj: Spisovná slovenčina a jej používatelia. Bratislava: Stimul 2000. 215 s.

HANSEN, Klaus Peter: Kultur und Kulturwissenschaft. 2. vyd. Tübingen und Basel: A. Francke Verlag 2000. 400 s.

ŠTÚR, Eudovít: Dielo v piatich zväzkoch. Zväzok V. Ed. Jozef Ambruš. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry.

XV. kolokvium mladých jazykovedcov

Katedry slovenského jazyka a literatúry PdF a FHV UMB v Banskej Bystrici v spolupráci so Slovenskou jazykovednou spoločnosťou pri SAV a Jazykovedným ústavom L. Štúra SAV v Bratislave zorganizovali v dňoch 7. – 9. 12. 2005 v Tajove jubilejný pätnásty ročník podujatia, ktoré ponúklo mladým lingvistom priestor na prezentáciu a vzájomnú diskusiu.

V sekcii A patrilo úvod príspevkom z frazeológie. *Dana Baláková* (FiF KU v Ružomberku) sa venovala tvarovej stránke somatických frazém, *Ewa Szkuclarek-Śmiechowicz* (Poľsko) modifikáciám frazeologizmov v súčasnej poľskej poézii. Málo frakventovaný vzťah paremiológie a štylistiky priblížila *Darina Auxová* (FiF UKF v Nitre).

Na dynamiku jazyka sa sústredila *Jana Bakošová* (FiF UK v Bratislave), ktorá opísala výskum o potrebnosti nových výrazov v jazyku, *Michaela Wickleinová* (PdF UK v Bratislave) priblížila niektoré dynamické tendencie v slovtvorbe s ohľadom na univerbizáciu a multiverbizáciu a *Eva Schwarzová* (FiF UMB v Banskej Bystrici) hovorila o dynamických javoch v odbornej terminológii. *Anna Tkáčiková* (FHAPV PU v Prešove) vo svojom príspevku analyzovala vybrané lexikálne jednotky. *Ján Bauko* (FSŠ UKF v Nitre) opísal prezývky v systéme antroponým a *Michal Jozefovič* (PdF UK Bratislava) živé mená žiakov. *Terézia Kolková* (FiF KU v Ružomberku) preskúmala lexiku a syntax klišéovitého úradníckeho jazyka, tzv. eurospeaku, a dospela k záveru, že ide o súčasť komplexného javu, spôsobujúceho odcudzenie občanov a úradníkov EÚ.

Príspevok *Petry Jesenskej* (FHV UMB v Banskej Bystrici) o inovácii a demokratizácii v jazyku s ohľadom na anglicizmy otvoril blok kontaktovej lingvistiky a translológie, ktorý bol tento rok rozsiahly. Výskum lexikálnych germanizmov v slovenčine opísal *Sándor János Tóth* (Maďarsko) a v češtine *Tamás Tölgyesi* (Maďarsko). *Monika Banášová* (FiF UCM v Trnave) sa zaoberala možnosťami prekladu nemeckých modálnych slovies do slovenčiny v diele H. Bölla, *Michal Dvorecký* (FiF UKF v Nitre) sa sústredil na problémy pri preklade odborného textu do nemčiny, a to textu z oblasti archeológie.

O spôsoboch tvorenia ruských logoným sme sa dozvedeli v príspevku *Vlastimila Pulčára* (FiF UKF v Nitre), o podobách onymie v preklade, o (ne)adekvátnosti prekladu vlastných mien hovorila *Natália Savčáková* (FiF UKF v Nitre) a *Ol'ga Petrová*

(Rusko) priblížila módu používania neologizmov v ruštine, čo so sebou prináša akýsi „slobodný jazyk nových čias“, a porovnávala to so situáciou v slovenčine. *Monika Zá-zrivcová* (FHV UMB v Banskej Bystrici) analyzovala motivováciu a arbitrárnosť pri prevzatých slovách z francúzštiny, a to z oblasti textilnej terminológie. Starofrancúzštine sa venovala *Dorota Vasilišinová* (JÚLŠ SAV v Bratislave), konkrétne išlo o sémantickú interpretáciu laudatív v starofrancúzskych hrdinských spevoch z 12. storočia a ich preklad, pri ktorom treba brať do úvahy polysémantický charakter laudatív.

Originálnymi textami sa zaoberal *Jan Chovanec* (FiF MU v Brne) – porovnával jazyk varovných nápisov na cigaretových výrobkoch v češtine a v slovenčine a skonštatoval prevahu informatívnych foriem nad imperatívnymi a uprednostňovanie vizualizácie.

Pozornosť mladých lingvistov sa sústredila aj na médiá. Vo svojich príspevkoch sa jazykovému prejavu v televíznom spravodajstve venovali dve účastníčky z Poľska – *Katarzyna Jachimowska* a *Katarzyna Janicka Sitkowska*. *Barbora Smrčková* (ÚJČ v Prahe) predstavila pragmalingvistický pohľad na súčasné ženské časopisy so zameraním na nadväzovanie a udržiavanie komunikácie. Využitie architextuality v reklame opísala (a zároveň dokumentovala na množstve reklám) *Radka Čapková* (PDF UK v Prahe), pričom dominovali odkazy na televízne relácie a filmy. O tom, že nárečie sa môže zachovávať a rozvíjať aj vďaka bežnej komunikácii na internete, podala na dialekte z Valašska dôkaz *Hana Goláňová* (ÚJČ AV v Prahe).

Dialektologický blok priniesol príspevky o nárečiach viacerých nárečových oblastí. *Katarína Žeňuchová* (Slavistický ústav SAV v Bratislave) predstavila dialektologický materiál z prelomu 19. a 20. storočia z hľadiska interdisciplinárnych výskumov slavistickej folkloristiky. *Viera Kováčová* (FiF KU v Ružomberku) priblížila doterajší stav a perspektívy ďalšieho výskumu sotáckych dialektov severovýchodného Zemplína, *Tomáš Bánik* (FiF UKF v Nitre) opísal elipsu v nárečiach breznianskeho regiónu.

Spoločnou témou ďalších príspevkov bola jazyková situácia menšín. Na slovensko-srbský bilingvizmus vo Vojvodine sa zamerala *Zuzana Týrová* (Srbsko a Čierna Hora). Zdôraznila jeho závislosť od komunikačnej potreby a individuálneho rozhodnutia hovoriaceho. *Anna Snidová* (Srbsko a Čierna Hora) sa sústredila na publicistický štýl, konkrétne na interferenciu slovenčiny a srbčiny v slovenských časopisoch vo Vojvodine. *Rujanca Gaidos* (Rumunsko) opísala slovenčinu v komunikačných aktivitách slovenských žiakov v Rumunsku v cirkevnom a nešpecifikovanom kontexte, pričom dominovala slovenčina v modlitbách, no v závislosti od podmienok, v akých modlitba prebieha. Vzájomné porozumenie medzi českými, poľskými a slovenskými krajanmi v Rumunsku na základe svojho výskumu charakterizovala *Štěpánka Litecká* (USaVS KU v Prahe). Na doteraz nepreskúmanú jazykovú situáciu moravských Chorvátov poukázal *Andrej Novik* (USaVS KU v Prahe). *Tünde Tuška* (Maďarsko) zhrnula

výsledky rozsiahleho sociolingvistického výskumu, ktorého cieľom bolo sledovať menšinové a väčšinové jazykovými stereotypy komlóšskych Slovákov a ich predsudky. *Marcel Olšiak* (FiF UKF v Nitre) priblížil projekt zameraný na prípravu ortoepickej nahrávky pre Slovákov žijúcich v Maďarsku.

Význam jazykového vzdelávania vo výchovno-vzdelávacom procese zdôraznila vo svojom vystúpení *Anna Gálisová* (Pdf UMB v Banskej Bystrici). *Lucia Hudcová* (Pdf UMB v Banskej Bystrici) predstavila netradičné metódy v jazykovom vyučovaní a *Alexandra Hrivnová* (FiF UMB v Banskej Bystrici) opísala vyučovanie slovenského jazyka v nárečovom prostredí. *Stanislava Zajacová* (FiF PU v Prešove) sa sústredila na reč detí predškolského veku a sledovala formovanie komunikačného registra v rolových hrách s možnosťou použitia maňušiek.

Pohľad do histórie jazyka ponúkli tri príspevky. *Šárka Tůmová* (Pdf UK v Prahe) analyzovala Pelclovu Mluvnici ako základ českej gramatiky. Problematikou interpretácie prednesu písomných záznamov kázní 19. storočia sa zaoberal *Lubomír Rendár* (Pdf TU v Trnave). *Alena Novotná* (Pdf UK v Prahe) sa vo svojom vystúpení sústredila na výučbu syntaxe češtiny na mešťanských školách v rokoch 1918 – 1945.

Piatok patril v sekcii A hydronymii, motivácii názvov vôd v jednotlivých povodiach. *Alexandra Gerlaková* (Pdf UMB v Banskej Bystrici) opísala hydronymiu povodia Torusy a *Andrej Závodný* (Pdf TU v Trnave) hydronymiu slovenských prítokov Moravy. *Juraj Hladký* (Pdf TU v Trnave) pripomenul aktuálny projekt slovenskej onomastiky – Hydronymia Slovaciae, ktorý opísal v monografii Spracovanie hydronymie Slovenska J. Krško. *Jaromír Krško* (FHV UMB v Banskej Bystrici) hovoril o vplyve slovenského, maďarského, nemeckého a valašského etnika na hydronymiu povodia Hrona. *Mária Beláková* (Pdf TU v Trnave) prezentovala vlastné mená z praslovančiny, zachované v ojkonymii, toponymii (aj hydronymii) západného Slovenska.

V sekcii B ako prvý v poradí priblížil kľúčové momenty svojej štúdie *Marián Macho* (FiF UKF v Nitre). Vo svojej práci prináša analýzu jazykovo-štylistických a logických prostriedkov argumentácie v kázních. Podobné východisko mala práca *Jozefa Maculáka* (Pdf TU v Trnave), ktorý upresnil pravopisnú rozkolísanosť v náboženskej a cirkevnej terminológii na základe rešpektovania systémovosti slovenského jazyka. S dôrazom na rovnocenné zaradenie náboženského štýlu medzi ostatné funkčné štýly slovenčiny viedla *Katarína Pancáková* (FHaPV v Prešove) polemiku „Náboženská komunikácia verzus náboženský štýl“. *Peter Kosmály* (Pdf TU v Trnave) štúdiom persuzívnych a rečníckych prvkov v publicistických prejavoch Daniela Licharda upozornil na jazykové a grafické prostriedky ovplyvnené kazateľskou činnosťou tvorcu prejavov.

Do oblasti komparačného výskumu patrí príspevok *Sypilly Daković* (Poľsko), ktorá skúmaním citoslovieč v jazyku poľskom, srbskom, chorvátskom a ruskom naznačila ďalšie východiská pre psycholingvistický, etnolingvistický výskum a teóriu

komunikácie. Rovnaký metodologický postup uplatnila *Lidia Pešinová* (Poľsko), ktorá na základe dvoch ideálnych modelov, t. j. morfolologickej a lexikálnej kategórie, vymedzila problém dokonavosti a nedokonavosti v jazykovej praxi niekoľkých spisovných slovanských jazykov. Z konfrontačnej gramatiky spisovnej slovenčiny a bieloruštiny zaujala *Janu Juskovú* (FiF PU v Prešove) morfológická rovina, a to predovšetkým deklinácia substantív.

Historická gramatika mala na kolokviu takisto svoje zastúpenie. *Katja Brankačec* (FiF UK v Prahe) sledovala v hornolužických novinách J. B. Dejky (1809) syntetické préteritum. Jej výskum (o. i.) ukázal nedostatočné odlišenie aoristu od historického prézenta. Na cirkevnoslovanských evanjeliách ruskej redakcie analyzovala *Katarzyna Nowakowska* (Poľsko) prefixovanú a neprefixovanú podobu dokonavého a nedokonavého vidu. Výskum kancionálov zo staropoľského a stredopoľského obdobia realizovala *Johana Mielczarek* (Poľsko) v príspevku zameranom na vybrané syntaktické problémy v kancionáloch zo 17. storočia. Názor „Prečo nie je migračno-integračná teória migračno-integračná“ odôvodnil vo svojom príspevku *Martin Pukanec* (JÚLŠ SAV v Bratislave), ktorý za slabinu tejto teórie považuje využívanie neúplných poznatkov iných vedných disciplín. „Porovnanie vývinu substantívnych deklinácií v slovenskom a slovinskom jazyku“ skúmala *Ol'ga Ružičková* (FiF UK v Bratislave) na podobnostiach a odlišnostiach v súčasných vzoroch, ktoré sa vyvinuli zo spoločných praslovanských kmeňov. O živote a diele Juachima F. Karského referovala *Ivana Džundová* (FiF PU v Prešove), ktorá zdôraznila jeho prínos do areálového a etnografického výskumu Bieloruska, bieloruskej literárnej vedy a lingvistiky. Na Dmytrija Čyževského a Pražský lingvistický krúžok sa vo svojom vedeckom prejave sústredila reprezentantka ukrajinskej lingvistiky *Oxana Blashkiv* (PdF UMB v Banskej Bystrici).

Didaktický aspekt slovenčiny prezentovala *Jana Kováčová* (FiF KU v Ružomberku) v príspevku „Komunikatívnosť v jazykovom vyučovaní“, kde upozornila na tri hlavné úlohy slovenčiny v škole, a *Katarína Harčarová* (PdF UMB v Banskej Bystrici), ktorá priblížila „Odrasť modernizácie vyučovania slovenského jazyka v novej generácii učebníc pre druhý stupeň ZŠ“. V príspevku „Štandardizácia úrovni ovládania slovenského jazyka I. a II.“ oboznámili *Janka Píšová a Jana Patinková* (FiF UCM v Trnave) poslucháčov s pripravovanými štandardmi. Na základe rôznych typov psychologických testov informovala *Ruženka Šimoniová-Černáková* (Srbsko a Čierna Hora) o možnostiach preverovania jazykovej kompetencie v nematerinskom jazyku u slovenských žiakov žijúcich v Srbsku. Sociolingvistický výskum realizovala *Daša Soviková* na niektorých dynamických prejavoch v deklinácii substantív u maturantov gymnázia v Banskej Bystrici a Námestove.

V ďalšom bloku *Martin Ološtiak* (FiF PU v Prešove) upozornil na možnosti elektronického spracovania anglických vlastných mien v slovenčine. *Lucia Gianitsová-Ološtiaková* (FiF UCM v Trnave) prezentovala možnosti spracovania sloven-

skej morfológie vo forme elektronického slovníka. O spolupráci SNK a lexikografie pri riešení valenčného spracovania slovíes hovorila *Martina Ivanová* (FiF PU v Prešove), ktorá upozornila na prípad neadekvátnej konštrukcie so „sa“. Na báze slovných tvarov, morfologickej, analytickej a tektogramatickej roviny predstavil *Ján Štěpánek* (MF UK v Prahe) „Pražský závislostný korpus – PDT 2.0“. Toto východisko mal aj lexikografický opis frazém v elektronickej databáze, na ktorý sa zameril v príspevku *Ladislav Janovec* (ÚJČ AV v Prahe). Metodológiu SNK, vytvorenie korpusu PRINT2 a snahu o vyváženie korpusu priblížil *Róbert Sabo* (FiF UK v Bratislave) v prezentácii „Terminológia v Slovenskom národnom korpuse“.

S prípravou a uskutočnením projektu morfologického analyzátoru, ktorý má ako počítačový program multifunkčné využitie, oboznámila *Agáta Karčová* (JÚLŠ SAV v Bratislave) v príspevku „Využitie Levenstheinových edit-operácií pre tvorbu vzorov slovenských lexém“. Otázku, aký je „Vplyv formantu sa/si na zmenu intencnej hodnoty slovesa“, si položila *Monika Franková* (PdF UK v Bratislave), ktorá objasnila dva morfologické javy: modifikáciu slovesného deja a zmenu intencie. „Vyčlenenie lexikalizovaných spojení pomocou štylistických nástrojov“ viedlo *Danielu Majchrákovú* (JÚLŠ SAV v Bratislave) k vytvoreniu typov spojení podľa miery ustálenosti a príslušnosti k istej štylovej vrstve. *Markéta Pytlíková* (ÚJČ AV v Prahe) si pripravila prezentáciu „Huh? aneb Chatbot a přirozený jazyk“, v ktorej medzi jazykom hry (prevažne angličtinou) a spisovnou češtinou pozorovala odlišnosti vo flexii, aktuálnom vetnom členení a zisťovacích otázkach. Jazyková spoločenská hra scrabble, podľa ktorej nesie názov príspevok *Kataríny Gajdošovej* (JÚLŠ v Bratislave) „Scrabble – hravo i ...“, vychádza z českého portálu. U nás sú jeho pravidlá určené Spolkom slovenského scrabble.

Konferenčné stretnutia mali aj interdisciplinárne presahy. V týchto intenciách predstavila pomerne rozkolísaný žáner editoriálu *Alžbeta Kalamárová* (FHV UMB v Banskej Bystrici), ktorá poukázala na prvky expresívnosti, markantnosti, sily výrazu a sociatívnosti, charakteristické pre Bzdúchov editoriálny text. *Katarína Vilčeková* (FiF KU v Ružomberku) sa venovala vymedzeniu základných kompozičných prvkov cestopisnej prózy. Otázku použitia citosloviec pri interpretácii smútku a radosti v emocionálnom zafarbení poézie Janka Silana si kládla *Edita Prihodová* (FiF KU v Ružomberku). Na rozhraní štylistiky a literatúry objasnila *Jana Juhásová* (FiF KU v Ružomberku) metaforický názov „Šípová Ruženka“, pod ktorým sa skrýva „zakliaty“ žáner beletrizovanej modlitby v slovenskej genológii.

Prejavy publicistických tendencií v próze L. Ťažkého, ktorú *Ján Šveda* (FHV UMB v Banskej Bystrici) chápe ako beletrizovanú reportáž, nespočívajú len v enumeratívnosti faktov. Z tvorby R. Slobodu oslovila *Zuzanu Ištvánfyovú* (FHV UMB v Banskej Bystrici) poviedka Čierna farba radosti, v ktorej dĺžka vety je príznakom autorského zámeru vyjadriť skôr vlastné reflexie, ako vyrozprávať pútavý sujet. *Ivana Bosíková* (FHV UMB v Banskej Bystrici) vo svojom príspevku „Emocionálna

sugestívnosť Švantnerovho výrazu“ pripomenula psychologickú zvláštnosť, ktorá v dielach tohto tvorcu vyplýva zo striedania fiktívneho a reálneho rozprávača. Predmetom výskumu *Henriety Stankovičovej* (FiF UCM v Trnave) sa stali jazykové zmeny v troch podobách románu „Hmly na úsvite“. Poetikou knižiek ľudového čítania staršej a novej proveniencie sa zaoberala *Martina Kubealaková* (FHV UMB v Banskej Bystrici), ktorá uvádzala výrazy importované cez cudzokrajné redakcie. V atmosfére myšlienky „dieťa ako geniálny lingvista“ smerovali interpretačné sondy *Márie Strieškovej* (FiF UKF v Nitre) do zvukovej a sémantickej aktualizácie riekankových frazém v Rúfusovej tvorbe. Podľa *Ireny Fukovej* (ÚJČ AV v Prahe) amplifikácia synonym v staročeských káznich slúži nielen ako estetický faktor, ale má funkciu zjednodušiť vnímanie. Základné znaky českých kalendárov uvádza *Hana Sobalíková* (ÚJČ AV v Prahe) v príspevku „České cisiojány aneb kolikátého dnes máme?“ *Natália Ďurníková* (FiF UMB v Banskej Bystrici) odhaľuje „záhadu“ jazyka v diele „Wie die tiere“ od Wolfa Haasa. Prítomnosť autora v autobiografickom diele J. Kalinčiaka a J. Záborského skúmal *Ján Jariabka* (FiF UKF v Nitre) prostredníctvom prejavov expresivity a faktografickosti ako znakov textovej modality.

Prierezom funkcií formantov v jednotlivých jazykových rovinách a ich charakteristikou v poľskej lingvistike sa venovala *Iwona Kaproń-Charzyńska* (Poľsko), ktorá uviedla deriváciu syntaktickú, lexikálnu a lexikálno-syntaktickú. Na podmienovacie kontextové významy vyjadrené prídavným menom poukázala *Malgorzata Uran* (Poľsko). O prehľad a systematizáciu súčasného stavu a perspektív výskumu modálnosti v slovenskej a českej lingvistike sa pokúsila *Katarína Pekariková* (FiF UKF v Nitre), ktorá naznačila ďalšie možnosti výskumu v oblasti textovej modálnosti. Autorka témy „Konštrukcia viet v slovenských zákonoch“ *Eva Čulenová* (Ústav vedy a výskumu UMB v Banskej Bystrici) vychádza vo svojom bádani z tézy, že vety v zákonoch sú postavené na základe logiky, a preto syntaktická analýza týchto textov je rovnako ako analýza umelých jazykov logická. *Jana Miškovská* (FiF UMB v Banskej Bystrici) odvodila „Špecifiká prekladu environmentálnych textov z nemeckého jazyka do jazyka slovenského“ z charakteristických znakov scenárov s environmentálnou tematikou, ktoré majú didaktickú funkciu.

Príspevky budú publikované v zborníku *Varia XV*. Na rokovaní zaznelo mnoho podnetných myšlienok, rozsah správy nám však neumožňuje priblížiť ich podrobnejšie. Chceme sa v mene všetkých účastníkov poďakovať organizátorom konferencie za vytvorenie príjemnej pracovnej atmosféry a priateľských neformálnych chvíľ, medzi ktoré patrí napríklad zorganizovanie výletu do predvianočnej Banskej Bystrice. Na tomto mieste zostáva popriať veľa šťastia nasledujúcemu XVI. ročníku medzinárodného kolokvia mladých jazykovedcov.

Katarína Pekariková – Marcel Olšiak

Konferencia o kazateľskej tvorbe v 19. storočí

V dňoch 12. – 14. septembra 2005 sa konala na Pedagogickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave interdisciplinárna konferencia s medzinárodnou účasťou na tému *Slovenská kazateľská tvorba 19. storočia v dejinných súvislostiach a v spoločenskom kontexte obdobia*. Hlavným usporiadateľom konferencie bola Katedra slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty TU. Na usporiadaní konferencie sa zúčastnil aj Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, Spolok svätého Vojtecha v Trnave a Magistrát mesta Trnavy. Tematický okruh rokovania zahŕňal širokú paletu referátov, ktoré z rozličných pohľadov hodnotili kázňovú tvorbu 19. storočia. Účastníkmi konferencie boli nielen predstavitelia katolíckej a evanjelickej cirkvi, ale aj zástupcovia mnohých významných kultúrnych inštitúcií i vysokých škôl. Na konferencii odznelo 43 referátov, z toho 3 zo zahraničia, zo Slovenska, Poľska a z Českej republiky. Tematický okruh obsahu rokovania konferencie vyplynul z plnenia úloh projektu VEGA (1 – 1412/04) *Slovenská (tlačaná) kazateľská tvorba 19. storočia z jazykovo-kultúrneho, teologického a historického hľadiska*. Riešiteľmi projektu sú hlavní usporiadatelia konferencie z Katedry slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave.

Prvý deň rokovania sa konal v priestoroch Pedagogickej fakulty TU. Úvodný referát Ladislava Csontos (Teologická fakulta TU, Bratislava) *Filozofické a teologické pozadie európskeho katolicizmu v 19. storočí* charakterizoval toto obdobie z hľadiska filozofie i teológie, pričom zdôraznil vznik nových filozofických prúdov. Dejinné súvislosti v cirkvi a v Európe boli obsahom referátu Juraja Dolinského (Teologická fakulta TU, Bratislava) *Cirkev v Európe a v Uhorsku v 19. storočí*. Dotýkal sa problematiky cirkvi po Francúzskej revolúcii, jej sekularizácie i odporu voči prejavom jozefinizmu. V referáte *Spoločenské hodnoty v kázňovej tvorbe J. Kollára* Júliusa Fila (Evanjelická bohoslovecká fakulta UK, Bratislava) sa zdôraznila potreba ohlasovania Božieho slova prostredníctvom kázne, ako aj výzva na kritickú citlivosť pri skúmaní spoločenských hodnôt v obsahu homílií. Z aspektu týchto dvoch východísk boli interpretované kázne J. Kollára. Ján Doruľa (Slavistický ústav Jána Stanislava SAV) v referáte *Kázne Jána Kollára* vyzdvihol ekumenizmus a myšlienku vzájomnej znášanlivosti v uvedených kázňach a rozoberal jazyk kázni J. Kollára z hľadiska slovného a morfológického hľadiska. V závere dopoludňajšieho rokovania Eva Fordinálová (Pedagogická fakulta TU, Trnava) v referáte *Fándlyho cyrilo-metodská kázeň v národnohistorickom kontexte* vyzdvihla vzájomnú konfesijnú toleranciu v čase osvietenstva v Uhorsku a na rozbere Fándlyho kázne poukázala na dôležitosť posolstva Cyrila a Metoda pre slovenský národ. Program konferencie pokračoval popoludní referátom Jána Sabola (Filozofická fakulta PU, Prešov) *Semiotika biblických textov*. Autor v ňom zdôraznil obraznosť kázni, prostredníctvom ktorej

sa vysvetľuje Božie slovo. Uviedol, že do systému dištingtívnych príznačkov vymedzujúcich náboženský štýl možno zaradiť aj zážitkovosť, dejovosť, obraznosť, metaforickosť a metatextovú interpretáciu obsahu v závislosti od textov Biblie. Oľga Sabolová (Filozofická fakulta PU, Prešov) predniesla referát *Spirituálne signály v umeleckej literatúre*. Zaoberá sa spirituálnymi komponentmi umeleckých textov všeobecne i na príklade biblickej hry Agar od P. O. Hviezdoslava. Elena Krasnovská (Pedagogická fakulta TU, Trnava) sa v referáte *Kodifikácia a norma v jazyku kazateľskej tvorby 19. storočia* venovala spoločenským príčinám kodifikačných zmien od bernolákovčiny cez štúrovčinu k hattalovsko-hodžovskej slovenčine a napokon k camblovskej kodifikácii. Zmienila sa aj o príčinách používania tzv. staroslovenčiny. Jazykovú pestrosť dokumentovala dokladmi z dobovej tlače (Cyrill a Method) i z kazateľskej tvorby, ktorá vychádzala v zbierkach Poklady kazateľského rečníctva (I., II., 1848 – 1849; 1855 – 1857), Kazateľ (I. – VII. 1873 – 1880), Kazateľňa (I. – XXVIII. 1880 – 1908). Pavol Zemko (Teologická fakulta TU, Bratislava) v referáte *Kázeň alebo homília* zdôraznil potrebu rozlišovania pojmov medzi kázňou a homíliou. Ľubomír Stanček (Rektorát Katolíckej univerzity, Ružomberok) vo svojom referáte *Jožef Ignác Bajza – kazateľ* hodnotil kazateľské dielo J. Ignáca Bajzu a zdôraznil veľký význam kazateľskej tvorby 19. storočia, ktorá môže byť zdrojom inšpirácií pre kazateľov v súčasnosti. Zo Slovinska vystúpil s referátom Jože Lipnik (IRJE Rogaška Slatina, Maribor), ktorý referoval o konštituovaní slovinčiny ako spisovného jazyka. Významným prameňom, ktorý sa stal základom kodifikácie, bola tzv. centrálna slovinčina „dolenčina“ predstavená v Dalmatínovom preklade Biblie z roku 1584 a v gramatike Adama Bohoviča. V 16. storočí bol významný Trubarov preklad Biblie a v osvietenskom období sa stal normatívnou bázou najmä preklad Jurija Japelju. Zaujímavý referát predniesla aj Marta Marsinová (Bratislava). V príspevku nazvanom *Spoločenský dosah Palkovičovho prekladu Svätého písma* zhodnotila spoločenský dosah bernolákovského prekladu Biblie Juraja Palkoviča najmä z hľadiska jeho použitia pri tvorbe kázni v 19. storočí. Palkovičov preklad Biblie sa vydal po 70 rokoch od jeho vzniku, pretože vtedy ešte neexistoval slovenský preklad Písma pre katolíkov, a stal sa významným prepojením v prekladaní Svätého Písma z 19. do 20. storočia. Rozbor Kuzmányho kázni a okolnosti ich vzniku sú obsahom referátu Miloša Kovačku (Slovenská národná knižnica, Martin) *Kuzmányho kázeň na posvätenie pamiatky P. J. Šafárika*. Paralely medzi kázňami z 19. storočia a kázňami v súčasnosti sú obsahom príspevku Augustína Slaninku (Cyrilometodská bohoslovecká fakulta UK, Bratislava) *Porovnanie stavby katolíckych kázni 19. storočia s dnešnou kazateľskou tvorbou*. Ľubomír Petřík (Gréckokatolícka teologická fakulta PU, Prešov) v referáte *O gréckokatolíckej kazateľskej tvorbe na východnom Slovensku v 19. storočí* charakterizoval kázne gréckokatolíckej proveniencie. Leander Tadeusz Pietras (Vranov nad Topľou) z Poľskej republiky predniesol príspevok *Káz-*

ne Alexandra Máčaja ešte v 19. storočí čítané. Autor referátu vyzdvihol kazateľské umenie A. Máčaja a venoval sa rozboru obsahu i jazykovej stránke jeho kázni. Martina Šulcková (Filozofická fakulta UK, Praha) z Českej republiky predstavila kázňovú tvorbu Bohuslava Tablice v príspevku *Sbírka svätých řečí Bohuslava Tablice*. Interpretácia dvoch kázni F. V. Sasinka bola obsahom referátu Michala Jozefoviča (Pedagogická fakulta UK, Bratislava) *O sviatkoch bolesti*, ktorý zakončil prvý deň konferencie.

Konferencia pokračovala na druhý deň v priestoroch Spolku sv. Vojtecha, ktorý si 13. septembra 2005 pripomenul 135. výročie svojho vzniku. Úvod dopoludňajšieho bloku príspevkov otvoril Pavol Zemko (Teologická fakulta TU, Bratislava), ktorý vo svojom referáte *Výročie Spolku svätého Vojtecha* pripomenul kultúrny i náboženský význam tejto inštitúcie a stručne zhrnul dejiny katolíckej homiletiky na Slovensku. Príspevok Hadriána Radvániho (Trnava) *Bernolákovci a ich prínos do kazateľskej literatúry* bol zhodnotením množstva kázni aj ich prameňov z bernolákovského obdobia. Jazykovým a obsahovým rozborom kázni F. R. Osvalda sa vo svojom príspevku *Deväť cudzích hriechov F. R. Osvalda* zaoberala Mária Hanakovičová (Základná škola Jána de La Salle, Bratislava). Dielo Michala Rešetku priblížil v referáte *Michal Rešetka – zberateľ a vydavateľ slovenských kázni katolíckych kazateľov z 2. polovice 18. a 1. tretiny 19. storočia* Ján Debnár (Senec). Toto rokovanie uzavrel príspevok Štefana Hanakoviča, (Martin) *Cudzie kazateľské pramene v diecéznej knižnici v Kláštore pod Znievom*. Poukázal aj na mnohé farské knižnice, ktoré bývajú často pre nezaujem o ich literárne bohatstvo likvidované. Po skončení tohto bloku referátov nasledovala prehliadka mesta Trnavy, ktorá bola príjemným a zaujímavým oživením programu konferencie.

Popoludňajší blok referátov otvoril Miroslav Dudok (Filozofická fakulta UCM, Trnava), príspevkom *Pohrebné kázne S. Borovského. Mariánske kázne A. Rudnaya v zbierke z roku 1833* boli témou príspevku Jána Ďuricu (Teologická fakulta TU, Bratislava). Prostredníctvom interpretácie mariánskych kázni A. Rudnaya poukázal na ich význam najmä pri vysvetlení modlitby Ave Maria. Gabriela Magalová (Katedra žurnalistiky FF UKF, Nitra) sa zaoberala vo svojom referáte *Autorská rozprávka 19. storočia a jej kresťansko-didaktický charakter* charakteristikou výchovnej zacielenosti autorskej rozprávky a jej zberateľmi. *Homiletická stratégia F. V. Sasinka* bola témou príspevku Eriky Brtáňovej (Pedagogická fakulta TU, Trnava), ktorá na príkladoch rozboru homílií F. V. Sasinka poukázala na možný spôsob tvorenia kázni v súčasnosti. Situáciou pôsobenia slovenských kňazov na Dolnej zemi sa zaoberala Katarína Sedláková (Filozofická fakulta UMB, Banská Bystrica) v príspevku *Z korešpondencie slovenských kňazov na Dolnej zemi*. Jozef Benka (Evanjelická bohoslovecká fakulta UK, Bratislava) v referáte *Porovnanie základných kázňových smerov v evanjelickej cirkvi v 19. st.* hodnotil texty kázni nemeckých kazateľov

z hľadiska ich cieľového zamerania. Príspevok Anny Rýzkovej (Pedagogická fakulta TU, Trnava) *Kázne Martina Braxatorisa* bol novým, zaujímavým pohľadom na jazykovú stránku duchovnej tvorby Martina Miloša Braxatorisa. Timotea Vráblová (Ústav slovenskej literatúry SAV, Bratislava) nazvala svoj referát *Prvky kázňovej tvorby v cirkevných piesňach*. Autorka na rozbere evanjelického funebrálu poukázala na funkcie cirkevných pohrebných piesní pri bohoslužbách. Odraz historického vedomia katolíckeho kléru v tematike kázni 19. storočia spracoval Branislav Krasnovský (Pedagogická fakulta UK, Bratislava) v príspevku *Historické vedomie katolíckeho kléru v kazateľskej tvorbe 19. storočia*. Súpis kazateľskej tvorby pripravil tím martinských pracovníčok Slovenskej národnej knižnice: Evy Augustínovej (*Tlačená katolícka kázňová literatúra v 19. storočí*) a Agáty Klimekovej (*Kázne v slovenskej evanjelickej literatúre*) tak, že zisťovali počet uverejnených kázni v časopisoch alebo osobitne vydaných. Nezamerali sa napríklad na evidenciu kázni v pravidelne vydaných zbierkach (Kazateľňa – 29 ročníkov, Poklady kazateľského rečníctva 7 ročníkov, Kazateľ, Slovenský Sion a pod.). Z ich prehľadovej štúdie vyplynula prevaha kazateľskej tvorby katolíckej (asi 500 kázni) oproti evanjelickej (asi 150 kázni). Na konferencii odznel aj referát Jany Ondrouškovej (Slovenská národná knižnica, Martin) *Osobnosti slovenského národa v kázňovej tvorbe 19. storočia*, ktorá hodnotila osobnosti kazateľov v katolíckej i evanjelickej cirkvi. Ďalším pozoruhodným príspevkom popoludňajšieho rokovania konferencie bol referát Kláry Mešzárošovej (Univerzitná knižnica, Bratislava) *Rukopisné kázne 19. storočia vo fondoch Univerzitnej knižnice v Bratislave*, ktorý poukázal na rukopisné kázne ako primárny prameň pri skúmaní i rozbere kázni.

Posledný deň konferencie prebiehal takisto v priestoroch Pedagogickej fakulty TU a mal bohatý program. S úvodným referátom *Slovenské a slovacikálne kázne 19. storočia vydané mimo územia Slovenska vo fondoch Univerzitnej knižnice* vystúpila Kamila Fircáková (Univerzitná knižnica, Bratislava). Rastislav Hargaš (Trnava) v príspevku *Kázeň – jeden z vrcholov Služieb Božích* zdôraznil spätosť kázne so Službami Božími a jej funkciu, ktorá by mala byť reakciou na Božie slovo a viesť k obráteniu človeka k Bohu. Andrea Lobová (Pedagogická fakulta TU, Trnava) v príspevku *Obraznosť v kázňach J. I. Bajzu* upriamila pozornosť na päťzväzkový súbor Bajzových kázni, ktorý vychádzal u kníhtlačiaru Václava Jelínka v Trnave v rokoch 1789 – 1796 pod názvom „Kresťánskeho Katolíckeho Náboženstva, které lidu swému wikládal, a pre wsseobecný prospěch widal Jozep. Ignat. Bajza Farár Dolno-Dubowský“. Na základe svojho výskumu autorka dospela k názoru, že jazyk Bajzových kázni je vlastne slovakizovaná čeština, s využívaním bohemizmov aj za cenu hyperkorektnosti (napr. jisice vo význame síce a pod.). Jazyk Bajzových kázni využíva pestrú paletu poetických výrazov a básnických trópov. Náročná lexika, synonymia výrazu a melodické radenie slov slúžia na oživenie obrazotvornosti

a vnímavosti poslucháča. Juraj Hladký (Pedagogická fakulta TU, Trnava) v referáte *Etnické a obyvateľské názvy v kazateľskej tvorbe 19. storočia* sa zaoberal dynamikou slovotvornej stránky etnických a obyvateľských mien v katolíckych a evanjelických prekladoch Svätého Písma. Zamerail sa najmä na príčiny fungovania slovotvornej podoby vlastných mien typu Korintskí. Problematiku rozoberá z diachronického a konfesijnálneho pohľadu. Zaujímavý je autorov výklad motivovaný chápaním obyvateľského mena ako rodinného mena alebo teologického prídومku (Korintskí, Tesalonickí), ktorý bol upevňovaný tradíciou starších prekladov Biblie. Posledným príspevkom rokovania konferencie bol príspevok Petra Kosmályho (Pedagogická fakulta TU, Trnava), ktorý hovoril o vplyve kazateľskej skúsenosti Daniela Licharda na jeho publicistickú tvorbu. Daniel Lichard používal v prejavoch prvky persuzívnych rečníckych útvarov, aby texty publicistického žánru pôsobili atraktívnejšie na prijímateľa.

Konferencia o kazateľskej tvorbe v 19. storočí bola významným podujatím a príležitosťou na stretnutia. Referáty účastníkov konferencie, a to aj tých, ktorí sa pre rôzne dôvody nemohli zúčastniť na konferencii, budú publikované v zborníku. Veríme, že v blízkej budúcnosti sa usporiada podobná konferencia, ktorá nám priblíži problematiku kázni 20. storočia.

Andrea Osadská

KLEIN, Bohuš: Významné mestá Slovenska na tajných mapách 18. storočia. Bratislava: Veda 2003. 160 s. + 11 máp.

Ešte koncom roka 2003 vyšla táto pozoruhodná publikácia, ktorá prináša 11 kópií ručne kreslených farebných máp okolia miest Bratislava, Banská Bystrica, Košice, Nitra, Prešov, Trenčín, Trnava a Žilina. Je to reprezentatívna vzorka máp prvého (tzv. jozefínskeho) vojenského mapovania z územia niekdajšieho Uhorska, v rámci ktorého je spracované aj celé územie Slovenska v mierke 1:28 800 na 210 listoch s rozmermi 62 x 42 cm. Tieto pomerne podrobné a názvoslovným opatrené farebné mapy sú spolu s vojenskými opismi krajiny jedinečným a vynikajúcim historicko-geografickým prameňom o Slovensku 18. storočia s opismi pevných stavieb (kaštieľov, kúrií, mlynov, kostolov, hostincov a pod.), ale aj riek a potokov, vrchov, lesov, lúk, močiarov a ciest. Jazykovedcom a onomastikom poslúži ako cenný prameň vtedy používaných (často aj ponemčených) názvov týchto objektov. Celú túto sériu možno datovať r. 1785, keď bolo mapovanie ukončené.

Pri názvoch obcí, ale aj iných geografických objektov možno konfrontovať so súčasným stavom viaceré podoby, nielen z mapy a z vojenského opisu krajiny. V opise sa pri názve obce vyskytujú vždy zápisy o vzdialenostiach k susedným lokalitám, rieky sa spomínajú pri viacerých lokalitách a vrchy sa niekedy spomínajú aj pri susedných obciach, a tak je niekedy variantov viac, napr. *Weinern vel Pracsza oder Szolos* 41, *Waina* 34; *Wainern, hung. Pracsza, Szölös* Mp (Vajnory); *Tisina* 132, *Cizina* 131; *Čizina, Tisina* Mp (Tižina); *Torisa Bach* 65, *Torissa Bach* 66, *Tarcza oder Torissa* 91; *Tarcza oder Toricza* 92; *Tarcza pat. oder Tarisza, Tarisza patak* Mp. (Torysa) a pod.

V okolí Trnavy sú na mape a vo vojenskom opise názvy Dudváhu (*Todwa Bach* 114, *Totwa Bach* 114; *Dudwaag Bach* Mp.), Trnavky (*Tyrnawec* 111, *Tyrnawce* 112, *Tyrnauce* 113; *Tirnava Bach* Mp), Parnej (*Bach Ranowa* 110, *Ranowa Bach* 110; *Ranowa Bach* Mp – je to chyba, Ronava je južnejší tok) a Blavy (*Blawa* 114, *Plawa Bach* 115; *Blawa Bach* Mp).

Na Považí sú okrem Váhu (*Waag Fluß* 99, *Waag, Waag Fl.* Mp), zachytené názvy Vlára (*Wlara Fluss* 104, *Wlaro Fl.* Mp.), Rovnianky (*Rownerbach* 147), Rajčanky (*Zilinkabach* 153, *Zilinka Fl.* Mp.), Kysuce (*Kisuzza Bach* 119, *Kisutza* 121, *Kisutza Fluss* 125; *die Kisutza* Mp) a ďalšie.

Názov Nitra (*Neutra* 73; *Neutra oder Nitra Fl.* Mp) má okrem hlavného toku aj pravé rameno Nitry južne od mesta Nitra, ktoré sa dnes nazýva *Stará Nitra*. Ako samostatný tok s názvom *Cetín (Czitény Fl.* Mp) je na mape zakreslené ľavé rameno Nitry južne od mesta Nitra, ktoré je dnes hlavným tokom rieky (v texte pri obci Čechynce sa označuje iba ako jedno z ramien rieky Nitry).

Aj názvy vrchov sa uvádzajú nerovnomerne. Napr. vo vrchoch na západ od Banskej Bystrice nie je ani jeden názov. Viaceré názvy sú deformované, mnohé sa nedajú bez porovnania napr. so súčasnou základnou mapou v mierke 1:10 000 identifikovať, niektoré ani pri takomto porovnávaní.

Pri využívaní tohto prameňa bude nevyhnutné všetky názvy identifikovať s príslušnými geografickými objektmi a ich súčasnými názvami. Získajú sa tak, samozrejme, aj cenné údaje o veku jednotlivých názvov, napr., že obec Zeleneč sa vtedy ešte nazývala *Linč (Lincz* 111, Mp), že riečka Rajčanka sa ešte na konci 18. storočia nazývala *Žilinka* a ľavé rameno Nitry, ktoré je dnes hlavným tokom, už v 18. storočí *Cetínka*.

Pri interpretácii bude, pochopiteľne, treba odstrániť deformácie a chyby autorov máp a textov, napokon aj možné chyby editora, ktoré vznikli pri čítaní ťažko čitateľného rukopisu vojenského opisu krajiny. Tak napr. Bohdanovce nad Trnavou sa podľa editora v opise krajiny nazývajú *Potanowce* 112, *Polanowce* (!) *oder Bogdanowcze* 113 a *Polanowce* (!) 117 (iste chybným čítaním), na mape je *Potanowze vel Bogdanowcze*. Nemecká deformácia *Bogdanowce* na *Potanowce* sa dá vysvetliť, podoba *Polanowce* však musela vzniknúť chybným čítaním textu opisu kra-

jiny. Podobne potok Delňa sa číta chybne ako *Detnye Bach (!)* 95, na mape je *Dalnye Mp*. V Ovčiarsku sa vrch Bukovina chybne číta ako *Bakowina (!)* 154, na mape je *Bukowina b. Mp*.

Preklad nemeckého textu do slovenčiny lepšie zhodnotí germanista. Namiesto termínu *trhovisko* (nem. *Markt* 58, 105, 122, 149) by azda bolo vhodnejšie použiť termín „trhové miesto“ alebo rovno „mestečko“.

Aj z uvedenej ukážky názvoslovia použitého na mapách a vo vojenských opisoch krajiny je zrejmé, že mapy vydané spolu s týmito opismi krajiny z celého územia Slovenska môžu byť vynikajúcim historicko-geografickým prameňom o slovenskej toponymii 18. storočia. Osadné názvy (ojkonyma) sú zachytené podrobnejšie ako v lexikóne z r. 1773 (*Lexicon universorum regni Hungariae locorum populosorum*, Budapešť 1920) a v lexikóne Jána Mateja Korabinského z r. 1786 (*Geographisch-Historisches und Produkten Lexikon von Ungarn*. Preßburg 1786), pretože sa zachytávajú aj administratívne nesamostatné osady, samoty, ba aj jednotlivé významné stavby (kaštiele, kúrie, hostince, mlyny a i.). Terénne a vodné názvy (oronyma a hydronyma) sa uvádzajú v takom rozsahu, že popri Notíciách Mateja Bela môžu byť po odstránení chýb a deformácií vhodným a dostatočne reprezentatívnym materiálom pri výskume slovenskej historickej toponymie 18. storočia.

Milan Majtán

Neologizmy v dnešnej češtině. Kolektiv autorů pod vedením Olgy Martincové. Praha: Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky 2005. 248 s.

Už vyše dve desaťročia pracuje v Ústave pre český jazyk kolektív – v súčasnosti začlenený ako lexikografickoterminologické oddelenie – na sústavnej registrácii, ale aj paralelnej odbornej analýze nových slov v dnešnej češtine. Úspešnou vedúcou tohto kolektívu je O. Martincová, autorka už dávnejšej monografie *Problematika neologizmů v současné spisovné češtině* z r. 1983 a celého radu novších štúdií.

Kým v spomenutých dvoch zväzkoch nových slov máme k dispozícii „okomentované“ lexikografické spracovanie slovníkového materiálu z rokov 1983 – 1995, resp. 1996 – 2002, v recenzovanom zborníku sa tento materiál analyzuje a utrieduje v detailných štúdiách. Ich spoločným znakom je úsilie o systematické utriedenie a výklad z pomenovacích hľadísk. Východiskom je štruktúrno-sémantické hľadisko: analyzovaný materiál sa triedi jednak podľa slovných druhov, jednak

podľa sémantických skupín. To sa prejavuje už v názvoch štúdií: nové pomenovania adjektívne, slovesné, príslovkové, ale pri substantívach sa uplatňuje onomaziologické hľadisko: názvy osôb, názvy akcií a poplatkov, abstraktné pomenovania. Osobitná pozornosť sa venuje prefixácii pri nových substantívach a nových slovesách (najmä prevzatých z cudzích jazykov).

Tu treba pripomenúť, že práve pri skúmaní fungovania prefixov sa výhodne uplatňuje onomaziologické hľadisko, pri ktorom sa prefix chápe ako onomaziologická báza, čo potom umožňuje ako onomaziologický príznak využívať aj nejestvujúce slovesá, alebo nahradiť ich príslušnými substantívami. Tak hoci nejestvuje sloveso *stoliť*, máme predponové sloveso *nastoliť*. Podobne niet slovesa *mostiť*, ale dobre funguje sloveso *premostiť*. Podobne *prekabátiť*. Niekedy tento substantívny význam preniká aj pri iných slovesách. Napr. sloveso *oceniť* možno interpretovať nielen ako pripísať niečomu cenu, ohodnotiť, ale aj novšie udeliť cenu ako výraz ocenenia. Napríklad *ocenenie Tatra banky*.

Popri neologizmoch vo vlastnom zmysle (popri nových slovách) sa zaslúžená pozornosť venuje pomenovaniám s posunutým, preneseným významom, tzv. neosémantizmom. Súborný obraz o využívaní týchto sémantických pomenovacích postupov sa podáva v štúdiu A. Rangelovej (*Neosémantizmy a neosémantizačné postupy*), doplnený štúdiou o vplyvaní cudzích jazykov na tieto procesy. Ide tu vlastne o sémantické kalkovanie.

Ďalší činiteľ pri utváraní novej slovnej zásoby je preberanie z iných jazykov, preto sa skúmajú aj cudzie morfémy v pomenovaniach typu *e-mail* a nové iniciálové skratky (akronymá).

Ako vidieť z krátkeho prehľadu, v recenzovanom zborníku sa zreteľne črtajú tri okruhy problémov: využívanie slovotvorných formantov, prenášanie (dotváranie) významu už jestvujúcich slov a preberanie z cudzích jazykov. Na mnohých miestach v štúdiách sa v tomto zborníku odôvodnene upozorňuje na symbiózu všetkých troch hľadísk a na ich využívanie pri tvorení nových pomenovaní, a to nielen jednoslovných, ale aj viacslovných. Svedčí o tom aj prehľadná štúdia O. Martincovej o nových viacslovných pomenovaniach. Skúma ich zo štruktúrnych hľadísk, osobitne upozorňuje na multiverbálne pomenovania typu *spotrebiteľská verejnosť*, ale aj na ich derivovanie v type *zelený terorizmus – zelený terorista*.

Zhrnujúco možno o recenzovanom zborníku štúdií konštatovať, že podáva dobrý a v mnohých ohľadoch podnecujúci obraz o súčasných postupoch pri dotváraní slovnej zásoby, a to nielen v češtine, ale aj v iných súčasných spisovných jazykoch.

Ján Horecký

Jazykové kategórie v teórii a praxi

[Jazykové kategórie v teórii a praxi (Zborník statí). Zodpovedný redaktor: Ján Kačala, Univerzita Komenského: Bratislava 2005]

V decembri 2003 sa na pôde Pedagogickej fakulty UK v Bratislave konal vedecký seminár zameraný na problematiku jazykových kategórií v teórii a praxi. Realizoval sa v rámci riešenia grantovej úlohy zaradenej do KEGA pod č. 3/0205/02 s názvom Systém jazykových kategórií (na príklade slovenského jazyka). Nedávno vyšiel súbor príspevkov účastníkov seminára vo forme zborníka. V prvom príspevku Ján Kačala poukazuje na tematickú pestrosť príspevkov, v ktorých sa kategória menných tried viaže na rôzne typy jazykov, špecifické skupiny substantív, ktoré sú nositeľmi jazykových kategórií, ako aj na rôzne vývinové obdobia slovenčiny.

Na príklade malajčiny/indonézštiny (austronézske jazyky) a japončiny predstavil autor prvého príspevku V. Krupa kategóriu menných tried, ktorá spočíva v začleňovaní substantív do jednej z tried na základe potreby ich kvantifikácie. Tá sa vyjadruje pomocou číslovky a záväzného klasifikátora, resp. numeratívu (číslovka+ numeratív+ substantívum). Autor uvádza a konfrontuje inventár najdôležitejších klasifikátorov v malajskom a indonézskom variante. Poukazuje na vývinové tendencie, ktoré spôsobujú, že významy klasifikátorov sú navzájom zameniteľné, ba dokonca dochádza k ich reinterpretácii. Ďalšou tendenciou, na ktorú autor upozorňuje, je redukcia ich počtu, a to v dôsledku snahy urýchliť rečovú komunikáciu, ako aj z hľadiska úsilia vyhnúť sa zaťažovaniu pamäti. Trojčlenný zjednodušený systém klasifikátorov (**orang, ekor a buah**) priravnáva ku kategórii rodu v zmysle ľudský, zvierací a vecný. Zmenšovanie ich počtu je príznačnejšie pre indonézštinu, pričom malajčina sa v tomto smere javí ako konzervatívnejší jazyk. V prípade japončiny autor konštatuje, že zmena v rámci klasifikátorov sa tu prejavuje v menšej miere ako v prípade uvedených austronézskeho jazykov.

Vedúci predstaviteľ slovenskej onomastiky V. Blanár upriamil pozornosť na jazykové kategórie vlastných mien. Pri substantívnych vlastných menách analyzuje morfológické kategórie rodu, čísla a pádu, a to vzhľadom na procesy, ktorými sa rozširuje slovná zásoba (onymizácia, krstzenie, transonymizácia, apelativizácia). Kategóriu rodu ako rozhodujúceho činiteľa pri zaradovaní proprií do jednotlivých paradigiem si autor všíma pri mužských a ženských osobných menách a priezviskách, ako aj pri zemepisných názvoch a chrématonymách. V rámci proprií autor podčiarkuje osobitné využívanie kategórie čísla, rozlišuje pravé a nepravé singulariá tantum, ako aj pravé a nepravé pluráliá tantum. Upozorňuje na to, že vlastné mená nemajú tzv. všeobecný plurál, a preto prípady typu *Kubíny* (Dolný a Vyšný Kubín) chápe ako skupinové názvy. Využívanie kategórie pádu má rozmanitý charakter. Ide prevažne o útvary s neúplnou paradigmou pochádzajúce spomedzi neúradných osobných mien a zemepisných (najmä chotárnych názvov). Zaujímavú skupinu pro-

prií vzhľadom na kategóriu pádu predstavujú tzv. vetné (predikatívne) názvy. Autor dokladá všetky spomínané prípady jedinečnými príkladmi. Ďalšia časť príspevku je venovaná skloňovaniu vlastných mien. Pozornosť sa upriamuje na skloňovanie antroponým a toponým, pričom poukazuje na prípady kolísania v skloňovaní, ktoré vyplývajú z prieskumu uskutočneného medzi študentmi PdF UK. Propriá, ktoré sú výsledkom procesu transonymizácie a procesu apelativizácie, majú pri zaradovaní do jednotlivých paradigiem (vzorov) osobitné postavenie. Autor tieto prípady bohato exemplifikuje.

Zatiaľ čo V. Blanár predkladá systém skloňovania vlastných mien, P. Žigo poukazuje na vývinové tendencie v deklinačnej sústave slovenčiny porovnaním východiskového stavu so súčasným stavom. Konštatuje, že výsledkom vývinu je rozdielnosť v deklinačných sústavách spôsobená prehodnotením klasifikačných kritérií, teda zánikom pôvodných (triedenie substantív podľa kmeňov) a vznikom nových kritérií (triedenie substantív podľa kategórie rodu). Vzťah medzi pôvodnými kmeňmi a súčasnými skloňovacími vzormi zachytáva do schémy. Rozdielnosť sa prejavuje vo variantnosti tvarových okruhov. Pozornosť venuje princípu analógie, ktorá má dosah na medziparadigmatickú a vnútroparadigmatickú rovinu deklinačných sústav. Tento princíp odlišuje od princípu podobnosti a ich rozdielnosť zdôvodňuje.

Z hľadiska vývinu deklinačných typov je relevantná aj kategória mužskej osoby. Práve na mužské substantíva sa vzťahuje špecifický príznak životnosti. Ako sa kategória životnosti premieta v deklinačnej sústave spisovnej slovenčiny a češtiny, objasňuje v príspevku A. Rollerová. Vymedzuje i charakterizuje formálnogramatické ukazovatele kategórie životnosti v kontexte slovenčiny a češtiny. Konštatuje, že v češtine je situácia týkajúca sa paradigmy životných maskulín zložitejšia ako v slovenčine, a rozdiely v paradigmatických sústavách oboch jazykov dokladá príkladmi. Osobitnú pozornosť venuje zvieracím substantívam, ktorých skloňovanie v pluráli je v slovenčine a češtine založené na rozdielnom princípe. V češtine sa kategória životnosti a neživotnosti zohľadňuje na rozdiel od slovenčiny aj v syntaktických konštrukciách kongruentných tvarov adjektív a adjektíválií a v l-ových tvaroch vzhľadom na subjekt v pluráli. V ďalšej časti príspevku dáva autorka spomínanú kategóriu do súvislosti s rozširovaním slovnej zásoby v súčasnej slovenčine a češtine. Tento proces ukazuje na pomenovaniach, ktoré raz slúžia na označenie neživých vecí a inokedy na označenie živých bytostí a v závislosti od toho menia gramatické tvary.

J. Kačala predstavil jazykové kategórie zo sociolingvistického hľadiska. Ponúka tri pohľady na jazykové kategórie z radu filológov, a to študentov slovenského a študentov francúzskeho jazyka, ako aj zo strany študentov nefilologického zamerania. Poukazuje na niektoré rozdiely medzi normou a jazykovou praxou, ktoré z prieskumu vyplývajú, ale nie sú prekvapujúce. V závere predstavuje vzťah niektorých študentov ku kodifikácii jazyka prostredníctvom ich vyjadrení.

V príspevku s názvom Jazykové kategórie ako didaktický problém upozorňuje J. Porubcová na javy v gramatike, ktoré sú pre žiakov problematické, a ponúka návrhy na postupné odstraňovanie nežiaducich javov. Uvádza konkrétne príklady zadaní a cvičení.

V zborníku môžeme nájsť dve línie, snahu poukázať na vývinové tendencie v prehodnocovaní jazykových kategórií v línii pôvodný a súčasný stav a snahu predstaviť jazykové kategórie zo sociolingvistického hľadiska konfrontáciou normy (kodifikácie) a jazykovej praxe. Zborník je snahou nadviazať na práce v slovenskej lingvistiky, ktoré sa dotýkajú tematiky jazykových kategórií, počnúc Štúrovou Naukou reči slovenskej, cez práce V. Blanára (Jazykovedné dielo L. Štúra v slovenskom a slovanskom aspekte, 1993), J. Ružičku (Základná sémantická črta slovesa. K poznaniu Štúrovej gramatickej teórie, 1968), J. Kačalu (Systémový princíp v jazykovednom diele L. Štúra, 1997), pokračujúc prácami zameranými na gramatické kategórie mena a slovesa (Morfológia slovenského jazyka, 1966), na kategórie mena (F. Miko: Rod, číslo a pád podstatných mien, 1962) a na kategórie slovesa (G. Horák: Slovesné kategórie osoby, času, spôsobu a ich využitie, 1993), po práce V. Krupu, ktoré nám približujú kategórie exotických jazykov (Jednota a variabilita jazyka, 1981). Prínos zborníka spočíva v oživení problematiky jazykových kategórií a v jej netradičnom spracovaní prostredníctvom rozličných metodických postupov, ktoré je zároveň výzvou pripojiť sa k tradícii bádania v tejto oblasti. Súbor statí je určený pre pedagógov, študentov lingvistiky a celú lingvistickú obec.

Monika Franková

O metodike spracúvania slovenskej hydronymie

[KRŠKO, Jaromír: Spracovanie hydronymie Slovenska: Metodické pokyny na spracúvanie projektov Hydronymie Slovaciae. Banská Bystrica: Fakulta humanitných vied UMB, 2005. 104 s.]

15. kolokvium mladých jazykovedcov, ktoré sa uskutočnilo na začiatku decembra v Tajove, bolo malým sviatkom aj preto, že Jaromír Krško na ňom prezentoval svoju novú publikáciu *Spracovanie hydronymie Slovenska* s podtitulom *Metodické pokyny na spracúvanie projektov Hydronymie Slovaciae*. Predstavovaná metodika nadväzuje na už vydané diela zo systematickej slovenskej hydronomastiky. Vydanie jednotných metodických pravidiel zabezpečí kontinuitu ďalších hydronomastických výskumov na Slovensku (a azda aj v zahraničí).

Metodika projektu *Hydronymia Slovaciae* vychádza z metodických princípov medzinárodného projektu *Hydronymia Europaea* (jej propagátorom v slovenských pod-

mienkach je M. Majtán). Vyžaduje si spracovanie materiálu získaného heuristickým výskumom podľa rovnakých princípov a rovnakým spôsobom, akými už boli realizované výskumy v daktorých povodiach (Orava, slovenská časť Slanej, Dunajec, Poprad, Ipel', Turiec, Nitra). Publikácia J. Krška ukazuje, že v metodike predchádzajúcich výskumov sa vyskytli niektoré špecifiká. Tie bolo treba z hľadiska kompaktného spracovania slovenskej hydronymie zjednotiť, aby závažné informácie, ktoré aj ďalšie výskumy priniesú, mohli byť aplikovateľné nielen v slovakistickom, ale aj slavistickom kontexte.

Projekt *Hydronymia Slovaciae* (v rámci projektu *Hydronymia Europaea*) sa zameriava na systematický heuristický výskum slovenskej hydronymie podľa jednotlivých povodí od najstarších čias po súčasnosť. Nesústreďuje sa, pochopiteľne, len na štandardizovanú hydronymiu, ale aj na zistenie všetkých názvov vzťahujúcich sa na jeden onymický objekt (polyonymia), a to zo synchronného aj diachrónneho hľadiska (vrátane nárečových vlastných mien, resp. vlastných mien z mikroregiónu). Prináša tak nenahraditeľný korpus dokladov hydroným z jednotlivých povodí a ich interpretáciu.

Prvú kapitolu knihy venoval J. Krško vývinu systematického výskumu slovenskej hydronymie (s dôrazom na projekt *Hydronymia Europaea*; W. P. Schmid, K. Rymut, J. Udolph) a v ďalších sa zaoberá spracovaním povodia a stavbou hesla. Predkladá podrobnú metodiku výskumu, ktorá je aplikovateľná aj v rámci diplomových či iných kvalifikačných prác. Vhodné sú viaceré ukážky zápisu jednotlivých hesiel a ich podrobné vysvetlenie. Za hodnotnú môžeme pokladať aj štandardizáciu zápisu hesiel kanálov, pretože v ostatných výskumoch problém s ich zápisom nebol aktuálny (iná situácia je pri výskume hydronymie z povodí Nitry, Hronu, Váhu a pod.). Nazdávame sa, že pozitívnou novinkou je tu aj označovanie falošných alebo sfalšovaných listín. Tento problém je závažný najmä pri určovaní vročenia listiny, resp. pri určovaní starobylosti dokladu hydronyma. Krško prísne štandardizuje aj značky a skratky základných (teda záväzných) excerptovaných prameňov a takisto aj spôsob hydrografického zápisu vodných objektov v jednotlivých povodiach (aj tu boli v predchádzajúcich výskumoch odlišnosti). Aj tieto „drobnosti“ majú zabezpečiť kvalitné spracovanie hydronymie z územia celého Slovenska a najmä vo veľkých povodiach, kde je viacero spoluriešiteľov (napríklad na spracúvaní hydronymie povodia Váhu pracuje kolektív piatich-šiestich výskumníkov). V spracovaní dokladov etymologicky či vecne súvisiacich vlastných mien (najčastejšie sú nimi ojkonymy) by sa žiadalo uvádzanie všetkých dostupných historických dokladov. Doklady z Vlastivedného slovníka obcí na Slovensku chápeme len ako prehľadové a dopĺňujúce; z viacerých dôvodov uprednostňujeme doklady z kriticky spracovaných kódexov, registárov, z publikácie M. Majtána *Názvy obcí Slovenskej republiky: Vývin v rokoch 1773 – 1997* a pod. Najmä novým výskumníkom by prospelo aj striktné a prehľadné vyčlenenie tzv. záväzných kartografických a iných prameňov (vodohospodárska mapa, katastrálna mapa, Hydrologické pomery Československé socialis-

tické republiky, Hydrografický číselník tokov na Slovensku, Geografické názvy ZM 1 : 10 000 – podľa okresov – a pod.).

Závažnou, mimoriadne cennou a prospešnou je bibliografia domácich a zahraničných onomastických, hydronomastických, vlastivedných, historických a diplomových prác, súvisiacich s analyzovanou problematikou (nachádza sa dovedna na štyridsiatich stranách).

Na viacerých miestach Krškovej publikácie sa ukazuje snaha o dôslednú normalizáciu niektorých položiek, najmä takých, ktoré sa z hľadiska metodiky ukazujú ako problematické. Autor pritom kriticky porovnáva aj monografie vydané v rámci projektu *Hydronymia Slovaciae* (resp. *hydronymia Europaea*; porov. napr. hydrografické radenie kanálov a pod.).

Ukazuje sa, že podľa metodiky projektu *Hydronymia Slovaciae*, ktorú teraz predstavuje J. Krško širokej odbornej verejnosti (a ktorá sa už osvedčila v praxi), môže vzniknúť ešte rad cenných výskumov nielen o slovenskej hydronymii, ale napríklad aj o vývine slovenského jazyka a jeho lexiky.

Juraj Hladký

Frekvenční slovník češtiny. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2004. 595 s.

Jedným z dôležitých prameňov poznania normy v oblasti lexiky je zisťovanie frekvencie slov. Týmto spôsobom je možné významne prispieť k opisu slovnej zásoby v danom časovom období, lebo sa okrem iného sledujú lexikálne jednotky patriace do jadra slovnej zásoby. Práve takúto funkciu majú frekvenčné slovníky. Nedávno vydaný *Frekvenční slovník češtiny* (2004) nie je prvým frekvenčným slovníkom v dejinách českej lingvistiky.¹ Prvý český slovník tohto druhu vyšiel r. 1961 (Jelínek, Bečka, Těšitelová – *Frekvence slov, slovních druhů a tvarů v českém jazyce*). O niekoľko rokov neskôr (v r. 1969) vyšiel na Slovensku slovník J. Mistríka *Frekvencia slov v slovenčine* (v r. 1976 *Retrográdny slovník slovenčiny* a v r. 1985 *Frekvencia tvarov a konštrukcií v slovenčine*). Spoluautorka prvého frekvenčného slovníku češtiny, Marie Těšitelová, spracovala *Frekvenční slovník češtiny věcného stylu* (1983, interná tlač ÚJČ) a bola vedúcou autorského kolektívu *Retrográdneho slovníka súčasné češtiny* (1986). Tento slovník, podľa názvu retrográdny, je vlastne frekvenčným slovníkom, lebo zaznamenáva údaje o frekvencii slov (uvádza 32 515 lexikálnych jednotiek) a slovných tvarov (substantívnych a slovesných).

¹ V novodobej histórii európskej lingvistiky prišiel so spracovaním frekvencie ako prvý Raedingov slovník pre nemčinu z roku 1897.

Frekvenční slovník češtiny (ďalej iba FSC) nie je prvým frekvenčným slovníkom založeným na komputerovaných korpusoch textov. Priekopníkom počítačového spracovania frekvencie spojeného s prácou na základe korpusu bol v európskej lingvistike *Sture Allén*.² Oproti predošlým frekvenčným slovníkom spracovaným na základe viac-menej zjednodušeného a atomizujúceho prístupu k jazyku dnešné korpusy umožňujú naopak zachytiť aj predtým nevidované syntagmatické, kombinatorické aspekty slov. Hlavným cieľom FSC je – podľa autorského kolektívu – zachytiť súčasnú písanú češtinu na mnohonásobne väčšom a objektívnejšom materiáli ako predošlé slovníky, a to aj v neporovnateľne väčšom rozsahu.

Základom na tvorbu FSC je verejne prístupný stomiliónový reprezentatívny korpus písanej češtiny³ SYN 2000, ktorý vznikol na jar roku 2000 a obsahuje texty z rokov 1990 – 1999. Reprezentatívne zloženie heslára FSC bolo na základe niekoľkých prieskumov stanovené tak, že 15% korpusu tvorí beletria, 25% (s určitými úpravami) odborné texty a 60% publicistika. Problematika výberu textov a pomerneho zastúpenia jednotlivých (v zásade funkčnosťových) oblastí je pri koncepcii každého frekvenčného slovníka vždy kľúčová. Vidno, že autorský kolektív zvažoval tento výber veľmi starostlivo. Pomer zastúpenia jednotlivých oblastí by sa mohol v niektorých ohľadoch javiť ako trocha diskutabilný. Osobne sa však domnievam, že publicistické texty číta predsa len väčšia časť spoločnosti ako odborné texty a beletriu, a preto závery získané na základe zisťovania frekvencie slov v písanej publicistike lepšie korešpondujú s predstavou úzu vo vedomí väčšiny používateľov jazyka.

Štruktúra FSC pozostáva z úvodných výkladov o frekvenčnom slovníku, ďalej z výkladov o usporiadaní slovníka a o význame jednotlivých údajov a z piatich hlavných frekvenčných slovníkov.

Najrozsiahlejší je *Frekvenčný slovník apelatív* (s. 19 – 371). Obsahuje 50 000 najčastejších apelatív podľa priemernej redukovanej frekvencie (teda nie podľa absolútnej frekvencie). Priemerná redukovaná frekvencia vychádza z hodnoty absolútnej frekvencie, je však takmer vždy nižšia. Čím sú výskyty slova v korpuse rozložené rovnomernejšie, tým viac sa blíži hodnota priemernej redukovanej frekvencie k hodnote absolútnej frekvencie a naopak. Tak sa dosahuje stav, že slová s určitou absolútnou frekvenciou, ktorá je však nesúmerne rozložená (napr. termíny, básnické a knižné slová, vyskytujúce sa len v jednom alebo v niekoľkých textoch), zaujímajú v rebríčku tohto slovníka vyššie poradie ako slová s rovnakou absolútnou frekvenciou, ale rovnomerne rozloženou (napr. bežne používané slová). Autori slovníka zvolili posudzovanie častosti výskytu slov podľa priemernej redukovanej frekvencie veľmi vhodne. Tento prístup umožňuje vyváženejší pohľad na frekvenciu slov v súčasnom jazyku.

² *Allén, S.: Nusvensk frekvensordbok 1-4.* Stockholm 1970 - 1980. Tento slovník bol založený na korpuse s rozsahom 1 milión slov.

³ Paralelne sa pripravuje aj vydanie *Frekvenčného slovníka hovorenej češtiny* (F. Čermák a kol., Praha, Karolinum, v tlači).

Ďalej nasleduje druhý *Frekvenčný slovník apelatív* (s. 375 – 467). Tento slovník uvádza 20 000 najčastejších apelatív usporiadaných podľa absolútnej frekvencie zopustne. Vznikol novým usporiadaním prvého slovníka (s 50 000 slovami), a to podľa absolútnej frekvencie. Ukazuje sa, že podľa absolútnej frekvencie patria do tohto súboru aj niektoré heslá, ktorých poradie podľa priemernej redukovanej frekvencie je vyššie ako 50 000, a preto ich prvý *Frekvenčný slovník apelatív* (pozri s. 19 – 371), založený práve na priemernej redukovanej frekvencii, neuvádza. Ide prevažne o termíny: *adresový, alela, dvojpól, foném, heparin, chrominační, mikrořadič, odkryv, paliatívni, púlsnímek, repertorium, rezistor, skvrnitost, suprematismus, výchoz*. Poradie najfrekventovanejších apelatív na 1. až 10. mieste je takéto: 1. *a*, 2. *v/ve*, 3. *se*, 4. *být/bejt*, 5. *na*, 6. *ten*, 7. *s/se*, 8. *že*, 9. *z/ze*, 10. *který/ktorej*. Najfrekventovanejšie substantívum je *rok/léta* (17. miesto), adjektívum *český* (43.). V porovnaní s uvedeným frekvenčným slovníkom z r. 1961 sú zrejmé aj rozdiely v poradí desiatich najfrekventovanejších slov. Slovník z r. 1961 zaznamenáva toto poradie: 1. *a*, 2. *být*, 3. *ten*, 4. *v(e)*, 5. *on*, 6. *na*, 7. *že*, 8. *s(e)*, 9. *z(e)*, 10. *který*, pričom rozdiely v absolútnej frekvencii medzi jednotlivými slovami prvej desiatky v tomto slovníku sú v rade tisícov, zatiaľ čo v FŠČ v rade desaťtisícov. Táto skutočnosť je daná rozdielnou veľkosťou súborov skúmaných textov v oboch slovníkoch.

Tretí *Frekvenčný slovník apelatív* (s. 471 – 563) je usporiadaný rovnakým spôsobom ako predchádzajúci, len poradie slov je určené podľa hodnoty priemernej redukovanej frekvencie. Vznikol novým usporiadaním úvodného slovníka, v tomto prípade podľa hodnoty priemernej redukovanej frekvencie, a vynechaním niektorých stĺpcov s konečným poradím slov na 20 000. mieste. Poradie hesiel v tomto slovníku je určené vyššie uvedenou hodnotou ešte pred zaokrúhlením na celé čísla. Autori z úsporných dôvodov presné hodnoty čísel (aj s desatinnými číslami) neuvádzajú. Poradie slov podľa hodnoty tejto frekvencie je na 1. – 10. mieste takmer totožné s poradím podľa absolútnej frekvencie, len slová *že* a *z/ze* si vymenili miesto. V ďalšom poradí sú rozdiely medzi oboma porovnávanými frekvenčnými slovníkmi apelatív väčšie.

Analogickým spôsobom sú usporiadané ďalšie dva slovníky, a to *Frekvenčný slovník proprií* (s. 567 – 580) a *Frekvenčný slovník skratiek* (s. 583 – 589). V oboch slovníkoch sa nevyhnutne prejavuje obdobie vzniku korpusu a vplyv súčasnej publicistiky. Na tomto mieste je dobré pripomenúť, že staršie frekvenčné slovníky uvádzali apelatíva a propriá v jednom zozname. Za prínosné považujem aj zaradenie *Frekvenčného zoznamu grafém* (s. 594) a údaje o lexikálnom pokrytí textov. Z prvého zoznamu vyplýva, že najfrekventovanejšími grafémami v súčasnej písanej češtine sú: 1. *o*, 2. *e*, 3. *a*, 4. *n*, 5. *t*, 6. *s*, 7. *i*, 8. *v*, 9. *l*, 10. *r*. Naopak, najmenej frekventovanou je graféma *q*. Z druhého zoznamu vyplýva, že desať najfrekventovanejších slov pokrýva v priemere 19,72% textov.

Zostavovanie frekvenčných slovníkov naráža vždy na určité prekážky, ktoré sú dané podstatou spracovania. K najväčším problémom patrí uvádzanie presných úda-

jov v prípade rozpoznávania homonymných tvarov skratiek a proprií. Autori slovníka si uvedomujú, že ich určovanie jednotlivých výskytov tvarov nejakého slova nie je vždy bezchybné. Údaje niektorých hesiel teda nie sú, pochopiteľne, úplne presné, lebo pod jedno heslo mohli byť zhrnuté aj homonymné tvary. To isté sa týka aj odlišovania homonymných skratiek a proprií. Pri niektorých propriách sa tak, prirodzene, nerobí rozdiel v tom, či ide o toponymum, antroponymum, alebo chrématonymum, resp. o aké konkrétne onymum z týchto onymických podtried ide. Tú istú slovnú formu môže niesť súčasne aj niekoľko rôznych onymických objektov.

Ako sme už v úvode naznačili, takto moderne spracovaný slovník umožňuje zisťovať aj kombinatoriku slov. V FSC sú zaznamenané všetky frekventované slová, ktorých výskyt je obmedzený na kolokácie s jedným alebo niekoľkými inými slovami. Takéto slová sú označené sprievodným znamienkom +, napr. *bycha* +. Predpokladá sa, že používateľ slovníka si chýbajúce časti takýchto kolokácií (predovšetkým súčasti frazém) dokáže doplniť, teda v danom prípade *pozdě bycha honit*. Rovnakým spôsobom sú v slovníku označované aj základné komponenty viacslovných predložiek a komponenty ustálených spojení.

Nazdávame sa, že *Frekvenční slovník češtiny* je veľmi dôležitý a potrebný pre ďalšie bádanie v oblasti slovnej zásoby, korpusovej a kvantitatívnej lingvistiky a aj širšie v oblasti jazykovednej bohemistiky vôbec. Česká slovná zásoba sa po r. 1989 podstatne zmenila a tieto zmeny sa týkajú nielen vzniku, ale aj používania lexikálnych jednotiek. Frekvenčný slovník výrazne prispieva k opisu súčasného úzu v oblasti českej lexiky. Všetky tri frekvenčné slovníky apelatív obsiahnuté vo FSC by mohli a mali byť vo väčšej miere použité ako jeden z hlavných zdrojov heslára možného budúceho jedno- či viacväzkového výkladového slovníka češtiny. Hodnotnými sú takisto informácie o percentuálnom zastúpení výskytu danej lexikálnej jednotky v jednotlivých štýlových oblastiach (beletria, odborný štýl, publicistika) písaného jazyka. Takto je možné napr. predpovedať, či sa nové lexikálne jednotky budú profilovať ako bežné slová (s vysokým percentuálnym zastúpením v publicistike a beletrii), alebo naopak ako slová s výskytom obmedzeným iba na jeden typ textov (napr. termíny v odbornom štýle). Okrem toho slovník poskytuje materiál pre štúdium v oblasti kvantitatívnej lingvistiky, napr. pri overovaní platnosti Zipfových zákonov.

Na záver: *Frekvenční slovník češtiny* dvanásťčlenného autorského kolektívu (R. Blatná, F. Čermák, J. Hlaváčová, M. Hnátková, J. Kocek, M. Kopřivová, M. Křen, K. Kučera, V. Petkevič, V. Schmiedtová, M. Stluka a M. Šulc) je a asi na dlhé roky aj bude reprezentatívnym dielom českej kvantitatívnej lingvistiky v oblasti synchronného opisu češtiny. Za veľké plus možno považovať aj skutočnosť, že k predajnému výtlačku knihy je priložené CD.

Patrik Mitter

Na osemdesiatku docenta Ferdinanda Buffu

Náš popredný jazykovedec dialektológ a vysokoškolský pedagóg **doc. PhDr. Ferdinand Buffa, CSc.**, si 22. januára pripomenul svoje významné životné jubileum – osemdesiate narodeniny. Pekného veku sa dožil uprostred tvorivej práce pri dokončovaní svojich ďalších diel, a to v relatívne dobrom zdraví a v priaznivej rodinnej pohode. Pri tejto výnimočnej príležitosti sa žiada aspoň v základných črtách spomenúť najdôležitejšie míľniky jeho životnej cesty a najvýznamnejšie výsledky jeho viac ako šesťdesiatročnej plodnej vedeckej činnosti, osobitne najmä práce z ostatného desaťročia.

Náš jubilant je rodákom zo severošarišskej obce Dlhá Lúka (dnes je súčasťou mesta Bardejov). Po vychodení ľudovej školy v rodnej obci a gymnázia v blízkom Bardejove sa mu ďalšou životnou zastávkou, a to takmer na polstoročie, stala metropola našej krajiny. V nej najprv absolvoval (1950) vysokoškolské štúdiá na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského (kombináciu slovenčina – filozofia) a hneď nato nastúpil do práce v našej najvýznamnejšej jazykovednej inštitúcii – v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV. Zotrval tam – plniac náročné úlohy výskumu nášho národného jazyka – až do svojho odchodu do dôchodku (1986). Titul PhDr. získal už v roku 1950, hodnosť kandidáta vied v roku 1960 a o štyri roky sa stal docentom. V Jazykovednom ústave spočiatku pracoval v terminologickom oddelení, od roku 1959 až do konca svojho riadneho pracovného pomeru v dialektologickom oddelení (v rokoch 1962 – 1970 bol vedúcim tohto oddelenia). Dni a roky zaslúženého odpočinku sa však F. Buffa rozhodol predsa len prežiť v rodnom Šariši – od roku 1992 žije v Prešove a v pokojnom súkromí usilovne pokračuje vo svojej zásluhnej jazykovednej práci.

Na samom začiatku vedeckej činnosti F. Buffu bolo štúdium nárečia jeho rodnej obce. Výsledkom tohto intenzívneho niekoľkoročného štúdia je jeho prvá monografia *Nárečie Dlhej Lúky v Bardejovskom okrese*, vydaná v roku 1953. Kniha po celé nasledujúce desaťročia plnila funkciu dôležitej pomôcky študentov slovakistiky pri ich výskume a odbornom opise nárečí na východnom Slovensku. Neskôr, v súlade s úlohami svojho pracoviska, zvýšenú pozornosť venoval niektorým vybraným oblastiam vývinu a fungovania spisovného jazyka (z nich najmä problematike odbornej terminológie; popri množstve vedeckých štúdií dokazuje to aj jeho knižná práca z roku 1972 *Vznik a vývin slovenskej botanickej nomenklatúry*). Po desaťročí však dominantné miesto medzi jeho odbornými záujmami opäť, a už natrvalo, získala oblasť výskumu slovenských nárečí – osobitne štúdium slovenských nárečí východného Slovenska. Svoje nárečové výskumy F. Buffa rozšíril na územie celého Šariša a získané poznatky po-

stupne spracúval a publikoval jednak v celom rade hodnotných vedeckých štúdií, jednak v monografických prácach: v rokoch 1972 – 1974 mu vyšla v zborníkoch Šarišské múzeum a Nové obzory v štyroch častiach monografia *Šarišské nárečia*, ktorú neskôr (1995) pod rovnakým názvom a v čiastočne upravenej podobe vydal aj knižne; po knižke podávajúcej výber z bohatstva ľudovej frazeológie *Zo severošarišskej frazeológie* (1994) sa pred necelými dvoma rokmi dočkal aj vydania svojho dlho pripravovaného *Slovníka šarišských nárečí* (2004).

Pravda, výsledky svojich mnohoročných terénnych výskumov šarišských nárečí F. Buffa spracoval aj vo viacerých dialektologických prácach celoslovenského charakteru – je autorom 3. zväzku *Atlasu slovenského jazyka* (1968) a spoluautorom 1. zväzku tohto významného diela našej i slovanskej dialektológie (1978, 1981); výsledky nárečových výskumov (svojich aj iných bádateľov) samostatne spracoval aj v práci *Odvozené abstraktá v slovenských nárečiach* (1987); výrazným podielom participoval aj na spracovaní 1. a 2. zväzku *Slovníka slovenských nárečí*.

F. Buffa sa intenzívne a úspešne venoval aj pedagogickej činnosti. Po štvorročnej externej výučbe slovenského jazyka na Vysokej škole pedagogickej v Bratislave (1954 – 1958) takmer dve desaťročia (1959 – 1978) rovnako externe prednášal poľský jazyk na Katedre slavistiky a indoeuropeistiky Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Aj po príchode do Prešova ešte niekoľko rokov pomáhal pri výučbe polonistických disciplín na Katedre slavistiky Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity. Najmä s touto pedagogickou činnosťou úzko súvisia jeho výrazné odborné aktivity v oblasti výskumu slovensko-poľských jazykových vzťahov – je autorom *Konverzačnej príručky poľštiny* (1957), *Gramatiky spisovnej poľštiny* I, II (1964, 1967), *Učebnice poľštiny pre samoukov* (1968), spoluautorsky sa podieľal na zostavení *Poľsko-slovenského a Slovensko-poľského vreckového slovníka* (1963) a väčšieho *Poľsko-slovenského a Slovensko-poľského slovníka* (1975), samostatne spracoval a vydal práce monografického charakteru *O poľskej a slovenskej frazeológii* (1993), *Z poľsko-slovenských jazykových vzťahov. Konfrontačný náčrt* (1998), *Poľsko-slovenský frazeologický slovník* (1998) a *Z poľsko-slovenských lexikálnych vzťahov. Komparatistický náčrt* (2001).

Spomenúť tu treba aj záslužnú redakčnú činnosť F. Buffu (v časopisoch Slovenské odborné názvoslovie a Slovenská reč) a jeho výrazný podiel na rozvoji vedeckej činnosti i pri výchove mladého vedeckého dorastu (bol členom rôznych komisií pre obhajoby kandidátskych a doktorských dizertačných prác).

Za svojju rozsiahlu a rozmanitú vedeckú a vedecko-pedagogickú činnosť F. Buffa získal viacero ocenení a vyznamenaní, ako napríklad Striebornú čestnú plaketu Ľudovíta Štúra za zásluhy v spoločenských vedách (1981), Zlatú čestnú plaketu Ľudovíta Štúra za zásluhy v spoločenských vedách (1996), Dôstojnícky kríž Radu zásluhy Poľskej republiky (1997) a Zlatú plaketu za zásluhy o Filozofickú fakultu Univerzity Komenského v Bratislave (2001).

Bližší pohľad na aktivity F. Buffu v ostatnom desaťročí (jeho dovtedajšiu činnosť na tomto mieste podrobne zhodnotil Š. Lipták – Slovenská reč, 1996, roč. 61, č. 1, s. 50 – 52, predtým aj v rokoch 1986 a 1976) naznačuje, že dominantné miesto medzi nimi zaujali dva zámery – dokončiť komplexnú charakteristiku rodných šarišských nárečí a výrazne prehĺbiť výskum a analýzu slovensko-poľských jazykových vzťahov. Možno s uspokojením konštatovať, že obidva ciele sa mu podarilo splniť na vlastnú spokojnosť a zároveň na radosť širšej (našej i zahraničnej) odbornej verejnosti. Jeho *Slovník šarišských nárečí* totiž predstavuje veľký prínos nielen do nášho slovakistického jazykovedného výskumu, ale aj do bádateľských cieľov jazykovednej slavistiky. Tým, že obsahuje vedecky spoľahlivo zachytený a precízne spracovaný nárečový materiál z oblasti, v ktorej sa reč slovenského (šarišského) ľudu po celé stáročia vyvíjala v úzkom kontakte s rečou obyvateľstva iného jazyko-etnického (rusínskeho a poľského) pôvodu, prináša aj mnohé cenné zistenia z oblasti lexikálnej interferencie nárečí uvedenej trojice jazykov na západoslovansko-východoslovanskom jazykovom pomedzí. Podobne vysoko treba hodnotiť aj jeho vyššie uvedené tri práce z problematiky poľsko-slovenských jazykových vzťahov, teda náčrt štúdia teoretických otázok tohto konfrontačného výskumu, a to jednak v širšom rámci, jednak v užšom zameraní na lexikálnu rovinu oboch jazykov, navyše aj spracovaný a vydaný poľsko-slovenský frazeologický slovník.

Mohlo by sa zdať, že vydanie šarišského nárečového slovníka, ktoré svojim spôsobom predstavuje zavŕšenie mnohoročného úsilia nášho jubilanta vykresliť komplexný obraz šarišských nárečí, znamená zároveň aj koniec jeho vedeckých aktivít. No nie je to tak. F. Buffa sa s príznačnou vervou, húževnatosťou a vytrvalosťou naďalej venuje svojej záslužnej jazykovednej práci, naplno uplatňujúc jednak svoje veľké danosti a predpoklady, jednak tvrdou prácou nadobudnuté skúsenosti. Hneď po slovníku mu vyšla osobne ladená spomienková knižná práca *Moja Dlhá Lúka* (2004) a do tlače už stihol pripraviť aj ďalšie tri tituly viažuce sa k Šarišu a jeho ľudu: *O hornom Šariši vážne i veselo*, *Odveké múdrosti šarišského ľudu* a *Úsmevne i vážne o Šarišanoch*. Verme, že sa mu aj tieto práce čoskoro podarí vydať, aby mohli obohatiť – tak ako všetky doterajšie – poznanie Šariša a reči jeho obyvateľov o ďalšie a ďalšie cenné zistenia.

Krásneho životného jubilea sa dožil náš významný vedec a pedagóg, popredný predstaviteľ našej jazykovednej slovakistiky i slavistiky, milovník a neúnavný skúmateľ materčiny, pracovitý, húževnatý, pritom nesmierne skromný človek. Do ďalších rokov života mu želáme najmä dobré zdravie a neutíchajúci elán, aby v pokoji stihol dokončiť všetky svoje vedecké i osobné zámery a plány.

Ad multos annos!

Ladislav Bartko

Súpis prác doc. Ferdinanda Buffu za roky 1995 – 2004

Táto bibliografia nadväzuje na Súpis prác doc. Ferdinanda Buffu za roky 1985 – 1994 od L. Dvonča, ktorý vyšiel v Slovenskej reči, 61, 1996, s. 52 – 55.

1995

Šarišské nárečia. 1. vyd. Bratislava, Veda 1995. 400 s.

K charakteristike nárečovej frazeológie. – Slovenská reč, 60, 1995, s. 76 – 80.

1996

Náčrt poľsko-slovenských jazykových vzťahov (na hláskoslovnom materiáli). – Slavica Slovaca, 31, 1996, s. 143 – 152, angl. res. s. 152.

O grafickom systéme v poľštine a slovenčine. – Slovenská reč, 61, 1996, s. 29 – 136.

Abrahamowicz, D. [Abrahamowiczová, D.] – Jurczak-Trojan, Z. [Jurczaková-Trojanová, Z.] – Papierz, M. [Papierzová, M.]: Mały słownik słowacko-polski. Warszawa 1994. – In: Slovenská reč, 61, 1996, s. 314 – 317 (rec.).

Z perličiek šarištiny. – Prešovský večerník, 1996 (nepravidelne, v priemere dvakrát do týždňa o lexikálnych, najmä frazeologických svojskostiach zo šarišských nárečí s krátkym vysvetľujúcim sprievodným komentárom, často v porovnaní so stavom v spisovnom jazyku, príp. s inojazyčnými paralelami).

1997

K charakteristike šarišských nárečí. – In: Studia Academica Slovaca. 26. Prednášky XXXIII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mlacek. Bratislava, Stímul – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 1997, s. 206 – 213.

Z perličiek šarištiny, – Prešovský večerník, 1997 (nepravidelne, v priemere dvakrát do týždňa o lexikálnych, najmä frazeologických svojskostiach zo šarišských nárečí s krátkym vysvetľujúcim komentárom, často v porovnaní so stavom v spisovnom jazyku, príp. s inojazyčnými paralelami).

Na šesťdesiatku PhDr. Štefana Liptáka, CSc. – Slovenská reč, 62, 1997, s. 44 – 47.

1998

Poľsko-slovenský frazeologický slovník. 1. vyd. Prešov, Náuka 1998. 278 s.

Ref.: 1. Lipták, Š.: Slavica Slovaca, 34, 1999, s. 175 – 176. – 2. Palkovič, K.: Nový frazeologický slovník. – Slovenské národné noviny, 9 (13), 1999, č. 23, s. 12.

Z poľsko-slovenských jazykových vzťahov. Konfrontačný náčrt. Vydané z príležitosti XIII. medzinárodného zjazdu slavistov v Krakove 1998. 1. vyd. Prešov, Náuka 1998. 172 s.

Ref.: 1. Lipták, Š.: Slavica Slovaca, 33, 1998, s. 164 – 165. – 2. Palkovič, K.: Dobrá slavistika. – Literárny týždenník, 11, 1998, č. 21, s. 7.

K poľsko-slovenským jazykovým vzťahom (na tvaroslovnom a slovotvornom materiáli). – Slavica Slovaca, 33, 1998, s. 109 – 116, angl. abstrakt s. 109, angl. res. s. 116.

Zo slovnej zásoby severného Šariša. – Kultúra slova, 32, 1998, s. 31 – 36.

K charakteristike topliansko-hanušovského nárečia. – In: Hanušovce nad Topľou 1998. Red. M. Koterová-Jenčová. Prešov, Pavel Sarossy 1998, s. 121 – 125.

Abrahamowicz, D. [Abrahamowiczová, D.] – Jurczak-Trojan, Z. [Jurczaková-Trojanová, Z.] – Papierz, M. [Papierzová, M.]: Mały słownik polsko-słowacki. Warszawa 1994. – In: Slovenská reč, 63, 1998, s. 57 – 60 (rec.).

Z perličiek šarištiny. – Prešovský večerník, 1998 (nepravidelne, v priemere dvakrát do týždňa o lexikálnych, najmä frazeologických svojskostiach zo šarišských nárečí s krátkym vysvetľujúcim sprievodným komentárom, často v porovnaní so stavom v spisovnom jazyku, príp. s inojazyčnými paralelami).

1999

O formálnych zhodách v oblasti poľskej a slovenskej lexiky. – Slavica Slovaca, 34, 1999, s. 124 – 135, angl. res. s. 124, rus. res. s. 136.

Záhorácky slovník. [Palkovič, K.: Záhorácky slovník. Bratislava 1997.] – In: Kultúra, 2, 1999, č. 37 – 38, s. 9 (ref.).

Z perličiek šarištiny. – Prešovský večerník, 1999 (nepravidelne, v priemere dvakrát do týždňa o lexikálnych, najmä frazeologických svojskostiach zo šarišských nárečí s krátkym vysvetľujúcim sprievodným komentárom, často v porovnaní so stavom v spisovnom jazyku, príp. s inojazyčnými paralelami).

2000

Z perličiek šarištiny. – Prešovský večerník, 2000 (nepravidelne, v priemere dvakrát do týždňa o lexikálnych, najmä frazeologických svojskostiach zo šarišských nárečí s krátkym vysvetľujúcim sprievodným komentárom, často v porovnaní so stavom v spisovnom jazyku, príp. s inojazyčnými paralelami).

Bezekvivalentnosť v poľsko-slovenskom komparatívnom pláne. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie. Prešovská univerzita, Prešov 2000, s. 140 – 144.

2001

Z poľsko-slovenských lexikálnych vzťahov. Komparatistický náčrt. 1 vyd. Prešov, Náuka 2001. 48 s.

2002

O formálnych poľsko-slovenských lexikálnych vzťahoch. – In: Slavica Slovaca, 37, 2002, s. 97 – 106.

2004

Slovník šarišských nárečí. 1. vyd. Prešov. Náuka 2004. 350 s.

Moja Dlhá Lúka. 1. vyd. Prešov. Náuka 2004. 53 s.

Literatúra

Bartko, L.: Elán, cieľavedomosť a vytrvalosť. (Jazykovedec Ferdinand Buffa sedemdesiatročný.) – Lúč, východoslovenské noviny, 22. 2. 1996, s. 4.

Doruľa, J.: Ferdinand Buffa sedemdesiatročný. – Slavica Slovaca, 31, 1996, s. 75 – 76.

Dvonč, L.: Súpis prác Ferdinanda Buffu za roky 1985 – 1994. – Slovenská reč, 61, 1996, s. 52 – 55.

Lipták, Š.: Ferdinand Buffa sedemdesiatročný. – Slovenská reč, 61, 1996, s. 50 – 52. – Lipták, S.: Jubileum slavistu zo Šariša. – Bardejovské novosti, 7, 1996, č. 3, s. 1.

Ferdinand Buffa. – In: Dvonč, L.: Slovenskí jazykovedci. Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov (1986 – 1995). Bratislava, Veda 1998, s. 72 – 74 (súpis prác F. Buffu za roky 1986 – 1995).

- Dudášová, J.: Ferdinand Buffa a Prešov. – In: Ferdinand Buffa. Biografický profil. Bibliografický výber. Zost. Š. Lipták. Prešov, Náuka 2000, s. 15 – 17.
- Lipták, Š.: Ferdinand Buffa. Biografický profil. Bibliografický výber. 1. vyd. Prešov, Náuka 2000. 28 s.
- Bartko, L.: Nárečie je ako poľné kvetiny. (S magnetofónom za bohatstvom reči našich predkov.) In: Prešovský večerník, 17. 1. 2001, s. 4 (jubilejný článok k 75. narodeninám F. Buffu).

Zostavil Ladislav Bartko

ROZLIČNOSTI

Bryndza – Slovensko prežíva významné spoločenské zmeny, ktoré si vyžadujú aj interdisciplinárne vnímanie, keď sa do roviny politických rozhodnutí premietajú aj názory odborníkov a expertov. Typickým príkladom interdisciplinárneho prístupu bola aj problematika originálneho pomenovania originálnych produktov (*appellation d'origine*) v EÚ, ktorá bola úzko spätá s technologickou problematikou. V tejto súvislosti azda len zainteresovaní odborníci a dobre informovaní novinári vedia, že popri vášnivej diskusii o používaní značky a výrobných kvótach tokajského vína a vynútených nových názvoch rumu, existoval aj „problém bryndze“. Spočíval v tom, že zástupcovia Rumunska a Slovenskej republiky pri EÚ vzniesli nárok na originálne pomenovanie tejto gastronomickej špeciality, ale k tradícii výroby bryndze sa hlásila aj poľská strana.

V súvislosti s týmto skôr terminologickým ako ekonomickým problémom (v porovnaní napr. s tokajom), veľvyslanectvá Rumunska a SR pri EÚ v Bruseli operatívne ponúkali materiály, ktoré mali dokázať pôvodnosť výrobku práve v ich krajine.

Aká bola a je vlastne skutočnosť? Pozrime sa bližšie na pôvod slova z hľadiska diachrónneho aj synchrónneho. Bryndza, z rumunského *brânză* je dáckeho pôvodu ako aj *baci* bača a *dumicată* demikát atď. Podľa Akademického slovníka rumunského jazyka je *brânză* potravinársky výrobok získaný zrazením mlieka za pomoci syridla (kľag, po rumunsky *cheag*, z lat. *clagum* < *coagulum*) a jeho následným spracovaním. V rumunských zemepisných šírkach môže ísť o mlieko kravské, ovčie, byvolie alebo kozie.

Slovo bryndza sa veľmi pravdepodobne dostalo do slovenského jazyka počas valašskej kolonizácie časti stredného a severného Slovenska a severozápadnej Moravy v 14. a 15. storočí. Udomácnilo sa v ňom spolu s ostatnými slovami, ktoré používali valašskí kolonisti (valasi): fujara (por. rum. *fluier* píšťala, a *fluiera* hrať na píšťale), žinčica *jintiță*, putňa *putină*, cárok *țarc*, geleta *găleată*, džber *ciuberă*, vatra *vatră*, vatrál' *vătrai* atď. Podľa všeobecne akceptovaného odhadu je v lexikálnom fonde slovenského jazyka okolo 40 slov rumunského, resp. dáckeho pôvodu, striktné viazaných na obdobie valašskej kolonizácie.

Pokiaľ ide o samotný proces a technológiu výroby bryndze, existujú úzko odborné potravinárske definície. My sme siahli po všeobecnejšej, uvedenej v Encyklopédii Slovenska (I. zväzok, Vydavateľstvo SAV, Bratislava 1977, s. 270): „Výroba bryndze sa udomácnila na Slovensku pravdepodobne počas valašskej kolonizácie... jej výrobu zaviedli obchodníci s dobytkom zo Starej Turej, ktorí sa ju naučili vyrábať v Rumunsku. Pôvodne sa bryndza vyrábala na rumunský spôsob – ovčí hrudkový syr sa natlačil do ovčej kože a tak sa údil.“ (3)

V súčasnosti je v Rumunsku termín *brânză* veľmi frekventovaný. Týmto slovom sa však nazývajú všetky výrobky vyrábané z mlieka s použitím syridla.

Zložené spojenia zahŕňajú potom široké škály druhov syrov. *Brânză dulce* označuje biele neslané a mäkké syrové výrobky a *brânză cașcaval* tvrdé gazdovské syry, zväčša žltej farby (porovnateľné s eidamom a ementálom).

Brânză topită, topený syr, nesie v prívlastku nezmazateľný slovanský vplyv; biele syry, mierne alebo výrazne slané sa nazývajú *brânză telemea*. Naš tradičný ovčí syr má v Rumunsku približný ekvivalent *caș de oaie*, *cașcaval afumat* a je porovnateľný s našim oštiepkom. Rumunské oštiepky sú slnšie a viac údené ako na Slovensku. S tým azda súvisí aj staré rumunské príslovie: syr soľou nenapravíš...

Najbližšie k slovenskej bryndzi je tzv. *brânză de burduf* (*burduf* = mechúr, mech). Ide o výrobok z ovčieho hrudkovitého syra, ktorý sa po zrazení natláča do prasačieho mechúra (po cca 5 kg), do brezovej kôry alebo do špeciálnej gelety. Chuťovo je ostrejší ako naša bryndza a má iné použitie. Konzumuje sa najmä s kukuričnou kašou, čiže mamaligou, bryndzové halušky nebývajú v štandardnej ponuke rumunských salašov, horských reštaurácií a chát. Rumunská *brânză de burduf* je žltšia, mastnejšia, rýchlejšie schne a tvrdne a má prenikavejšiu, pre citlivý nos nie vždy príjemnú vôňu. Rozdiel v chuti, farbe, konzistencii, použití atď. oproti našej bryndzi je teda zreteľný.

Z uvedenej analýzy a komparácie vyplýva, že slovo bryndza v slovenskom jazyku (aj v odbornom jazyku) označuje jedinečný, špecifický produkt, zatiaľ čo v Rumunsku dnes označuje veľmi širokú a pestrú škálu syrových výrobkov. V obchodoch je napr. oddelenie „syr“ označené *brânzeturi*, čo je vlastne konkrétny plurál („syrové výrobky“) slova *brânză* popri formálne gramatickom pluráli *brânzi*.

Napokon sa terminologicko-patentová diskusia okolo bryndze skončila vzácnym kompromisom prijateľným pre obe strany. Obe krajiny môžu označovať a predávať svoje výrobky, čiže bryndzu, resp. *brânză de burduf* atď., podľa zaužívanej výrobnnej tradície na vnútornom trhu. Nesmú ich však vyvážať na trh EÚ, pokiaľ mlieko, z ktorého sa vyrobili, nebolo pasterizované. Odborníci však vedia svoje. Z pasterizovaného mlieka už nemusí vzniknúť bryndza v pravom zmysle slova...

Peter Kopecký